

Міністерство освіти і науки України
Університет політичних та економічних європейських знань ім. Костянтина Стере
(Молдова)
Кишиневський державний педагогічний університет імені І. Creanga (Молдова)
Східно-Казахстанський державний університет імені С. Аманжолова (Казахстан)
Північний національний університет м. Інчуань, провінція Нінся (КНР)
Термезький державний університет імені Ойбека (Узбекистан)
Академія управління при Президентові Республіки Біларусь (Біларусь)
Полоцький державний університет (Біларусь)
Університет м. Ніш (Сербія)
Державний університет м. Піза (Італія)
Вища школа стратегічного планування (Польща)
Бартинський університет (Турецька Республіка)
Варненський вільний університет Чорноризця Храбра (Болгарія)
Школа професійної освіти Університету Еге (Турецька Республіка)
Туркменський державний педагогічний університет
імені Сейітназара Сейді (Туркменістан)
Азербайджанська державна морська академія (Азербайджан)
Академія Державної пенітенціарної служби (Україна)
Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії та філософії
Кафедра права та методики викладання правознавства

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

*Матеріали
III Міжнародної науково-практичної конференції
29 травня 2020 р.*

Частина 2

Суми 2020

УДК 340.12:316.42 (477)

Р 38

*Рекомендовано до друку вченою радою
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка
(протокол № 11 від 25 травня 2020 р.)*

Редакційна колегія:

**Іваній Олена
Миколаївна**

– завідувач кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент

**Кучук Андрій
Миколайович**

– доцент кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, доктор юридичних наук, доцент

Р 38 Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 29 травня 2020 р.). Частина 2. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. 180 с.

До збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням держави і права.

Збірник буде корисним для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти при підготовці до навчальних занять з правничих дисциплін і їх поглибленого вивчення.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за їх зміст та автентичність

УДК 340.12:316.42

© СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020

© Автори, 2020

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 5.

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС.

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО..... 7

Андрієвська Л.О., Паєцик К.С.

Попередження і видалення із залу судового засідання як захід процесуального примусу у цивільному процесі..... 7

Бекетова А.М.

Відібрання дитини без позбавлення батьківських прав на підставі ухилення від виконання своїх обов'язків через нестворення необхідних житлово-побутових умов..... 8

Бойко В.Ю.

Актуальні питання стягнення аліментів на утримання дитини відповідно до законодавства України..... 11

Бублич І.М.

Цивільно-правове регулювання односторонньої відмови в договірних зобов'язаннях..... 14

Волевський Л.В.

Систематизація господарського процесуального законодавства України та її особливості..... 17

Гусаров К.В.

Законодавчі ініціативи в частині окремого провадження..... 19

Івах М.О.

Особливості договору довічного утримання..... 21

Керноз Н.Є., Макогін Н.О.

Новели розгляду справ третейськими судами в цивільному судочинстві України: переваги й недоліки..... 24

Лебедєва Н.В.

Порушення у сфері авторського права в Україні 27

Откидач Д.А.

Особливості правового режиму успадкування земельних ділянок..... 29

Панченко Ю.О.

Поняття цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань..... 32

Шамрук Н.Б., Корінь А.В.

Можливості імплементації міжнародного досвіду усиновлення в національне законодавство..... 35

Шапіро В.С.

Правове регулювання участі експерта і спеціаліста у цивільному процесі..... 38

Шапіро В.С., Батуринець Б.Д.

Договір поставки: особливості правового регулювання згідно норм цивільного та господарського законодавства..... 41

Шапіро В.С., Клещенко О.М.

Нікчемні правочини: особливості цивільно-правового регулювання..... 44

СЕКЦІЯ 6.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛІСТИКА.. 48

Александрова Є.О.

Особливості допиту неповнолітньої чи малолітньої особи..... 48

Безносюк Т.Є., Балян О.А.	
Роль органу фінансової розвідки у міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом	51
Білокур Н.В.	
Взаємозв'язок кримінально-правової ідеології та деяких загальноправових принципів	55
Бондаренко Т.О., Лісун С.Л.	
Визначення слідів поту на деревині під час проведення біологічних досліджень	58
Волобуєва В.Г.	
Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину.....	60
Діордіца І.В.	
Кримінально-правова сутність кібершпигунства.....	66
Заговайло О.О.	
Кримінальне право та суміжні галузі.....	69
Звірко О.Є.	
Кримінальна відповідальність за порушення правил протидії коронавірусу covid - 19 в Україні.....	72
Іваненко Г.В., Столяр Ю.М.	
Кримінальна відповідальність: поняття, межі та мета.....	75
Іваній О.М., Кривошия К.С.	
Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності юридичних осіб за законодавством України та зарубіжних країн.....	79
Іваній О.М., Калиш С.В.	
Кримінологічні засади запобігання злочинам, пов'язаним із вандалізмом у громадському транспорті.....	82
Іванова С.Б., Сухонос М.Ю.	
Необережність. зміст поняття та види.....	85
Краснік О.С, Хоружий С.О.	
Значення тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом у кримінальному провадженні України.....	88
Лисянський Р.А.	
Кримінальна відповідальність за кишенькові крадіжки.....	90
Манько Є.С., Кладієнко М.О.	
Поняття внутрішнього переконання в процесуальному законодавстві України.....	92
Опанасенко О.М., Гризодуб В.М.	
Деякі аспекти щодо проведення судових експертиз приладів обліку споживання енергоресурсів.....	94
Рудик І.М.	
Напрямки розвитку криміналістики пов'язаної з її завданнями в сучасних умовах... ..	98
Савченко А.М.	
Щодо реакції кримінального права на появу штучного інтелекту.....	101
Сизонов Є.В.	
Використання спеціальних пристроїв під час проведення судових вибохово-технічних експертиз.....	103

Солдатенко О.А., Ушпик Д.В. Проблемні аспекти процесуального порядку застосування запобіжного заходу – особисте зобов'язання.....	106
Стасюк В.М., Цапенко О.М. Щодо судової експертизи в кримінальному процесі.....	109
Усатенко М.В. Правовий статус адвоката свідка.....	111
Щерба С.В. Загальні завдання та особливості кримінального процесу.....	113
СЕКЦІЯ 7. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ: ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	115
Myronets O.M. Ukrainian Higher Education in Pandemic and Post-Pandemic Reality.....	115
Божкова В.В., Богатиренко Ю. Правові аспекти розвитку ринку енергії з відновлюваних джерел в Україні....	117
Вітенко А.А. Основні аспекти правового регулювання обігу криптовалюти в Україні: проблеми та перспективи.....	118
Вихристюк Б.І. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні.....	121
Ковтун Г.І. Роль державно-приватного партнерства в національній-інноваційній системі.....	124
Козлюк Л.Г. Роль громадськості у протидії корупційній злочинності та зміцненні правопорядку в екологічній сфері.....	128
Кудріна О.Ю. Регіональна політика України як децентралізована політика економічного розвитку.	131
Лисенко А.С. Механізми зменшення впливу «тіньової економіки» на публічні фінанси.....	132
Медведєв І.А. Правові аспекти розвитку туристичної галузі в умовах глобальної соціально-економічної кризи.....	135
Мельник Ю.М., Формов В. Вплив кризових явищ на діяльність підприємства в сучасних умовах: наслідки пандемії коронавірусу.....	140
Омельяненко В.А., Василевська К. Загальний огляд впливу інноваційного фактору на сталий розвиток.....	142
Омельяненко В.А., Омельяненко О.М. Пріоритезація в рамках стратегій розвитку високотехнологічних сфер.....	144
Самодай В.П., Ткаченко І.І. Щодо економічного розвитку України.....	147
Радецький В. М. Шляхи уникнення міжнародного подвійного оподаткування.....	149
Тараненко В.О. Проблеми використання методик дистанційного навчання в закладах вищої освіти	152

СЕКЦІЯ 8.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В КРАЇНАХ СВІТУ.....	155
Алексашенко В.О., Жирнов В.І.	
Проблеми державотворчості країн світу.....	155
Дворник В.Т.	
Адміністративна реформа України та Польщі (окремі питання реалізації).....	156
Кокорєв О.В.	
Деконсолідація демократії в Естонії: основні причини та прояви в умовах глобального погіршення якості демократії.....	159
Марченко К.О.	
Державне забезпечення суддів: лише принцип чи реалія.....	162
Мирский И.П.	
Проблемы реализации прав человека и пути их решения на примере Республики Беларусь.....	164
Овчаренко В.С.	
Проблеми судової реформи в аспекті розбудови правової держави.....	167
Орлова О.О.	
Роль юридичної клініки в опануванні юридичної професії та становленні юриста-практика: на прикладі діяльності юридичної клініки «Істина» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.....	170
Потапова А.О.	
Державотворення в Україні на сучасному етапі: проблеми та перспективи....	173
Санченко А.Є.	
Міжнародно-правове регулювання транскордонного співробітництва та його імплементація в Україні: a posse ad esse.....	175

СЕКЦІЯ 5.

**ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС.
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

Андрієвська Людмила Олексіївна
*старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін*

Пасцик Ксенія Сергіївна
*здобувач 3 курсу юридичного
факультету Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ*

**ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВИДАЛЕННЯ ІЗ ЗАЛУ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ЯК
ЗАХІД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

У 2017 році законодавцем внесені суттєві зміни до деяких процесуальних кодексів України. Нова редакція цивільного процесуального кодексу приділяє значну увагу таким процесуальним інститутам як «зловживання процесуальними правами» та «заходи процесуального примусу». Так, неприпустимість зловживання процесуальними правами визначено одним з принципів цивільного та господарського судочинства (ст. 2 ЦПК України).

Серед основних обов'язків учасників цивільного процесу одним з головних є дотримання порядку в залі суду, а саме сприяння офіційної обстановки при розгляданні справи. Також необхідність порядку поширюється на осіб, котрі присутні у залі судових засідань. За порушення порядку під час судового засідання або невиконання розпоряджень головуючого до учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх в судовому засіданні, застосовуються заходи процесуального примусу. Ст. 144 цивільного процесуального кодексу України надає вичерпний перелік таких заходів, а саме: попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф [1].

Ст. 145 ЦПК України зазначає, що до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій - видалення із зали судового засідання. У разі повторного вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, перекладачем суд оголошує перерву і надає час для його заміни [1].

Існує можливість того, що особа яка вчиняє безлад, вперше перебуває в залі суду. Тому правила, а також заходи процесуального примусу, які можуть бути застосовані до осіб у разі їх порушення, повинні бути роз'яснені завчасно судовим розпорядником, а також розміщені в оголошенні приміщення суду біля входу до зали судового засідання.

Про застосування заходів процесуального примусу у вигляді попередження або видалення із залу судового засідання суд постановляє ухвалу. У разі застосування до порушника попередження суд постановляє ухвалу, у якій

вказує на порушення, що стало підставою для застосування такого заходу процесуального примусу, і повідомляє про те, що в разі повторного вчинення такого порушення або його продовження особу буде видалено із зали судового засідання. Очевидно, що про цей акт повинен свідчити відповідний запис у журналі судового засідання, оскільки в разі повторного вчинення порушення або продовження протиправної поведінки суд може застосувати до порушника серйозніший захід процесуального примусу у вигляді видалення особи із залу судового засідання. При цьому наявність відомостей (у цьому випадку – відповідної хвали), які підтверджують те, що особу вже було попереджено про незаконність допущення протиправної поведінки в залі судового засідання, є необхідною.

Так, наприклад, якщо після застосування до перекладача попередження він продовжує порушувати порядок під час судового засідання або не виконувати розпорядження головуєчого, суд має оголосити перерву і надати час для його заміни. Вважається, що заміна може бути здійснена щодо всіх осіб, які в судовому засіданні виконують свої професійні обов'язки, якщо їх видалення призведе до неможливості подальшого розгляду справи [2, с.20].

З метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства можна вважати норму офіційної поведінки в залі суду обов'язковою для вчинення правосуддя.

Таким чином, діюче цивільне процесуальне законодавство містить достатньо механізмів, для того щоб забезпечити дотримання сторонами судового процесу своїх процесуальних обов'язків.

Вважаємо запровадження заходів процесуального примусу досить ефективним способом так званої «боротьби» з порушниками судових засідань.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. (зі змінами від 30.03.2020). [URL]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Куцик К. Заходи процесуального примусу, які застосовуються до порушників порядку в залі судового засідання. Підприємництво, господарство і право. 2017. №4. С.19-23

Бекетова Аліна Миколаївна

студентка 4 курсу заочної форми навчання Факультету іноземної та слов'янської філології

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ВІДБРАННЯ ДИТИНИ БЕЗ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ НА ПІДСТАВІ УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ СВОЇХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЧЕРЕЗ НЕСТВОРЕННЯ НЕОБХІДНИХ ЖИТЛОВО-ПОБУТОВИХ УМОВ

Виховання дітей є головним моральним і правовим обов'язком батьків. Від того, як батьки виконують свої обов'язки, повною мірою залежить увесь

процес розвитку дитини, а відповідно, і її формування, становлення як особистості [1, с. 256].

Невиконання або неналежне виконання батьками своїх обов'язків із виховання дитини тягне за собою притягнення батьків до юридичної відповідальності, а саме застосування до винної особи санкцій сімейно-правової відповідальності [2, с. 44]. Самостійність сімейно-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності обстоює і В. Мироненко, яка підкреслює, що теоретичне існування та практичне застосування заходів сімейно-правової відповідальності до батьків за неналежне виконання обов'язків із виховання виявляється у вигляді позбавлення батьків батьківських прав і відібрання дитини без позбавлення батьківських прав [3].

У разі застосування такої сімейно-правової санкції, як відібрання дитини без позбавлення батьків батьківських прав немає необхідності чекати настання шкідливих наслідків (вони і так очевидні, знехтуване ставлення до дітей ніколи не приведе до позитивних наслідків). Саме застосування такої санкції спрямоване на відвернення тих негативних наслідків, що може потягти за собою протиправна поведінка батьків [4].

Відібрання дитини у батьків – це теж санкція за невиконання батьківських обов'язків, але більш м'яка, ніж позбавлення батьківських прав.

Якщо дитина відбирається в осіб, що замінюють батьків, то відбувається відсторонення опікуна (піклувальника) від виконання своїх обов'язків, розірвання договору про патронат, скасування усиновлення. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може ухвалити рішення про повернення їм дитини (ч. 3 ст. 170 СК України). Оскільки підставою для відібрання дитини є випадки, за яких залишення дитини у батьків є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання, то повернення дитини можливе лише при усуненні зазначених обставин (батько і мати вилікувалися, змінили поведінку, змінили ставлення до дитини тощо). Довести це слід позивачу, оскільки кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень (ч. 1 ст. 60 ЦПК України). Позивачем за цими справами виступає особа, в якій була відібрана дитина. Саме їй належить довести, по-перше, факт зникнення обставин, що були підставою для відібрання дитини, а по-друге, доцільність повернення дитини до рідної сім'ї. Відповідно виникають запитання: чи можна розглядати несплату комунальних послуг батьками як ухилення від виконання своїх обов'язків із виховання дитини та не створення для неї нормальних умов життя? Чи виникає за ці дії юридична відповідальність і чи доцільно буде в інтересах дитини її відібрання без позбавлення батьківських прав батьків? Наведемо такий приклад. За борги за комунальні послуги у Татарстані відбирають дітей від батьків та відправляють до притулку, коли вдома, де вони проживають, за борги не надають комунальні послуги шляхом відключення, наприклад, від мереж централізованого опалення та гарячого водопостачання житлових будинків. Голова міської ради доручив відділу опіки віднімати неповнолітніх дітей у батьків, які мають борги за житлово-комунальні послуги (далі – ЖКП), а дітей відправляти до притулку на термін до трьох місяців [5].

Чи законними є дії місцевої влади щодо відібрання дитини саме через заборгованість за ЖКП? З цього приводу маємо декілька зауважень:

1) за чинним українським законодавством батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини і мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам; мають право обирати форми і методи виховання. Батьки мають право на відібрання малолітньої дитини від особи, яка тримає її в себе не на підставі закону або рішення суду (ст. 163 СК України). Тимчасове передання батьками дитини стороннім особам або закладам, наприклад, до дитячих закладів, не звільняє батьків від обов'язку щодо виховання та розвитку дитини.

Тобто чи може бути дитина відібрана від батьків на підставі рішення місцевої влади? Вважаємо, що ні. Оскільки процедура має відбуватися за участі органу опіки та піклування та через рішення суду.

Отже, наскільки можливо розглядати несплату боргів як протиправну поведінку, наслідками якої є не створення нормальних або достатніх умов для проживання дитини? Обов'язок батьків, закріплений у ч. 1 ст. 150 СК України, має конституційне походження. До кола обов'язків батьків входить турбота про здоров'я, фізичний, психічний і моральний розвиток дитини (ч. 2 ст. 150 СК України). Коло обов'язків можна поділити на дві групи: одна має відношення до фізичного розвитку дитини, який залежить від харчування, навколишнього середовища, в якому перебуває дитина; інша стосується психічного, духовного, морального розвитку дитини і передбачає існування більш складних за своєю природою засобів і методів формування дитини як особистості.

Отже, видається доцільним зауважити, що обов'язки батьків учинити певні дії належним чином щодо охорони життя та здоров'я дітей пов'язані з обов'язком сплачувати борги за ЖКП.

Можна стверджувати, що у разі виникнення ситуації, коли не будуть створені житлово-побутові умови та, як наслідок, здоров'я дитини може погіршитися, суд з урахуванням її характеру та особи останніх, а також інших конкретних обставин може задовольнити позов про необхідність змінити ставлення до виховання дитини, покласти на органи опіки та піклування обов'язок здійснювати контроль за виконанням батьками своїх батьківських обов'язків. За наявності зазначених обставин суд також може на підставі акта обстеження житлово-побутових умов і клопотання голові районної, районної у м. Києві та м. Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про позбавлення таких батьків батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав вирішити питання про зміну місця проживання дитини на строк, доки житлово-побутові умови не зміняться, та тимчасове переміщення дитини. Прийняття рішення у такому разі зумовлюється спробою найповніше врахувати інтереси дитини.

Список використаних джерел:

1. Лапчевська О. Ф. Застосування до батьків санкцій сімейно-правової відповідальності: теоретичний аспект. Держава і право. 2013. Вип. 60. С. 256–262.
2. Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве. Львов: Вышш. шк., 1985. 180 с.
3. Мироненко В. П. Відповідальність батьків за шкоду, заподіяну їхніми дітьми.

Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 1998. № 4. С. 23.

4. Ромовська З. В. Санкції в радянському сімейному праві // Проблеми соціалістичної законності. Харків, 1976. С. 115.

5. За задолженність по комуналке будут отнимать детей // Судебно-юрідическая онлайн газета. URL: <http://sud.ua/news/2017/01/16/99617-za-zadolzhennost-po-kommunalke-bydytotnimat-detej#.WHyCYQJPtz8.twitter>.

6. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент./за ред. І. В. Жилінкової. Харків: Ксилон, 2008. 855 с.

Бойко Вікторія Юрївна

здобувач вищої освіти ОР «Магістр»

Навчально-наукового інституту

фізичної культури

Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Статтею 180 Сімейного кодексу України [1] встановлено обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Одним із способів виконання обов'язків щодо виховання та утримання дитини є сплати аліментів. Розмір аліментів має бути достатнім та необхідним для гармонійного розвитку дитини. У сучасних умовах сфера сімейного права, в тому числі, аліментних зобов'язань батьків дитини є досить актуальною.

Виходячи з аналізу нормативно-правових актів та матеріалів судової практики визначимо актуальні, на сьогоднішній день, правові аспекти стягнення аліментів на утримання дитини: неофіційне працевлаштування платника аліментів тягне за собою приховування його реальних доходів, але не є підставою для відмови у задоволенні позову про стягнення аліментів; складність пошуку доказової бази для підтвердження реальних доходів платника аліментів, а також, способу його життя (остання обставина впливає на розмір аліментів); шляхи визначення найбільш оптимального способу стягнення аліментів на утримання дитини; відсутність у сімейному законодавстві норми, яка б закріпила обов'язок укласти договір про виплату аліментів перед розірванням шлюбу; слабкий механізм реалізації законодавства у сфері притягнення до відповідальності осіб, що ухиляються від сплати аліментів.

Деталізуючи окреслені нами проблеми відзначимо, що неофіційне працевлаштування платника аліментів тягне за собою приховування його реальних доходів, але як демонструє судова практика це не є підставою для відмови у позові про стягнення аліментів. Так, під час розгляду справи №295/12211/18 Богунським районним судом міста Житомира (рішення від 16.10.2018 року) встановлено, що відповідач працює неофіційно будівельником, отримує достатню винагороду за свою працю, ухиляється від утримання дитини, матеріальної допомоги добровільно не надає.

Суд задовольнив заяву позивача про стягнення аліментів з відповідача в твердій грошовій сумі в розмірі 3000 грн. 00 коп. Рішенням Київського районного суду міста Харкова від 25 липня 2019 року у справі № 640/19635/18 збільшено розмір аліментів на утримання дитини та визнано, що відповідач є здоровою, працездатною людиною, інших осіб на утриманні не має, працює неофіційно лісорубом, при цьому, середньомісячний дохід відповідача суд було не повідомлено. Рішенням Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 20 лютого 2020 року у справі № 740/6312/19 визнано, що відповідач має неофіційне працевлаштування, мінливий та нерегулярний заробіток. При цьому, суд задовольнив позов і стягнув аліменти у твердій грошовій сумі у розмірі 2300 (дві тисячі триста) грн. щомісячно.

Щодо питання складності пошуку доказової бази для підтвердження реальних доходів платника аліментів, а також, способу його життя, слід відмітити, що із прийняттям Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» від 17.05.2017 № 2037-VIII [2] законодавство, що регулює питання стягнення аліментів значно покращило становище дитини, розширивши перелік обставин, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів на утримання дитини. Чинним Сімейним кодексом передбачено, що при визначенні розміру аліментів враховується наявність у платника аліментів на праві власності, володіння та/або користування майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав. Крім цього, враховуються доведені стягувачем аліментів витрати платника, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів. Так, проголошення таких норм є дуже позитивним моментом, але постає питання яким чином реалізувати ці положення на практиці. З'ясувати реальне фінансове становище платника можна шляхом подання адвокатських запитів про отримання витягів та інформаційних довідок з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного державного реєстру МВС, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, ФОП та громадських формувань, направлення адвокатських запитів до територіальних органів ДФС, територіальних управлінь ПФУ, Державної прикордонної служби України, страхових компаній, туристичних фірм, банків. Так, банк не має права надавати конфіденційну інформацію про фінансові операції клієнта на запит адвоката, а от шляхом витребування доказів судом можна здобути потрібну інформацію.

Аналізуючи шляхи визначення найбільш оптимального способу стягнення аліментів на утримання дитини, зазначимо, що законодавством передбачено два способи стягнення аліментів: у частці від заробітку та у твердій грошовій формі. На практиці часто виникають питання щодо того, який спосіб є найбільш об'єктивним та підходящим. Щодо стягнення

аліментів у твердій грошовій сумі, то перевагою цього способу є те, що у випадку отримання потенційним платником аліментів заробітної плати у значному розмірі, то позивач може звертатися до суду із заявою про стягнення фіксованої суми для прикладу 6000 грн, про офіційному сукупному доходів потенційного платника 20 000 грн. Ця сума дещо перевищує 25 % від заробітку (при стягненні аліментів за способом визначення платежів у частці від заробітку). При цьому, якщо припустити що дохід платника аліментів може зменшуватися у майбутньому, сума аліментних платежів буде незмінною і як наслідок перевищуватиме 25 % від заробітку.

У свою чергу, спосіб стягнення аліментів у частці від заробітку можна розглядати як перевагу, коли має мінливий не стабільний дохід, який може варіюватися. Крім цього, даний спосіб є оптимальним у випадку, якщо на час стягнення аліментів особа не мала офіційного доходу, але згодом з'ясується, що платник аліментів працював за кордоном, тоді можливим є варіант перерахунку платежів та стягнення аліментів за минулий час у частці від заробітку, який за межами України, як правило є вищим. Тому спосіб стягнення аліментів доцільно обирати з огляду на обставини, що мають місце у конкретній ситуації.

Порівнюючи практику застосування сімейного законодавства в Україні та за кордоном, доцільно зазначити, що у Франції і Швейцарії розірвання шлюбу можливе лише після оформлення угоди про сплату аліментів [3]. У свою чергу Сімейним кодексом України перебачено право батьків укласти угоду про утримання дитини, яка посвідчується нотаріально. У договорі можуть бути встановлені засоби забезпечення виконання зобов'язань, наприклад, сплата неустойки у разі прострочення строку виплати аліментів тощо. При цьому, національне законодавство не містить норми, яка б зобов'язувала подружжя обов'язково оформити таку угоду перед розірванням шлюбу. На нашу думку, доцільно було б доповнити чинний СК відповідною нормою, цим самими гарантувати отриманням дитиною, батьки якої розлучаються права на належний та гармонійний розвиток шляхом встановлення обов'язку того з подружжя, з яким дитина не проживатиме сплачувати аліменти.

Ще одним аспектом, на який слід звернути увагу це слабкий механізм реалізації законодавства у сфері притягнення до відповідальності осіб, що ухиляються від сплати аліментів. Так, на практиці поширеною є ситуація ухилення від сплати аліментів та переховування такої особи з метою уникнути відповідальності та обов'язку утримувати дитину. Рішенням Оболонського районного суду міста Києва від 04 червня 2018 року у справі № 756/5761/18 задоволено подання виконавчої служби про оголошення в розшук боржника у зв'язку з умисним ухиленням від сплати аліментів. Під час розгляду справи встановлено, що після відкриття виконавчого провадження державним виконавцем вчинялась значна кількість виконавчих дій, спрямованих на виконання рішення суду, які виявились безрезультатними, оскільки місцезнаходження боржника встановити не представилось можливим, його майно не розшукано, на виклики до державного виконавця боржник не

з'являється. Як показує практика боржники оголошуються у розшук, але далі справа не рухається з огляду на бездіяльність правоохоронних органів чи інших обставин.

Таким чином, окреслені нами питання стягнення аліментів є актуальними в умовах сьогодення та потребують подальшого всебічного дослідження з метою удосконалення механізму правового регулювання та практики його застосування.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 10.01.2002. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів: Закон України від 17.05.2017 № 2037-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 25, ст.291

3. Жидачок Т. Аліменти: новели законодавства та українські реалії. Гендер в деталях: веб-сайт. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/tekst-s-zagolovkom/alimenty-noveli-zakonodavstva-ta-ukrainski-realii-134524.html>

Бублич Ірина Миколаївна

*студентки 3 курсу ПВНЗ
Університету Короля Данила*

Науковий керівник:

Бабецька Іванна Ярославівна

*кандидат юридичних наук, проректор
із соціально-виховної роботи,
заступник завідувача кафедри
цивільного права і процесу ПВНЗ
Університету Короля Данила*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОДНОСТОРОННЬОЇ ВІДМОВИ В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

З набранням чинності Цивільного кодексу України значно зріс інтерес до наукових досліджень застосування та способів захисту цивільних прав у договірних відносинах. Цивільне законодавство не містить вичерпного переліку способів захисту прав та інтересів. Як вбачається з аналізу ст. 16 ЦК України, особа має право захистити своє порушене, невизнане або оспорюване право шляхом застосування способів захисту, передбачених законом або договором [1]. З огляду на це потребує дослідження одностороння відмова як спосіб захисту цивільних прав та інтересів.

Одностороння відмова від зобов'язання (договору) у випадках, передбачених законом або договором, може слугувати інструментом, за допомогою якого сторона може самостійно захистити своє право або інтерес, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Як вбачається із змісту ч.1 ст. 615 ЦК України, встановлено, що у разі порушення зобов'язання однією із сторін друга сторона має право відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом. Таким чином,

одностороння відмова від зобов'язання є способом самозахисту цивільного права сторони зобов'язання [2, с.128].

На основі певних умов може відбутись одностороння відмова. Боднар Т. В. серед відповідних передумов переважно виділяє наступні: наявність порушення цивільного права особи –сторони договору; одностороння відмова має виходити від особи, чиє право порушено; метою застосування односторонньої відмови є самозахист порушеного права особи способом, обраним самою особою, чи передбаченим договором або законом; правовим наслідком односторонньої відмови є зміна або розірвання договору (зобов'язання) [3].

Існують певні випадки, коли може здійснюватися одностороння відмова. Одностороння відмова від зобов'язання реалізується, як правило, в тих випадках, коли сторона зобов'язання втрачає інтерес у виконанні порушеного зобов'язання. Виходячи з цього, наприклад, право на односторонню відмову від зобов'язання мають і кредитор, і боржник. При порушенні зобов'язання боржником кредитор може відмовитися від прийняття його виконання. Якщо ж зобов'язання порушив кредитор, боржник має право відмовитися від виконання зобов'язання. Одностороння відмова від зобов'язання здійснюється стороною безпосередньо, тобто без звернення до уповноважених органів, зокрема суду. Тим самим ця міра захисту цивільних прав відрізняється від зміни чи розірвання договору за рішенням суду за вимогою однієї із сторін. У разі припинення (зміни) зобов'язання односторонньою відмовою від нього право на позов виникає в іншій стороні. Вона може вимагати встановлення в судовому порядку безпідставності відмови іншої сторони від зобов'язання, тобто заперечувати факт порушення зобов'язання. Для того, щоб зобов'язання припинилося в результаті відмови від нього однією із сторін, необхідно проінформувати про це іншу сторону. Сторона, яка вирішила відмовитися від порушеного зобов'язання, повинна повідомити про це правопорушника. У законі не визначено, в якій спосіб воля особи про відмову від зобов'язання має бути доведена до іншого учасника зобов'язання [4, с. 6].

Відмова однієї сторони характеризується ще й певними ознаками, серед яких є наприклад, вираження волевиявлення. Одностороння відмова є результатом вільного волевиявлення однієї сторони, тому і називається односторонньою. Особа має усвідомлювати правочин (а точніше відмову), який вона вчиняє, та бажати настання його правових наслідків. Інша сторона не приймає в ній активної участі [5 с. 63].

У ст. 651 ЦК України не визначено, у якій формі повинна висловлюватися відмова. У нормах ЦК України щодо конкретних видів договорів переважно не визначається порядок вираження односторонньої відмови від договору (тобто не обумовлюється форма вираження такого волевиявлення). Майже єдиним винятком з цього правила є договір безстрокової ренти. Відповідно до ст. 739 ЦК України він припиняється після спливу трьох місяців від дня одержання одержувачем ренти письмової відмови платника безстрокової ренти від договору за умови повного розрахунку між ними. Вважаємо, що для всіх випадків односторонньої відмови від договору в

якості загального правила, має бути запроваджено письмову форму повідомлення. Якщо ж договір, в якій відмовляється сторона, укладено у письмовій формі з нотаріальним посвідченням, то він може вважатися розірваним лише в разі оформлення такого розірвання у нотаріальній формі [6].

Серед наступних ознак є момент припинення відносин. Або іншими словами: з якого моменту при односторонній відмові договір вважається зміненим або розірваним. У ЦК України відсутні спеціальні вказівки щодо цього. Втім, у цивільно-правовій доктрині загально визначеною є позиція, за якою в цьому разі договір вважається зміненим або розірваним з моменту отримання іншою стороною відповідного повідомлення. При цьому В. В. Луць проводить аналогію зі стадіями укладання договору – офертою та акцептом [7, с. 180].

Наступною важливою ознакою є самі підстави застосування. Можливість односторонньої відмови згідно зі ст. 525 ЦК України повинна бути передбачена договором або законом. Саме наявність цієї ознаки свідчить про правомірність (допустимість) такої відмови. Тобто відмова є правомірною. Це дозволяє зробити виняток із загального правила, яким є недопустимість односторонньої відмови від договору. У переважній більшості випадків передбачених законодавством, одностороння відмова вважається саме суб'єктивним цивільним правом, а не обов'язком. Тому навіть у тому разі, коли воно передбачене законом чи договором, уповноважена особа може не реалізовувати його [8, с. 704].

Важливим ще зауважити, що така відмова тягне за собою певні наслідки. В наслідок односторонньої відмови може відбутися припинення договору або його заміна. Така заміна може стосуватися будь-якої умови договору, в тому числі умови про строк дії договору або проміжні строки. Одностороння відмова від договору в повному обсязі призводить (як і при розірванні договору) до припинення правових зв'язків між сторонами договору. Причому слід звернути увагу на те, що зазначена зміна відбувається не шляхом зміни умов договору, а шляхом припинення частини зобов'язання. Окрім того, відповідно до приписів закону на сторону, що відмовляється від договору, можуть покладатись додаткові обов'язки. Наприклад, кожна із сторін договору комісії має право на відмову від договору. Незалежно від того, хто з них є ініціатором відмови, комітент повинен розпоряджатися своїм майном, яке є у комісіонера, протягом п'ятнадцяти днів. Це означає, що комісіонер протягом певного часу після того, як він надіслав комітенту повідомлення про свою відмову від договору, повинен турбуватися про майно комітента ч. 2 ст. 1026 ЦК України [1].

Таким чином, можна підсумувати, що зобов'язання припиняється в результаті односторонньої відмови від нього, якщо сторона зобов'язання, уповноважена договором або законом здійснити односторонню відмову від зобов'язання, якщо сторона, яка відмовляється від зобов'язання, повідомила про це іншу сторону, якщо сторона, яка порушила зобов'язання, одержала повідомлення про односторонню відмову іншої сторони від зобов'язання.

А з цього випливає важливий напрямком удосконалення законодавства, де повинно бути закріплено положення про, надання особі у письмова формі та у вигляді нотаріального посвідчення відмови від зобов'язання. Загалом дане дослідження потребує подальшого доктринального аналізу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України № 440-IX із змінами від 14.01.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Косткіна Ю.О. «Одностороння відмова, як спосіб захисту цивільних прав та інтересів» Серія ПРАВО. Випуск 33. Том 1. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.33/part_1/32.pdf
3. Боднар Т.В. Односторонний отказ в гражданском праве / Т.В. Боднар // Альманах цивилітики. – 2012. – Вып. 5. – С. 387–401.
4. Баранова Л.М. «Одностороння відмова від зобов'язання, як спосіб неюрисдикційної форми захисту суб'єктивних цивільних прав» УДК 347.447.82. Теорія і практика правознавства – Вип. 2 (8) / 2015
5. Уразова Г.О. Категорія відмови в Цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00. 03. Х., 2015. 217 арк.
6. Панченко С.С. Невизначений строк дії договору та його вплив на цивільно-правові зобов'язання // Університетські наукові записки. 2016. № 1, С. 130-140.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. Р. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. 2-ге вид. К. :Юрінком Інтер, 2006. Т. 1. 852 с.
8. Цивільний кодекс України: Ніуково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) Х. : ФО-П Лисяк Л., 2012. Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договорів / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. 736 с. Серія «Коментарі та аналітика».

Волевський Лев Володимирович
*аспірант кафедри господарського
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Оновлення суспільних відносин нерозривно тягне внесення змін та доповнень до норм діючого законодавства, яке регулює вказані відносини. Не є виключенням і оновлення процесуального законодавства, зокрема у сфері вирішення господарських спорів.

Історично склалось так, що законодавчі ініціативи відносно необхідності реформування судової влади та правосуддя є передумовою реформування тих чи інших положень процесуального законодавства. Наприклад, законодавчі ініціативи щодо прийняття в новій редакції ГПК України стали запорукою для наукових досліджень ефективності такого законопроекту [1]. Разом з тим Д.В.Задихайло правий, що хаотичний розвиток вітчизняного законодавства в галузі економічних відносин є не лише наслідком зацікавленості певних соціально-економічних угруповань, котрі використовують таке становище у власних корпоративних інтересах,

але й результатом відсутності консолідованої і переконливої концепції самого розвитку [2, с. 10].

Вказані вище дії суб'єктів законодавчої ініціативи мають, як уявляється, ознаки систематизації законодавства. В юридичній літературі існує багато поглядів на її поняття та зміст. Не вдаючись в дискусію з цього питання відмітимо логічність у науковій позиції, котра зводиться до розуміння систематизації законодавства як різновиду правової діяльності, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами відносно упорядкування нормативно-правових актів з метою зручності користування ними на практиці, а також усунення можливих неточностей, суперечностей, прогалин, оперативного знаходження й належного тлумачення необхідних правових норм і, як наслідок, розвитку та вдосконалення правової системи держави загалом [3, с. 20].

Особливість систематизації господарського процесуального законодавства України у сучасних умовах полягає у його рекодифікації. В одній з наукових публікацій автор помітив ставлення до рекодифікації вітчизняного законодавства як до його оновлення, що має відбуватись в контексті загального процесу адаптації до умов внутрішнього ринку ЄС [4, с. 57, 58]. Погоджуючись, в цілому, з даною точкою зору, вважаю за необхідне відмітити наступне. Дійсно, метою систематизації законодавства та рекодифікації зокрема, є його оновлення. Проте особливістю систематизації господарського процесуального законодавства є його оновлення не з метою адаптації до внутрішнього ринку ЄС. Уявляється, що викладення в новій редакції ГПК України, поряд із іншими процесуальними кодексами (ЦПК та КАС) держави є уніфікація норм процесуальних галузей права та вдосконалення порядку розгляду справ судами. Безумовно, рекодифікація господарського процесуального законодавства України стала і наслідком прагнення вітчизняного законодавця до наближення процедури реалізації вирішення господарських справ до міжнародних стандартів відправлення правосуддя. В той же час зведення мети рекодифікації лише до гармонізації з умовами внутрішнього ринку ЄС вважаю тезою, що потребує додаткової аргументації.

Список використаних джерел:

1. Гусаров К.В. Питання ефективності окремих положень проекту Господарського процесуального кодексу (англійською мовою) // Проблеми законності: зб. наук. праць / Відп. ред. В.Я.Таций. – Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2016. – Вип. 133. – С. 32-41.
2. Задихайло Д.В. Проблеми систематизації законодавства у галузі ринкових відносин [Текст] // Нові Цивільний та Господарський кодекси України та проблеми їх застосування: Матеріали наук.-практ. семінару. (м. Харків, 23 квіт. 2003 р.) Ч.1. - Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / уклад. М. І. Панов, 2004. - С. 10-14.
3. Борщевський І.В. Теоретичні засади систематизації законодавства [Текст] // Часопис Київського університету права. - 2007. - 3. - С. 19-24.
4. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Рекодифікація цивільного законодавства: ціннісний вимір // Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку: мат-ли XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид.наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П.Маслова (Харків, 28 лют. 2020 р.). – Х.: Право, 2020, С. 57-61.

Гусаров Костянтин Володимирович
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного процесу
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ В ЧАСТИНІ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розширення дії правових норм на соціальні відносини, що не були об'єктом правового регулювання, породжує необхідність внесення змін та доповнень до низки нормативних актів відповідними положеннями. Не стала виключенням у зв'язку з цим і нормативне закріплення боротьби із такими антисоціальними явищами, як зловживання наркотичними засобами поряд із іншими зловживаннями, що здійснюють негативний тиск на психічний стан особи. Мова в даному випадку іде не лише про протидію незаконному обігу наркотичних засобів, але і про зловживання азартними іграми, психотропними речовинами, прекурсорами тощо.

У зв'язку з цим уявляється слухною законодавча ініціатива народних депутатів України про внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» [1]. Цим законопроектом пропонуються зміни та доповнення до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Цивільний процесуальний кодекс України, та до деяких інших нормативних актів держави. Законопроектом пропонується доповнити, зокрема, ЦПК України новою категорією справ окремого провадження, передбачивши нормативне закріплення Глави 10-1 «Розгляд судом справ про направлення на примусове лікування особи, хворою на наркоманію».

Заслуговує на підтримку пропозиція суб'єктів законодавчої ініціативи щодо віднесення даної категорії справ до розділу «Окреме провадження» ЦПК України. Обґрунтовується це відсутністю в даній категорії справ ознак спору про право цивільне (в широкому розумінні). Наука цивільного процесуального права характеризує таку категорію справ окремого провадження як «розгляд справ про примусове здійснення певних правових дій» [2, с. 248-310]. І хоча у теперішній час проект вказаного нормативного акту лише внесений до законодавчого органу держави, уявляється логічним віднесення вищевказаних справ також до справ про здійснення певних процесуальних дій поряд із наданням особи психіатричної допомоги у примусовому порядку; обов'язковою госпіталізацією до протитуберкульозного закладу; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю; видачу і продовження обмежувального припису.

Разом з цим, розгляд справ про примусове здійснення певних правових дій тягне ускладнення або неможливість реалізації фізичною особою певних

власних елементів правосуб'єктності, зокрема цивільної. Такі наслідки, включаючи зміну «юридичного стану» особи наступають також при наданні особі психіатричної допомоги у примусовому порядку; Обов'язковій госпіталізації до протитуберкульозного закладу; визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою та ін.

Особливо слід звернути увагу в даному випадку на умови та наслідки обмеження цивільної дієздатності фізичної особи внаслідок зловживання наркотичними засобами. Повноваження суду обмежити фізичну особу у дієздатності може бути реалізованим також внаслідок зловживання нею, крім наркотичними засобами, спиртними напоями, токсичними речовинами, азартними іграми тощо за умови ставлення себе чи своєї сім'ї, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище (ч.2 ст. 36 ЦК України).

З огляду на вказані обставини вважаю за доцільне запропонувати Розділ II вищевказаного законопроекту стосовно внесення змін та доповнень до ЦПК України положенням про можливість розгляду судом справ про направлення на примусове лікування не лише особи, хворої на наркоманію, але і на інші захворювання, визначені у ч.2 ст. 36 ЦК України. Обґрунтовується така пропозиція метою зазначеного законопроекту, що міститься у пояснювальній записці до нього, яка полягає у забезпеченні стабільного надійного існування та життєдіяльності нації, збереження її фізичного і морального здоров'я тощо [1].

Разом з цим, викликає зауваження процесуально-правове регулювання підсудності справ про направлення на примусове лікування особи. У законопроекті, що аналізується, можливість подачі заяви по цій категорії справ окремого провадження пов'язана з місцезнаходженням лікувального закладу органів охорони здоров'я або місцем виявлення такого хворого. Слід зазначити, що регламентація підсудності у цивільному судочинстві як у позовному, так і в окремому провадженні, не пов'язується із місцем виявлення тієї чи іншої особи. В низці норм цивільного процесуального законодавства, які регламентують загальні правила підсудності, мова іде про встановлення підсудності щодо справ з участю фізичних (юридичних) осіб за зареєстрованим у встановленому порядку місцем проживання або перебування фізичної особи, місцезнаходженням юридичної особи (фізичної особи-підприємця та громадських організацій) згідно даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських організацій (ст. ст. 27, 28 ЦПК України). Не містять і норми окремого провадження цивільного судочинства можливості визначити підсудність справи відповідно до місця виявлення фізичної особи, а пов'язують визначення територіальної юрисдикції з місцезнаходженням фізичної (юридичної) особи, майна, або місцем проживання фізичної особи (ст. ст. 295, ч.1 ст. 301, 305, 310, ч.1 ст. 316, ч.2 ст. 320, 339, 343, 347, 350-1 ЦПК України).

Законопроект, що характеризується, потребує доповнень положеннями про коло заявників та заінтересованих осіб по цій категорії справ. І якщо з

колом заінтересованих осіб, за змістом вказаного документу, стан речей більш-менш зрозумілий, то необхідність визначення на законодавчому рівні суб'єктів, що мають право звертатись до суду із відповідною заявою про направлення особи на примусове лікування, вважаю вкрай необхідним.

Надання особі права особистої участі в судовому засіданні (ч.2 ст. 342-3 законопроекту) протирічить, вважаю, положенням частини другої зазначеної норми вказаного документу про обов'язковість участі осіб у розгляді справи. Разом з цим, обов'язковість негайного виконання рішення по даній категорії справ, на думку автора, може ускладнити або зробити неможливим реалізацію права на оскарження рішення суду першої інстанції. Обґрунтовується такий висновок складністю реалізації вказаного права у випадку негайного виконання рішення суду про примусове лікування особи.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними Ел. ресурс: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67952

2. Комаров В.В. Окреме провадження: монографія / В.В.Комаров, Г.О.Світлична, І.В.Удальцова; за ред. В.В.Комарова. Харків: Право, 2011, 312 с.

Івах Марія Олегівна

студентка 2 курсу

юридичного факультету

Тернопільського національного

економічного університету

Науковий керівник:

Труфанова Юлія Владиславівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та

процесу Тернопільського національного

економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ

Актуальність договору довічного утримання виявляється у реаліях сьогодення. З одного боку — питання отримання житла у приватну власність завжди було «на часі» населення, а з іншого - у зв'язку зі скрутним матеріальним становищем, багато пенсіонерів потребують сторонньої допомоги (часто, в обмін на власне житло). Варто зазначити, що “стороння допомога” не включає в себе лише виключно догляд за людиною, котра цього потребує; дане поняття також охоплює матеріальне забезпечення - як натуральне, так і грошове. Сам договір регулюється ст. 744 Цивільного Кодексу України, де вказано, що «за договором довічного утримання догляду одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом

довічно». Отже, сторонами в даному договорі є відчужувач та набувач. Відчужувачем може бути будь-яка фізична особа незалежно від віку або стану здоров'я, а набувачем може бути лише повнолітня дієздатна фізична або ж юридична особа [1].

При укладанні договору довічного утримання існує декілька особливостей, а саме:

1. Істотною умовою даного договору є предмет. Виходячи з його визначення, предметом в цьому випадку може бути як рухоме, так і нерухоме майно. Якщо предметом договору є нерухоме майно, то такий договір підлягає обов'язковій державній реєстрації. Право власності на таке майно переходить до набувача тільки з моменту проведення реєстрації договору.

2. Таке право власності є дещо обмеженим, адже набувач має право розпоряджатись цим майном лише після смерті відчужувача. Під розпорядженням розуміється користування, продаж, дарування, обмін, застава або передача у власність третій особі. Також слід зазначити, що належне укладення договору означає, що право власності виникає з моменту нотаріального посвідчення договору, а якщо договір підлягає державній реєстрації – з моменту реєстрації. Проте, важливим є те, що після укладення нерухоме майно все ще залишається у повному користуванні відчужувача — тобто людина продовжує жити у своїй квартирі чи будинку, може здавати цю нерухомість в оренду і розпоряджатись нею на власний розсуд, набувач в свою чергу такого права за життя відчужувача не має. Після підписання договору довічного утримання відчужувач залишається, як і раніше, зареєстрованим у своїй квартирі (будинку) і ніхто не може позбавити особу такого права. Ця умова є головною відмінністю договору довічного утримання від спадкового договору. За договором довічного утримання, права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону, а за спадковим договором право власності переходить до набувача тільки після смерті відчужувача [2].

Наступна особливість договору висвітлена у ч. 3 ст. 749 ЦКУ, де сказано, що: «Набувач зобов'язаний у разі смерті відчужувача поховати його, навіть якщо це не було передбачено договором довічного утримання догляду. Якщо частина майна відчужувача перейшла до його спадкоємців, витрати на його поховання мають бути справедливо розподілені між ними та набувачем». За цивільним законодавством, це єдиний договір в своєму роді, при якому поховання відчужувача є прямим обов'язком набувача [3]. До прикладу, у спадковому договорі немає питання поховання відчужувача.

Також слід зазначити, що Цивільним Кодексом України передбачена заміна набувача. Порядок та правові підстави такої заміни зазначені в ст. 752. Якщо склалися відповідні обставини, за якими набувач не може належним чином виконувати свої обов'язки, то вони можуть бути передані або ж члену сім'ї набувача, або іншій особі за їхньою згодою, а якщо набувач відмовляється давати згоду, тоді така дія можна бути оскаржена в судовому порядку [1].

Наступна особливість полягає у підставах розірвання договору довічного утримання: згідно ст. 755, “1. договір довічного утримання (догляду) може бути розірваний за рішенням суду: на вимогу відчужувача

або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини, а також на вимогу набувача.

2. Договір довічного утримання (догляду) припиняється зі смертю відчужувача". Якщо ж брати до прикладу інші договори відчуження майна, то у спадковому договорі, підставами для його розірвання є 2 наступних пункти: у разі невиконання набувачем розпоряджень відчужувача; у разі неможливості виконання набувачем розпоряджень відчужувача [4].

Остання особливість полягає в тому, що є ситуації, коли набувачем виступає юридична особа і якщо після укладення договору, має місце припинення даної юридичної, відповідно, існують певні правові наслідки, а саме:

1. У разі припинення юридичної особи-набувача з визначенням правонаступників до них переходять права та обов'язки за договором довічного утримання (догляду).

2. У разі ліквідації юридичної особи-набувача право власності на майно, передане за договором довічного утримання (догляду), переходить до відчужувача.

3. Якщо в результаті ліквідації юридичної особи-набувача майно, що було передане їй за договором довічного утримання (догляду), перейшло до її засновника (учасника), до нього переходять права та обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду).

Отже, договір довічного утримання має ряд особливостей, в які входить процес його укладання; момент набуття права власності на майно у порівнянні зі спадковим договором; обов'язки набувача при смерті відчужувача; права відчужувача на майно; правові підстави розірвання договору, а також наслідки припинення юридичної особи-набувача [5].

Список використаних джерел:

1. Цивільний Кодекс України: офіц. текст. Київ : КМ, 2003. 460 с.
2. Гавриш М. С. Довічне утримання (догляд). Міністерство юстиції України. Київ, 2019. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_15103
3. Що потрібно знати про договір довічного утримання? Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції. Київ, 2019. URL : <https://kyivobljust.gov.ua/news/direction/scho-potribno-znati-pro-dogovir-dovichnogo-utrimannya-konsultue-ministerstvo-yustitsii-ukraini>
4. Кізіма І. В. Спадковий договір і його особливості. Юридичні технології Києва. 2013. URL : <http://ut.kiev.ua/biblioteka-yurista/item/791-spadkoviy-dogovir-i-yogo-os-oblivosti.html>
5. Бурдальова І. В. Особливості посвідчення договору довічного утримання (догляду). Міністерство юстиції України. Київ. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_34461.

Керноз Неля Євгеніївна

*старший викладач кафедри цивільного,
господарського права та процесу
Національного університету
«Чернігівська політехніка»*

Макогін Наталія Олегівна

*студентка 3 курсу юридичного
факультету ННІ права і соціальних
технологій Національного
університету «Чернігівська політехніка»*

НОВЕЛИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ТРЕТЕЙСЬКИМИ СУДАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ

Важливою конституційною гарантією є право кожного «будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від правопорушень і протиправних посягань», що проголошено у ст. 55 Основного Закону України [1]. Одним із таких способів є звернення до третейського суду як недержавного альтернативного органу, призначенням якого є вирішення відповідних конфліктів. Досвід зарубіжних країн свідчить про його успішну захисну діяльність, зокрема, в США близько 80% всіх приватних спорів у підприємницькій сфері розглядають недержавні арбітри або посередники [2].

В Україні процес становлення третейських судів як органів цивільної та господарської юрисдикції був виписаний в Законі України «Про третейські суди» від 11.05.2004 р. № 1701-IV (далі – Закон № 1701-IV), але на сьогодні перебуває в стані законодавчого пошуку чим ускладнюється їх ефективна практична діяльність та гальмується розвиток українського судочинства загалом.

Метою дослідження є аналіз новел зміненого цивільного процесуального законодавства щодо діяльності третейських судів та визначення їх впливу, як позитивного так і негативного, на третейський розгляд.

Основними джерелами права щодо діяльності третейських судів є, зокрема: Закони України: «Про третейські суди», «Про міжнародний комерційний арбітраж», Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України, Кодекс), Господарський процесуальний кодекс України, але при цьому робимо акцент на можливості застосування аналогії закону, аналогії права та звичаїв.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про третейські суди»: «третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин» [3]. Внесення численних (10 Законами) поправок з 2004 р. по 2016 р. до Закону № 1701-IV та набрання чинності з 15.12.2017 р. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII суттєво вплинуло на діяльність досліджуваних установ.

На основі цього вважаємо за доцільне сформулювати наступні законодавчі цивільні процесуальні новели та визначити їх вплив на практику третейського судочинства в Україні:

1. Сприятливими новелами щодо третейського розгляду у редакції ЦПК України від 2017 року в Розділі I «Загальні положення» можна вважати: 1) норма ч. 2 ст. 21 ЦПК України: «будь-які неточності в тексті угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду та (або) сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь її дійсності, чинності та виконуваності» [4], як важливий прояв сприятливого ставлення держави до альтернативних недержавних способів вирішення спорів, що виникають з цивільних та господарських правовідносин; 2) апеляційний загальний суд на прохання третейського суду або за заявою сторони третейського розгляду за згодою третейського суду у справі, що розглядається третейським судом може витребувати докази (ч. 11 ст. 84) чи оглянути їх за місцезнаходженням (ч. 9 ст. 85), або допитати свідка (ст. 94); 3) можливим є подання заяви про забезпечення доказів (ч. ч. 7, 8 ст. 116) або 4) подання заяви про забезпечення позову (ч. 3 ст. 149), до того ж щодо останнього суд буде повинен при застосуванні відповідних заходів перевіряти додаткові обставини (ч. 7 ст. 151) тощо.

2. Позитивні зміни торкнулися і спеціальних положень ЦПК України: якщо попередня редакція Кодексу після змін 2011 року була доповнена єдиним Розділом VII¹ «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів», що включав Главу 1 «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів» (6 статей) і Главу 2 «Провадження у справах про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів» (5 статей), то після змін 2017 року відповідні питання врегульовуються різними Розділами: VIII «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів» (обсяг розширено на 2 статті), та в Главі 4 Розділу IX «Провадження у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів» (обсяг не змінено), при цьому була узгоджена (уніфікована) термінологія нової редакції ЦПК України та Закону № 1701-IV.

Поряд із цим у ЦПК України відбулися наступні зміни щодо провадження у справах про оскарження рішень третейських судів: 1) інстанційну підсудність цієї категорії справ визначено уніфіковано в ч. 2 ст. 23 та ч. 3 ст. 454 «заява про скасування рішення третейського суду подається до апеляційного суду за місцем розгляду справи третейським судом»; 2) встановлено строк оскарження 90 днів (ч. 5 ст. 454) і не передбачено можливості поновлення строку на подання заяви про скасування рішення третейського суду (ч. 7 ст. 454) [4].

Аспекти реформування порядку провадження у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів у ЦПК України: 1) заява про видачу виконавчого листа про примусове виконання рішення третейського суду подається до апеляційного суду за місцем проведення третейського розгляду – відповідно до ч. 2 ст. 23 та ч. 3 ст. 485; 2) новим є положення ч. 5 ст. 485: «до постановлення ухвали по суті поданої заяви про видачу

виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду будь-яка сторона третейського розгляду в установлені законом порядку та строки має право звернутися до суду із заявою про скасування цього ж рішення та просити розглянути його спільно із заявою про надання дозволу на виконання цього рішення в одному провадженні»; 3) за ч. 7 ст. 487 виконавчий лист вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів, тоді як раніше сторона, на користь якої він був виданий, одержувала його прямо у суді[4].

3. За ст. 51 Закону № 1701-IV: «рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає, крім випадків, передбачених цим Законом» [3]. При цьому на можливість оскарження зазначених рішень прямо вказано в цій статті та у ч. 1 ст. 23 ЦПК України. Підстави, за яких рішення третейського суду може бути оскаржено та скасовано в ст. 51 Закону № 1701-IV аналогічні підставам, що містяться у ч. 1 ст. 454, ст. 458 Кодексу, що свідчить про уніфікацію.

4. Недоліком номер 1, яким гальмується третейський розгляд, вважаємо обмеження предметної юрисдикції третейських судів. Якщо звернутися до переліку справ, що не можуть вирішуватися у порядку третейського розгляду, який міститься у ст. 6 Закону № 1701-IV з несумісною назвою «Підвідомчість справ третейським судам», то можна констатувати, що він виписаний в 14 пунктах, перелік яких у порівнянні з 2004 р. збільшено вдвічі (доповнено 6-ма пунктами у 2009 р. та 1-м – у 2011 р.) додатковими правками виводилися окремі категорії справ з підвідомчості цих судів. Оскільки в ч. 5 ст. 294 ЦПК України заборонено всі справи окремого провадження передавати на розгляд третейського суду [4], то для однозначності й узгодженості сприйняття статті 6 Закону № 1701-IV, вважаємо за доцільне цей перелік вивести в окрему статтю б¹ із назвою «Категорії справ непідвідомчих третейським судам» з відповідними уточненнями.

Негативною, на наш погляд, новелою, якою «поставили крапку» на доцільності звернення до третейських судів, є положення ч. 8 ст. 82 ЦПК України: «обставини, встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи судом», які несумісні з назвою цієї статті «Підстави звільнення від доказування [4]. Тому, вбачаючи суперечливість даної норми змісту ст. 82 ЦПК України, пропонуємо її зробити доповненням до ст. 21 Кодексу.

Після системного аналізу норм зміненого цивільного процесуального вітчизняного законодавства, уявляється можливим констатувати: внесені зміни не можна вважати однозначними для практики третейського судочинства, оскільки більшість справ цивільної юрисдикції, які визначені в ст.ст.19, 161, 274, 293, 315, 350¹ ЦПК України, не можна передати на розгляд третейського суду. Це є однією з причин того, що сьогодні в Україні третейські суди не можуть слугувати повноцінним альтернативним додатковим способом захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб, незважаючи на те, що їх призначення при запровадженні в 2004 році відзначалось прогресивним й привабливим характером.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 27.04.2020).

2. Поняття і види третейських судів. URL:<https://works.doklad.ru/view/WTeXoPZjVCQ.html>.

3. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. Дата оновлення: 05.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 27.04.2020).

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 27.04.2020).

Лебедєва Надія Вікторівна
*студентка 4 курсу заочної форми
навчання Навчально-наукового
інституту
культури та мистецтв
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

В Україні на сьогоднішній день дуже поширене таке явище як «піратство». Найбільш через нього страждають люди творчих професій. 1 травня 2013 року Офіс торговельного представника США присвоїв нашій державі статус «Пріоритетної іноземної країни» у рамках «Спеціальної доповіді 301» («Special 301» List) через невирішеність низки проблем у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Таке рішення було обґрунтовано існуванням трьох критичних проблем: відсутністю ефективних та системних засобів боротьби з порушеннями авторського права та суміжних прав у мережі Інтернет, недоліками в системі колективного управління авторськими та суміжними правами; широким використанням неліцензійного програмного забезпечення як урядовими, так і приватними установами. Для подолання проблеми необхідно перш за все розуміти суть та причину виникнення цього явища, знати Закон України про авторське право та суміжні права.

Українське законодавство відповідно до ст. 1 Закон України «Про авторські та суміжні права» (надалі – Закон) визначає автора, як фізичну особу, яка своєю творчою працею створила твір. Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Первинним суб'єктом авторського права є автор твору. Автор це фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. Саме творчий характер праці творця, що втілюється у творі, – це єдиний і універсальний критерій для виникнення права авторства на твір.

Термін «піратство» походить з англійської мови – «рігасу». Піратством називають порушення прав інтелектуальної власності. Також відомо, що піратство зародилося одночасно з розвитком морської справи та, як наслідок, торгівлі. Грецькою «реїратес» означає грабіжник, розбійник, морський розбій.

Але це суміжне поняття, яке жодним чином не стосується інтелектуального піратства.

Уперше в Україні термін «піратство» був закріплений у Законі України «Про авторське право та суміжні права», під яким відповідно до п. б ч. 1 ст. 50 розуміється опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення.

Водночас даним Законом у ст. 1 визначено, що під контрафактним примірником розуміється примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі примірники захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, зокрема з країн, в яких ці твори, фонограми і відеограми ніколи не охоронялися або перестали охоронятися.

В Україні, як і в багатьох країнах світу, люди часто використовують неліцензійне програмне забезпечення, але українські масштаби набагато крупніші. Слава України, як країни з одним із найвищих рівнів комп'ютерного піратства, відома далеко за її межами.

Серед порушень авторського права виділяють аудіопіратство, відеопіратство, піратство програмного забезпечення, піратство відеоігор, піратство літературних творів, біопіратство та монополізація традиційних знань.

У поширенні піратства є певна тенденція – найбільший його розвиток у країнах з невисоким прибутком на душу населення. Основною причиною широкого розповсюдження піратства у таких країнах є неплатоспроможність населення цих країн адже ціни на піратські продукти є значно нижчими, ніж ціни які встановлюють правовласники. Проте не все так однозначно – піратство дає можливість доступу широких верств населення до інформації, поширення якої може бути обмежене правовласниками.

Існують майнові та особисті немайнові авторські права. Право власності на твір і авторське право – це різні права. Наприклад, якщо ви придбали картину, то разом з нею ви не отримали право на її розміщення в інтернеті, якщо тільки при її покупці не уклали окремих договір з автором про передачу відповідних майнових прав на неї.

За загальним правилом, термін дії майнових авторських прав в Україні – все життя автора і 70 років після його смерті (у разі співавторства – після смерті останнього співавтора). Особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

Існує три основних способи захисту авторських прав в інтернеті:

1. Відправлення листів і претензій власнику сайту або хостинг-провайдеру.
2. Судовий спір.
3. Взаємодія з пошуковими сервісами для видалення сторінок з результатів пошуку.

В Україні вже сформувалася велика судова практика по захисту авторських прав, проте залишаються декілька складних моментів: визначення особи, винної в порушенні прав та визначення та обґрунтування розміру шкоди, що завдана правовласнику.

При цьому в Україні, майже не використовується надзвичайно популярний у США інструмент: видалення сайту-порушника з пошукових результатів, за допомогою інструментів, визначених Законом США «Про авторське право в цифрову епоху».

Отже, авторське право – це дієвий інструмент, який може захистити права авторів. При належному рівні охорони з боку держави він буде стимулювати творчість, не побоюючись, що результати творчої та інтелектуальної праці будуть безкарно запозичені недобросовісними набувачами. В Україні вже сформувалася велика судова практика по захисту авторських прав, проте багато проблемних питань ще залишаться відкритими та потребують доопрацювань з боку законодавства. Але знання Закону України про авторське право та суміжні права допоможуть сучасним українським митцям захистити себе від шахраїв.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ (з под. змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
2. Мельников М. Піратство як злочин у галузі авторського права та суміжних прав: погляд на проблему / М. Мельников // Право України. – 2003. – № 4. – С. 72–75.
3. Штефан О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права / О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6. – С. 3-13.

Откидач Дар'я Андріївна

*студентка 4 курсу Факультету
іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ УСПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Питання про спадкування земельних ділянок на території України стосується кожного з нас. Як законослухняні громадяни країни ми повинні знати, що спадкування – це перехід майнових прав та обов'язків померлого громадянина (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Право спадкування тісно пов'язане з правом власності, оскільки спадкування є одним із найпоширеніших засобів набуття права власності і служить охороні цього права. Фактично спадкування – це правонаступництво, за яким відбувається перехід прав та обов'язків від особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), визначених або самим спадкоємцем за життя (заповіт), або які стали такими за законом. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття

спадщини.

У Конституції України ст. 14 та ст. 1 Земельного кодексу України від 25.10.2001 (далі – ЗК України) зазначено що, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1].

До земель України належать усі землі в межах її території, у тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за своїм цільовим призначенням поділені на дев'ять різних категорій. Незважаючи на численні наукові дослідження правового режиму успадкування земельних ділянок, його окремі особливості залишаються до кінця не розкритими, що зумовлює необхідність проведення подальшого аналізу.

Правовим режимом земель вважають встановлені правовими нормами умови та порядок використання за цільовим призначенням земель усіх категорій, забезпечення та охорону прав власників землі й землекористувачів, здійснення державного управління земельними ресурсами, контролю за раціональним використанням землі і додержанням земельного законодавства, ведення державного земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторингу землі та застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства [2, с.65].

Усі землі, що знаходяться в межах території України, складають єдиний земельний фонд. У залежності від цільового призначення земельний фонд України підрозділяють на категорії земель. Класифікація земель в залежності від їх цільового призначення дозволяє диференційований підхід до правового регулювання земельних відносин в рамках правового режиму земельного фонду. Під цільовим призначенням земель розуміють встановлений правовий режим, умови і межі використання земель для конкретних цілей.

Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на землі сільськогосподарського призначення, землі житлової та громадської забудови, землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, землі оздоровчого призначення, землі рекреаційного призначення, землі історико-культурного призначення, землі лісового фонду, землі водного фонду, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі [3].

18 березня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в рамках справи № 343/1048/17, провадження № 61-15559св18 (ЄДРСРУ № 80521679) досліджував питання щодо набуття права власності на земельну ділянку та перехід права власності на земельну ділянку в порядку спадкування. Відповідно до статті 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України). Відповідно до частини першої статті 1225 ЦК України право власності на земельну ділянку переходить до

спадкоємців на загальних підставах, із збереженням її цільового призначення.

Умовою для переходу в порядку спадкування права власності на об'єкти нерухомості, в тому числі житловий будинок, інші споруди, земельну ділянку є набуття спадкодавцем зазначеного права у встановленому законом порядку.

Якщо за життя спадкодавець не набув права власності на житловий будинок, земельну ділянку, то спадкоємець також не набуває права власності у порядку спадкування. До спадкоємця переходять лише визначені майнові права, які належали спадкодавцеві на час відкриття спадщини. Для набуття права власності у встановленому законодавством порядку спадкоємець повинен здійснити дії, які необхідні для набуття права власності на визначене нерухоме майно, зокрема на житловий будинок, іншу споруду.

Право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців за загальними правилами спадкування (зі збереженням її цільового призначення) при підтвердженні цього права спадкодавця державним актом на право власності на землю або іншим правовстановлюючим документом.

Відповідно до статті 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

У постанові Верховного Суду України від 05 жовтня 2016 року у справі № 6-2329цс16 зроблено висновок, що право користування земельною ділянкою, що виникло в особи лише на підставі державного акту на право користування земельною ділянкою без укладення договору про право користування земельною ділянкою із власником землі, припиняється зі смертю особи, якій належало таке право, і не входить до складу спадщини.

Аналогічний висновок зроблено в постанові Верховного Суду України від 23 листопада 2016 року у справі № 6-3113цс15 та 23 листопада 2016 року № 6-3113цс15, постанові Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 376/2038/14-ц, від 11 лютого 2019 року у справі № 183/4638/16, провадження № 61-19061св18 (ЄДРСРУ № 79776140), від 22 листопада 2018 року у справі № 647/1580/16-ц, провадження № 61-32185св18 (ЄДРСРУ № 78044580) та ін. [4].

Таким чином, у результаті дослідження даної теми можна зробити висновок, що якщо за життя спадкодавець не оформив у встановленому законом порядку право власності на земельну ділянку, то вона не є об'єктом спадкування і не входить до спадкової маси.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.

2. Гуревський В.К. Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення: моногр. / В.К. Гуревський. – Одеса: Астропринт, 2000. – 136 с.

3. URL : <http://magazine.faaf.org.ua/aktualni-pitannya-zemelnih-vidnosin.html>

4. URL : <https://alibi.dp.ua/945-nabuttya-ta-perekhid-prava-vlasnosti-na-zemelnu-dilyanku-v-poryadku-spadkuvannya>

Панченко Юлія Олександрівна
*студентка 4 курсу Факультету
іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Розбудова правової держави є неможливою без створення гарантій для захисту прав та інтересів учасників майнового обороту, без забезпечення механізму функціонування такого специфічного демократичного інституту, яким є інститут цивільно-правової відповідальності.

Стосовно визначення цивільно-правової відповідальності та її характерних ознак в юридичній літературі вже багато років точиться дискусія. Зокрема, поняття цивільно-правової відповідальності нерідко пов'язують із санкцією за правопорушення. Питання про суть санкції та її співвідношення з поняттям відповідальності залишається дискусійним як у літературі із загальної теорії права, так і в галузевих юридичних науках. Зазначаючи, що санкція безпосередньо пов'язана з вимогою певної поведінки, яка міститься у правовій нормі, О. Лейст писав: «У юридичному обов'язку відображено вимогу належної поведінки, а санкція – спосіб державного примусу до виконання (додержання) цієї вимоги, загроза примусом на випадок її порушення» [1, с. 94].

Стосовно цивільно-правових відносин О. Красавчиков під санкцією розумів установлену законом міру майнових або інших правових невігідних для особи наслідків, яка застосовується в разі недодержання закону, невиконання прийнятих зобов'язань, заподіяння шкоди або за наявності інших передбачених законом підстав [2, с. 65]. В указаному визначенні протиправність поведінки, з якою пов'язується застосування санкції, розглядається широко: вона охоплює весь спектр порушень цивільно-правових норм, незалежно від того, які міри при цьому будуть застосовані: міри відповідальності чи засоби захисту. Крім того, у це визначення включена характеристика можливих правопорушень, щодо яких необхідно застосувати охоронні цивільно-правові засоби, оскільки вказується не вид порушення: ним може бути не лише порушення зобов'язання, але і недотримання інших норм закону.

Для того, щоб правоохоронне правовідношення можна було назвати цивільно-правовою відповідальністю, за С. Братусем, наявність несприятливих майнових наслідків для особи після вчинення нею правопорушення повинна визначатися лише порівняно з правовідносинами, які існували до вчинення нею протиправної дії [3, с. 79]. Тому такі наслідки інакше називають негативними та додатковими до зобов'язання, яке виникло до факту цивільного правопорушення. У цьому поряд з правозахисною функцією цивільно-правової відповідальності проявляється функція

покарання винної особи. Наприклад, невчасне виконання договору, крім обов'язку його виконати, покладає на правопорушника також обов'язок відшкодувати заподіянні збитки його неналежним виконанням. При цьому відшкодування заподіяних збитків буде додатковим майновим (несприятливим) обов'язком до обов'язку виконання договору.

Таким чином, найвагомішою ознакою цивільно-правової відповідальності є покладення на правопорушника додаткових негативних цивільно-правових обов'язків з-поміж тих, які на нього покладені за зобов'язанням: договірним чи не договірним. Лише додаткові обмеження, які покладають на правопорушника, вказують на необхідність застосування до нього засобів відповідальності. З цього приводу влучно висловлювався С. Братусь. Він вважав, що немає відповідальності, коли правопорушення не тягне за собою негативних наслідків порівняно з тим станом, у якому він знаходився до моменту вчинення правопорушення [4, с. 56].

Цивільно-правова відповідальність як різновид санкції – це покладення на правопорушника невиконаних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового [3, с. 84]. З приводу співвідношення санкції і відповідальності влучно висловився Г. Єрмоєнко, який зазначив, що відповідальність за порушення є санкцією, але не всіляка санкція є відповідальністю [5, с. 176]. Наприклад, усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном (ст. 391 ЦК) за змістом є санкцією, яка є наслідком правопорушення. Але така санкція не пов'язана з додатковими обмеженнями для правопорушника і не є мірою відповідальності, а мірою захисту речових прав. Отже, з одного боку, санкція, яка проявляється цивільно-правовій відповідальності, є мірою відповідальності за правопорушення.

Однією із проблем інституту цивільно-правової відповідальності є відсутність обґрунтованого визначення поняття даної відповідальності, що у свою чергу породжує різноманітні дискусії. На думку В. Тархова, цивільна відповідальність являє собою обов'язок правопорушника дати звіт за свої дії [4, с. 64]. Проте обов'язок дати звіт за свої дії може мати місце і тоді, коли немає правопорушення. Крім того, закріплені в нормативних актах міри цивільно-правової відповідальності зовсім не зводяться до звіту за свої дії, а охоплюють собою реальні й негативні наслідки для правопорушника у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку тощо.

С. Братусь під цивільно-правовою відповідальністю розумів міри державного чи суспільного примусу, включаючи примус боржника до виконання взятого на себе обов'язку в натурі [2, с. 71]. Однак такий підхід призводить до ототожнення поняття «санкції» і «відповідальності», оскільки примусовою силою держави забезпечується будь-яка санкція, передбачена нормами цивільного права. Санкцією є будь-які правові наслідки правопорушення, у тому числі й ті, застосування яких не тягне за собою настання додаткових несприятливих наслідків для правопорушника.

Оскільки в загальній теорії права існують дискусії щодо існування так званої

«позитивної» відповідальності, то деякі автори вважають, що стосовно цивільно-правової відповідальності такі дискусії безпідставні. На думку Н. Єгорова, у сфері цивільно-правової відповідальності позитивна відповідальність співпадає із належним виконанням зобов'язань. Якщо має місце належне виконання зобов'язань, то немає місця для відповідальності. І навпаки, настання відповідальності виключає належне виконання зобов'язань [5, с. 195].

Цивільно-правовій відповідальності притаманний позитивний аспект. По-перше, він має зовнішню форму вираження і проявляється в різних видах правомірної поведінки, а саме у виконанні зобов'язань як договірних, так і не договірних. По-друге, позитивна цивільно-правова відповідальність є не тільки внутрішнім переконанням особи про необхідність діяти правомірно, а й має юридичну підставу, а саме обов'язок, який передбачений цивільно-правовими нормами та умовами договору, завдяки якому здійснюється формування в суб'єктів мотивів позитивної та необхідної, з точки зору права, поведінки.

Аналізуючи визначення цивільно-правової відповідальності можна зауважити, що більшість понять не враховують основні ознаки, які характерні для даної відповідальності. На нашу думку, при визначенні поняття цивільно-правової відповідальності необхідно врахувати такі особливості: настання несприятливих наслідків майнового характеру для правопорушника; співвідношення санкції і цивільно-правової відповідальності; забезпеченість цивільно-правової відповідальності державним примусом; підставу виникнення цивільно-правової відповідальності. З урахуванням названих ознак цивільно-правова відповідальність як різновид санкції – це охоронне правовідношення, що виникає в результаті порушення суб'єктивного права і виражається у вигляді несприятливих наслідків майнового характеру для правопорушника, які забезпечуються державним примусом.

Список використаних джерел:

1. Борисова В.І. Цивільне право України. Харків, 2011. 656 с.
2. Дзера О.В., Кузнецова Н.С. Цивільне право України. Київ, 2002. 780 с.
3. Стефанчук Р.О. Цивільне право. Київ, 2004. 336 с.
4. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України. Київ, 2003. 776 с.
5. Шевченко Я.М. Цивільне право України. Київ, 2004. 520 с.

Шамрук Наталія Борисівна

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної
служби*

Корінь Анастасія Віталіївна

*слухач 2 курсу магістратури
Академії Державної пенітенціарної
служби*

МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УСИНОВЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Кожна держава у своїй політиці приділяє належну увагу вихованню та навчанню дітей. Міцна сім'я повинна бути опорою, яка забезпечить дитину всіма духовними і матеріальними благами, необхідними для існування. Але, через життєві обставини, ми все частіше стикаємося з проблемами сирітства та бездомності. Кожна держава намагається вирішити ці питання по-своєму. Україна також активно працює в галузі догляду за дітьми та надає пріоритет сімейним формам виховання дітей. Так, в українському законодавстві є багато прогалин, неточностей, які потрібно усунути. Тут має грати важливу роль зарубіжний досвід, особливо у провідних країнах, таких як Федеративна Республіка Німеччина (Далі – ФРН) та Франція.

У німецькій державі шлюб та сім'я знаходяться під особливою опікою держави, а піклування та опіка над дітьми - це безпосередня відповідальність батьків. Відповідно до правових актів ФРН, усиновлення має, в першу чергу, слугувати користі дитині, а між усиновленими та усиновлювачами слід встановлювати такі відносини, як між батьками та дітьми. Подружня пара має право на усиновлення, і таке право зберігається, коли один з подружжя є неіездатним. Слід зазначити також вимоги, які німецька держава ставить до усиновлювачів. Перш за все, це вік кожного з подружжя. Ст. 1743 Німецького цивільного уложення вказує, що одному з подружжя на момент усиновлення повинно бути 25 років, а іншому – 21 рік. І якщо дитину бажає усиновити незаміжня людина, то її вік повинен становити 25 років [1]. Як зазначає Є. В. Буянова порівняно з іншими європейськими країнами, у ФРН немає вимог щодо верхньої вікової межі усиновителів. Але судова практика ґрунтується на тому, що немовлят та дітей молодшого віку не слід переводити до сімей, де батьки значно старші 35-40 років [2, с. 45].

Слід підкреслити, що порівняно з українським законодавством вимоги ФРН до кандидатів для батьків дитини є більш жорсткими, оскільки Сімейний кодекс України (Далі – СК України), а саме ст. 211 вимагає усиновителів досягти 21 року [3].

Згідно з німецьким законодавством, після усиновлення дитина повністю розриває будь-які зв'язки зі своїми біологічними батьками. Про це свідчить

ст. 1775 Німецького цивільного уложення, де зазначено, що будь-які взаємні права та обов'язки порушуються [1].

Прийняття рішення про усиновлення в німецькому законодавстві повинно залежати від згоди дитини. Зокрема, для того, щоб висловити свою волю, дитині необхідно мати 14 років. До досягнення такого віку юридичний представник дає згоду на усиновлення. Для порівняння, законодавство України не передбачає віку, в якому дитина може висловити власну згоду. У ФРН згода біологічних батьків є основною умовою усиновлення дитини. А якщо дитина позашлюбна, то для її усиновлення потрібна згода матері. Деякі правила відповідають законодавству України про усиновлення. Наприклад, щоб усиновити дитину, їй має бути 8 тижнів або 2 місяці. Німецький закон не уточнює, чи потрібна згода неповнолітніх (до 18 років) на усиновлення дитини.

Законодавство про усиновлення Франції цікаве для аналізу та порівняння, тому що воно є більш суворим, ніж законодавство ФРН. Правила усиновлення регулюються Цивільним кодексом Франції – фундаментальним законодавчим актом, який був створений у 1804 р. та поступово зазнав реорганізації. Держава встановлює необхідні вимоги до усиновлювачів. Перш за все, якщо подружжя пара хоче усиновити дитину, вони повинні бути одруженими протягом останніх п'яти років, а якщо вони неодружені, їх вік повинен бути не менше 30 років [4]. Можна вказати, що така вікова вимога є більш жорсткою, ніж законодавство України та ФРН. Існує норма, схожа на законодавство України, – це те, що усиновлювачі повинні бути старше не менш ніж на 15 років за дітей, яких вони хочуть усиновити. Ця ж норма міститься у ч. 2 ст. 211 СК України [3].

Важлива відмінність між простим усиновленням та повним усиновленням, і взагалі усиновленням у ФРН чи Україні – це норма, яка залишає усиновленого в його біологічній сім'ї. Прийнята в біологічну сім'ю дитина зберігає всі свої права, в тому числі і спадкові [4]. Прізвище дитини вибирається за бажанням усиновлювача. Просте усиновлення може бути скасовано, коли дитині виповнилося 15 років.

На основі результатів нашого порівняльного аналізу слід зазначити, що досвід усиновлення у Франції та ФРН важливий і необхідний для українського законодавства. Наприклад, на нашу думку, можна запозичити норму закону ФРН про підвищення вимог до віку усиновителів до 30 років (якщо це незаміжня особа). І згідно з німецьким законодавством ми можемо запозичити правило, яке встановлює вік дитини, з якого вона може дати згоду на усиновлення. Оскільки зазначена норма в законодавстві України досить розмита і потребує подальшого вдосконалення.

В Україні регулювання міждержавного усиновлення має особливість. Відповідно до ст. 69 Закону України «Про міжнародне приватне право», усиновлення та його скасування регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача [5]. Іншими словами застосовується кумуляція – одночасне використання закону держав, з якими ці відносини мають юридичний зв'язок. Здатність людини бути усиновлювачем

визначається його особистим законом [5], тобто законом держави, громадянином якої є усиновлювач, або законом держави, на території якої знаходиться усиновлювач або має постійне місце проживання.

У разі усиновлення іноземним громадянином дитини – громадянина України, вимоги, яким повинна відповідати особа, яка хоче усиновити дитину, одночасно визначаються особистим законом дитини, тобто законодавством України. Прийомними батьками може бути лише подружжя, однак, одностатеві пари не можуть усиновити дитину. Особи, які є недієздатними, особи, позбавлені батьківських прав, якщо ці права не поновлені, особи, які проходять лікування в психоневрологічному або наркологічному диспансері тощо, не можуть бути усиновлювачами.

Слід зазначити, що не виключаються ситуації, коли в Україні усиновлена дитина іноземним громадянином, законодавство якого встановлює більш широкий перелік перешкод для усиновлення. Наприклад, в Іспанії усиновлювачем може бути особа не молодше двадцяти п'яти років, у Великій Британії різниця у віці між усиновлювачем та усиновлюваним повинна бути двадцять один рік тощо. У таких випадках усиновлення дитини може бути дозволено, навіть якщо немає обставин, що перешкоджають усиновленню, визначених СК України.

Аналіз чинної законодавчої бази України щодо міжнародного усиновлення показує, що дуже важливо забезпечити прозорість судових засідань, судових доказів, участі не лише сторін, а й прокурорів, громади, більш чітко сформулювати правові норми усиновлення українських дітей у чинних договорах про міжнародну правову допомогу. Україна укладає подібні договори або спеціальні угоди з державами, більшість з яких є усиновлювачами, а саме Італією, Ізраїлем, ФРН, США, Францією та іншими.

Варто наголосити, що питання нагляду за виконанням батьківських обов'язків батьків, порядок повернення дитини з-за кордону у випадках, коли усиновлювач не захищає його інтереси, або з інших причин, визнаних судом дійсними, та позбавлення усиновлювача батьківських прав, потребують подальших роз'яснень. Пропозиції щодо уточнення вікових обмежень та вікових різниць у усиновленні заслуговують на підтримку. Приєднання України до низки міжнародних конвенцій про захист та усиновлення дітей, включаючи Конвенцію 1993 р. та Міжнародну декларацію про усиновлення, та активнішу співпрацю з міжнародними установами з цих питань, зокрема з ПАРЄ та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), залишаються актуальним.

Список використаних джерел:

1. Германское гражданское уложение. URL: <http://www.twirpx.com/file/250517/>
2. Буянова Е. В. Процедура усыновления по законодательству зарубежных стран: монография. Оренбург: ООО ИПК «Университет». 2013. 247 с.
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст.135.
4. Гражданский кодекс Франции. URL: <http://www.twirpx.com/file/820082/>
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005. №2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №32, с.422.

Шапіро Вікторія Сергіївна

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЕКСПЕРТА І СПЕЦІАЛІСТА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Під час судового розгляду цивільних справ єдиною формою застосування спеціальних знань тривалий час вважалося проведення експертизи. Проте, в процесі провадження в цивільних справах досить часто виникає необхідність в використанні знань й інших учасників – спеціаліста, а тому порівняння їх правового статусу є досить актуальним сьогодні.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 72 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи [3]. В свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 74 ЦПК України спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) [3].

Вбачається доцільним висвітлити та проаналізувати особливості залучення вищезазначених суб'єктів в цивільний процес.

Так, як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів [2]. На відміну від експерта, із аналізу ч. 1 та ч. 2 ст. 74 ЦПК спеціаліст може бути залучений до участі у цивільному процесі за ухвалою суду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій. Допомога та консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта [3].

Важливо звернути увагу також на ту обставину, що згідно вимогам ЦПК України, а саме ч. 3 ст. 72, експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання [3]. Зазначене положення щодо надання висновку експертом як його обов'язку підтверджується також нормами Закону України «Про судову експертизу». Так, згідно із п. 1 ч. 1 ст. 12 зазначеного закону проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку є одним із обов'язків експерта [2]. При цьому, говорячи про спеціаліста у цивільному процесі, слід відмітити, що у чинному цивільному процесуальному законодавстві вимоги щодо письмового закріплення дій

спеціаліста відсутні. На практиці це, як правило, має форму довідки або ж пояснення, що врешті решт доказової сили не мають.

Досліджуючи правовий статус експерта і спеціаліста у цивільному процесі, необхідно також зазначити, що чинне законодавство не містить такої обов'язкової вимоги для спеціаліста як наявність вищої освіти, проходження відповідної підготовки та атестації на право участі у проведенні конкретних дій. У свою чергу, до експерта як до особи, яка сприяє розгляду та вирішенню цивільної справи, Законом України «Про судову експертизу» конкретизовано визначаються певні вимоги, а саме: 1) наявність відповідної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче спеціаліста; 2) проходження відповідної підготовки та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності; 3) внесення особи до Державного реєстру атестованих судових експертів [2].

Аналіз особливостей участі експерта та спеціаліста у цивільному процесі, як різних форм застосування спеціальних знань, дає можливість також стверджувати, що незважаючи на наявність спільних рис між експертизою та участю спеціаліста щодо застосування спеціальних знань, діяльності в межах саме встановленої законодавством процедури тощо, їх діяльність як осіб, покликаних сприяти розгляду та вирішенню цивільної справи, жодним чином не можна ототожнювати. Зазначене пояснюється рядом відмінностей у їх процесуальному статусі, серед яких важливо акцентувати увагу на наступних:

- експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи (ч. 1 ст. 72 ЦПК);
- як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам Закону України «Про судову експертизу», натомість для участі у цивільному процесі особи як спеціаліста достатньою вимогою є володіння спеціальними знаннями, навичками застосування технічних засобів;
- обов'язок експерта полягає у наданні за результатами проведеної ним експертизи обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку на поставлені йому питання (ч. 3 ст. 72 ЦПК), а також у з'явленні за викликом до суду та роз'ясненні свого висновку та відповіді на питання суду та учасників справи (ч. 4 ст. 72 ЦПК). Обов'язок спеціаліста, у свою чергу, полягає у з'явленні до суду за викликом останнього, відповіді на поставлені судом питання, наданні консультацій та роз'яснень, а у разі потреби – наданні суду іншої технічної допомоги (ч. 3 ст. 74 ЦПК).

Таким чином, враховуючи вище викладене, можна дійти висновку, що проблема тонкощів розмежування у цивільному процесі правового статусу експерта та спеціаліста донині існує в юридичній практиці.

Окремої уваги при розмежуванні правового статусу експерта і спеціаліста у цивільному процесі, на нашу думку, потребує з'ясування особливостей відповідальності експерта. Так, згідно ч. 5 ст. 104 ЦПК в ухвалі про призначення експертизи суд попереджає експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без

поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [3].

Завідомо неправдивий висновок експерта визначається чинним кримінальним законодавством України як введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, відповідальність за який передбачена ст. 384 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Зокрема, згідно ч. 1 ст. 384 КК України такий злочин як завідомо неправдивий висновок експерта, складений для надання або наданий органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років [1]. При цьому ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, – у відповідності до ч. 2 ст. 384 КК України караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років [1].

Важливо зазначити, що кримінальна відповідальність експерта може наступати не тільки за його неправдивий висновок, визначена ст. 384 КК України, а також і за відмову експерта від виконання покладених на них обов'язків, передбачена ст. 385 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 385 КК України відмова експерта без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді, Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України – караються штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців [1].

Наступним важливим моментом участі експерта в цивільному процесі є дослідження в судовому засіданні висновку експерта. Так, у ч. 1 ст. 239 ЦПК України висновок експерта за клопотанням учасника справи оголошується в судовому засіданні [3]. Ч. 2 ст. 239 ЦПК України встановлено, що для роз'яснення і доповнення висновку експерту можуть бути поставлені питання [3]. При цьому важливо відмітити, що специфічні моменти за результатами проведеної експертизи можуть бути відомими лише експерту, адже саме він їх досліджував під час проведення відповідної експертизи. А це означає, що не завжди експертом можуть бути викладені у експертному висновку всі важливі моменти, або ж можуть бути викладені не зовсім конкретизовано або зрозуміло, що може бути пояснено ним усно. Відтак, доцільним у такому випадку було б оголошення та пояснення у судовому засіданні висновку експерта відбувалося безпосередньо ним самим.

Таким чином, враховуючи особливості правового становища експерта та спеціаліста у цивільному процесі, необхідно зазначити наступне. Якщо судовим експертом виступає особа, яка володіє необхідними знаннями у формі вищої освіти та наділена правом проведення конкретної судової

експертизи, у результаті якої висновок прирівнюється до самостійного джерела доказів, то у свою чергу спеціалістом є особа, яка із використанням своїх знань та за допомогою певних вмінь надає допомогу суду проводити окремі дії, що спрямовані на виявлення, вилучення та відповідно закріплення доказів. Саме, в цьому і полягає ключова відмінність між цими суб'єктами цивільного процесу.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. 4038-XII. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 02.04.2020. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> .

Шапіро Вікторія Сергіївна

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Батуринець Борис Дмитрович

студент 2 курсу Навчально-наукового інституту історії та філософії

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ДОГОВІР ПОСТАВКИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗГІДНО НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Як одна з форм реалізації продукції та товарів, поставка за юридичною сутністю має своє походження від правовідносин, що виникають в сфері купівлі-продажу. У той же час поставка виступає одним із найпоширеніших видів господарської діяльності. У системі договірних права місце договору поставки, що обумовлюється особливостями його укладання та виконання, визначається в залежності від багатьох чинників, серед яких економічні, ринкові, правові тощо. Важлива роль у регулюванні договірних відносин з поставки першочергово відведена нормам чинного українського законодавства, а саме цивільного та господарського. Це, зокрема, обґрунтовано традиційним підходом до визначення правового регулювання з боку держави в особі її компетентних органів, як впливу на суспільні відносини у тій чи іншій сфері правовідносин.

Правове регулювання відносин за договором поставки здійснюється у відповідності до норм як Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), так і Господарського кодексу України (далі – ГК України).

Так, поняття договору поставки закріплено у ст. 712 ЦК України. Згідно ч. 1 зазначеної статті за договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений

строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму [4].

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 712 ЦК України, за загальним правилом до договорів поставки застосовуються загальні положення про купівлю-продаж за умови, що інше не встановлено договором, законом або не впливає з характеру відносин сторін. Також необхідно звернути увагу на те, що особливості регулювання укладення та виконання договорів поставки можуть бути передбачені нормами окремого закону (ч. 3 ст. 712 ЦК України) [4]. Наприклад, особливості регулювання укладення та виконання договорів поставки товару для державних потреб на сьогоднішній день визначені у чинному Законі України «Про публічні закупівлі». Зокрема, це стосується тендерної документації, згідно якої обов'язково визначаються місце та строки поставки товарів [2].

У ГК України правове регулювання поставки здійснюється відповідно до норм § 1 глави 30 розділу VI. Згідно ст. 265 ГК України за договором поставки одна сторона – постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні – покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму. Договір поставки укладається на розсуд сторін або відповідно до державного замовлення. З метою визначення умов договорів поставки законодавцем надається право сторонам використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо або у виключній формі ГК України чи законами України [1].

Окремої уваги потребує визначення суб'єктного складу у правовідносинах з поставки товарів. Нормами ГК України регулюються відносини з поставки, що пов'язані із здійсненням господарської діяльності. Тому сторонами договору виступають суб'єкти господарювання, визначені у п. 1 та 2 ч. 2 ст. 55 ГК України, а саме:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [1].

У ч. 6 ст. 265 ГК України встановлено правило, за яким реалізація суб'єктами господарювання товарів негосподарюючим суб'єктам здійснюється за правилами про договори купівлі-продажу [1].

Таким чином, якщо мова йде про укладення договорів поставки між суб'єктами господарювання, то такі правовідносини регулюються нормами ГК України. У разі ж, якщо у відносинах поставки виступають з одного боку суб'єкт господарювання, а з іншого – негосподарюючий суб'єкт, то у такому разі регулювання буде здійснюватися у відповідності до норм ЦК України про договір купівлі-продажу.

Враховуючи вище викладене, можна дійти висновку, що особливості

правового регулювання правовідносин з поставки товарів залежать від двох основних критеріїв: по-перше, це суб'єктний склад (господарюючі або не господарюючі суб'єкти, держава); по-друге, це сфера використання товарів (наприклад, використання у підприємницькій діяльності; у цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням; з метою задоволення державних потреб тощо). Тобто, виходячи із зазначених критеріїв, можливо визначити якими нормами регулюються правовідносини з поставки: цивільного чи господарського законодавства.

Що стосується сфери застосування договору поставки, то згідно ГК України вона обмежується сферою господарювання. На це вказує вимога ч. 3 ст. 265 ГК України, згідно якої сторонами договору поставки є суб'єкти господарювання. Натомість відповідно до норм ЦК України обмеження стосовно сфери застосування договору поставки менш значні. З аналізу ч. 1 ст. 712 ЦК України поставка товарів здійснюється з метою їх подальшого використання як у підприємницькій діяльності, так і у цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням. Отже, у ЦК України відсутні прямі заборони щодо укладання договору поставки у відносинах між суб'єктом господарювання (наприклад, виробник, торговельна організація) та негосподарюючими суб'єктами (наприклад, благодійні, релігійні організації, заклади культури, охорони здоров'я та ін.) щодо матеріально-технічного забезпечення основної діяльності останніх.

Підсумовуючи проведені дослідження щодо визначення сутності поняття, суб'єктного складу та сфери застосування договору поставки, необхідно виділити спільні та відмінні ознаки щодо правового регулювання цих правовідносин за цивільним та господарським законодавством.

Спільне у правовому регулюванні договору поставки як за ЦК, так і ГК України полягає у тому, що: 1) цільова спрямованість такого виду договору завжди є господарською, що не пов'язана із особистим, домашнім або іншим подібним споживанням; 2) об'єктом договору поставки є продукція виробничого призначення (сировина, матеріали тощо), або товари народного споживання [3, с. 77].

Основні відмінності правового регулювання відносин з поставки згідно ЦК та ГК України доцільно визначити, виходячи із наступних критеріїв:

1. Поняття договору поставки: 1) згідно норм ЦК України договір поставки є різновидом договору купівлі-продажу, адже положення про його регулювання включено до глави 54 «Купівля-продаж»; визначення ширше, ніж у ГК України, враховуючи відсутність обмежень щодо суб'єктного складу; 2) у відповідності до норм ГК України визначення поняття договору поставки обмежено суб'єктним складом (сторони – тільки суб'єкти господарювання), а тому вважається більш вузьким за визначення його у ЦК України.

2. Сфера застосування договору поставки: 1) нормами ГК України обмежено сферу застосування за суб'єктним складом (сторони – суб'єкти господарювання) та з метою здійснення підприємницької діяльності; 2) згідно норм ЦК України договори поставки можуть укладатися як у підприємницькій діяльності, так і у цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним,

домашнім або іншим подібним використанням, не виключається укладання договору між суб'єктом господарювання та негосподарюючими суб'єктами.

3. Мета договору поставки: 1) за ГК України забезпечення господарських потреб виробників продукції та суб'єктів торговельної діяльності – щодо реалізації товарів/продукції;

2) за ЦК України забезпечення господарських потреб покупців – щодо матеріально-технічного забезпечення своєї основної/статутної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. Дата оновлення: 19.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.

3. Самчук-Колодяжна З. Питання договору поставки в цивільному праві. Історико-правовий часопис. 2014. №2(4). С. 74–79.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Шапіро Вікторія Сергіївна

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Клещенко Олександр Миколайович

студент 2 курсу Навчально-наукового інституту історії та філософії

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

НІКЧЕМНІ ПРАВОЧИНИ:

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Оновлення інституту правочину у теорії цивільного права було зумовлено реформуванням в Україні цивільного законодавства, зокрема, це торкнулося й закріплення на законодавчому рівні відповідних положень (норм) щодо визнання правочину недійсним. Правочини виступають однією із найпоширеніших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, і являють собою вольові акти, спрямовані на досягнення певного правового результату. Важливо зазначити, що зміст правочину не може суперечити нормам Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435-IV (далі – ЦК України), законам України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актам Президента України, постановам Кабінету Міністрів України, актам інших органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом, а також моральним засадам суспільства.

Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 16 ЦК України визнання правочину недійсним є самостійним способом захисту цивільних прав та інтересів [5]. При цьому важливо звернути увагу, що у п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 року № 9 вказується на необхідність враховувати, що саме по собі невиконання правочину сторонами не означає, що укладено фіктивний правочин. Якщо сторонами не вчинено будь-яких дій на виконання такого правочину, суд ухвалює рішення про визнання правочину недійсним без застосування будь-яких наслідків. У разі якщо на виконання правочину було передано майно, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний [2].

Згідно чинного цивільного законодавства України, а саме виходячи зі змісту ст. 215 ЦК України, правочини за ступенем недійсності можна поділити на: 1) нікчемні правочини (абсолютно недійсні) – недійсність таких правочинів прямо встановлена законом та визнання судом такого правочину недійсним не вимагається; 2) оспорювані правочини (відносно недійсні) – можуть бути визнані судом недійсними за певних умов.

У ЦК України до нікчемних правочинів законодавцем віднесені наступні: 1) односторонній чи двосторонній правочин, щодо якого недодержано вимоги законодавства про нотаріальне посвідчення (ст.ст. 219-220 ЦК України); 2) правочин, вчинений малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності у разі відсутності схвалення її батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким вона проживає, або опікуном (ст. 221 ЦК України); 3) правочин, вчинений особою, над якою встановлена опіка, без дозволу органу опіки та піклування (ст. 224 ЦК України); 4) правочин, вчинений недієздатною фізичною особою за відсутності його схвалення опікуном (ст. 226 ЦК України); 5) правочин, що порушує публічний порядок (ст. 228 ЦК України) тощо.

Розглянемо особливості деяких правочинів, що згідно законодавства визнаються нікчемними. Так, одним із видів правочинів, учинених не уповноваженою на те особою, є правочин, вчинений малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності. Відповідно до ч. 1 ст. 221 ЦК України правочин, який вчинено малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, може бути згодом схвалений її батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким вона проживає, або опікуном [5].

Згідно з нормами ЦК України правочин, вчинений неповнолітніми за межами їх цивільної дієздатності, може бути визнано недійсним у таких випадках: вихід неповнолітньою особою за межі цивільної дієздатності; відсутня попередня згода або наступне схвалення батьків (усиновителів) чи піклувальників на вчинення такого правочину; подано заяву законних представників до суду про визнання правочину недійсним [1, с. 177].

У відповідності до ч. 2 ст. 221 ЦК України у разі відсутності схвалення правочину він є нікчемним. На вимогу заінтересованої особи суд може визнати такий правочин дійсним, якщо буде встановлено, що він вчинений на користь малолітньої особи [5]. Якщо правочин з малолітньою особою вчинила фізична

особа з повною цивільною дієздатністю, то вона зобов'язана повернути батькам (усиновлювачам) малолітньої особи або одному з них, з ким вона проживає, або опікуну все те, що вона одержала за таким правочином від малолітньої особи [4, с. 93].

Наступним видом правочинів, вчинених не уповноваженою особою, є правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування. Правові наслідки вчинення зазначеного правочину законодавчо визначені у ст. 224 ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 224 ЦК України правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування, є нікчемним [5]. Важливо зазначити, що дія ст. 224 ЦК України поширюється на правочини, вчинені опікунами особи, над якою встановлено опіку, або особою, над якою встановлене піклування за згодою піклувальника, але без дозволу органу опіки й піклування. Перелік зазначених правочинів визначений ст. 71 ЦК України, до яких, зокрема, належать: правочини, спрямовані на відмову від майнових прав підопічного; видача письмових зобов'язань від імені підопічного; укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договорів щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири [5]. Таким чином, вчинення визначених ст. 71 ЦК України правочинів без дозволу органу опіки та піклування будуть мати правові наслідки, передбачені ч. 1 ст. 224 ЦК України, а саме вважатися нікчемними за законом.

Серед правочинів, вчинених не уповноваженою особою, займають місце також й такі, що вчинені недієздатною фізичною особою. Правові наслідки вчинення зазначеного правочину законодавчо визначені у ст. 226 ЦК України. Так, згідно ч. 1 ст. 226 ЦК України опікун може схвалити дрібний побутовий правочин, вчинений недієздатною фізичною особою, у порядку, встановленому ст. 221 ЦК України. У разі відсутності такого схвалення цей правочин та інші правочини, які вчинені недієздатною фізичною особою, є нікчемними [5].

Відповідно правочини, які вчинені недієздатною особою, включаючи дрібні побутові, є нікчемними (ст.ст. 41, 203, 215 ЦК), за винятком схвалених в установленому порядку опікуном. При цьому опікуну надається право схвалити вчинені недієздатною особою правочини, але тільки ті, що належать до дрібних побутових. Порядок схвалення правочину передбачений ст. 221 ЦК України, згідно з якою правочин вважається схваленим, якщо опікун, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявив претензії другій стороні [5].

Загальним наслідком правочину, вчиненого недієздатною особою, є двостороння реституція. Дієздатна особа, яка виступила стороною правочину, та опікун недієздатної особи зобов'язані повернути один одному все одержане за таким правочином у натурі. В разі неможливості повернення в натурі дієздатна сторона має здійснити відшкодування вартості майна за цінами, що існують на момент відшкодування. Опікун недієздатної особи зобов'язаний відшкодувати дієздатній стороні вартість майна тільки у випадках, якщо його винна поведінка сприяла втраті майна (він передав його третій особі, свідомо знищив тощо) або сприяла вчиненню правочину.

В останньому випадку вина опікуна може полягати в нездійсненні належного догляду за недієздатною особою, що сприяло вчиненню нею правочину [3, с. 91].

Отже, як висновок слід зазначити, що визнання правочину недійсним є самостійним способом захисту цивільних прав та інтересів. З моменту вчинення правочин є юридичним фактом, тобто дією, що слугує підставою виникнення, зміни чи припинення цивільних прав і обов'язків. Правочин може визнаватися недійсним, якщо він впливає на виникнення, зміну або припинення цивільного правовідношення і тим самим порушує права інших осіб і вимоги, визначені законодавством. Нікчемні правочини (або абсолютно недійсні правочини) – це правочини, недійсність яких прямо встановлена законом, а визнання судом такого правочину недійсним не вимагається. При цьому окрему увагу варто акцентувати на тому, що правові наслідки вчинення нікчемних правочинів чітко визначені законодавцем, а тому не можуть змінюватися за домовленістю сторін.

Список використаних джерел:

1. Міщенко М. В. Вчинення правочинів неповнолітніми особами без згоди батьків (усиновлювачів) чи піклувальника. Право та інновації. 2015. № 4(12). С. 176–182.
2. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09> (дата звернення: 28.04.2020).
3. Фролов Ю. М., Антошкіна В. К., Турскова В. С. Цивільне право України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Т. 1. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 586 с.
4. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях) : [навч. посіб.] / за ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуш. К. : ВНЗ «Нац. акад. упр.», 2013. 347 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.04.2020).

СЕКЦІЯ 6.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛІСТИКА

Александрова Євгенія Олександрівна
*курсант 3-го курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Плетенець Віктор Миколайович

*доцент кафедри криміналістики, судової
медицини та психіатрії*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
полковник поліції*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЧИ МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Допит як важлива і найчастіше практикована слідча дія є однією з форм отримання доказової інформації, процесуальний засіб формування і перевірки доказів. В результаті допиту здобувається і перевіряється значна частина відомостей про злочин, встановлюються мотиви та мета злочину, а також умови, за яких він відбувався та які сприяли його скоєнню. Процесуальний порядок проведення допиту регламентується нормами КПК України (ст. 107, 143-146, 303, 304, 307, 308, 311). Як у теорії кримінального процесу, так і у практичній діяльності слідчих підрозділів є ряд проблемних аспектів, які стосуються особливостей допиту такої категорії потерпілих, як неповнолітні.

Питання неповнолітніх (малолітніх) завжди привертало увагу таких науковців, як О.М. Васильєв, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, М.М. Коченов, Н.Р. Осіпова, С.В. Кузнєцова, Т.С. Кобцова, В.В. Печерський, С.Ю. Ревтова, С.К. Пітерцев, О.О. Степанов, М.І. Порубов, О.Ю. Скічко, О.Б. Соловійов, Є.О. Центров, В.Ю. Шепітько.

Неповнолітні, тобто особи, які не досягли вісімнадцятирічного віку, класифікуються на такі вікові категорії: дитячий вік (до 1 року); раннє дитинство (від 1 до 3 років); дошкільний вік (від 7 до 11-12 років); підлітковий вік (від 11-12 до 14-15 років); старший шкільний вік (від 14-15 до 18 років) та можуть бути допитані під час кримінального провадження як свідки, підозрювані, обвинувачені, підсудні, засуджені. Кримінально-процесуальна регламентація особливостей допиту малолітніх та неповнолітніх осіб передбачена у ст. 226, 227 КПК України, а також у главі 38

(Кримінальне провадження щодо неповнолітніх).

Для детального вивчення допиту неповнолітнього (малолітнього) і тактики його проведення представляється необхідним розгляд двох взаємозв'язаних основ проведення цієї слідчої дії – процесуальної та тактичної. Відповідно до ст. 166 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК) неповнолітній свідок викликається для допиту через законних представників. Повістка неповнолітньому свідку адресується одному з його батьків, опікуну, піклувальнику або адміністрації дитячого закладу, де він перебуває.

Стаття 32 Кримінально-процесуального кодексу України визначає поняття «законні представники» та надає конкретний їх перелік – це батьки, опікуни, піклувальники даної особи або представники тих установ чи організацій, під опікою чи опікуванням яких вона перебуває. Таким чином, викладачі (представники) навчального закладу – загальноосвітньої школи, в якій навчається дитина, але не перебуває під опікою чи піклуванням, не є законним представником цієї дитини, оскільки в неї є батьки чи опікуни (піклувальники).

Стаття 168 КПК України регулює порядок проведення допиту неповнолітнього свідка. Зокрема, в ній зазначається, що допит неповнолітнього свідка віком до 14 років, а за розсудом слідчого – віком до 16 років, проводиться в присутності педагога, а при необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього. Тобто участь педагога є обов'язковою лише при допиті свідка віком до 14 років. В інших випадках він запрошується тоді, коли свідок відстав у своєму розумовому розвитку, відлюдний і з ним важко встановити психологічний контакт. Як педагог може бути запрошений не тільки вчитель, але й вихователь дошкільного дитячого закладу, якщо допитується малолітній.

Крім того, свідкові, який не досяг 16 років, роз'яснюються його обов'язок говорити тільки правду, але про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за завідомо неправдиві показання він не попереджається. Для викладачів, які є присутніми при допиті, необхідно зауважити, що показання неповнолітнього свідка у протоколі допиту повинні бути записані простими, зрозумілими йому реченнями, з урахуванням особливостей його мови. Протокол допиту малолітнього свідка має оголошуватися не йому, а педагогу, а також законному представнику, лікарю, якщо вони були присутні при допиті. Вони ж своїми підписами (на кожній сторінці в кінці) засвідчують правильність запису показань малолітнього у протоколі.

Процесуальна сторона допиту малолітнього потерпілого має дві проблеми. По-перше, виклик і допит потерпілого на етапі досудового розслідування регламентується ст. 171 з додержанням вимог ч. 1, 2, 3 ст. 167 КПК України. На відміну від свідка допит неповнолітнього потерпілого в КПК України не прописаний, що є, на мою думку суттєвою прогалиною. Тому на практиці при допиті неповнолітніх (малолітніх) потерпілих використовуються положення ст. 168 КПК України щодо допиту

неповнолітнього свідка, тобто слідчим залучається педагог, а за розсудом слідчого – лікар, батьки, інші законні представники дитини. Однак незалучення вказаних осіб формально не є порушенням законодавства. По-друге, закон не вказує, з якою метою педагог запрошується на допит малолітнього, яким спеціальним вимогам він повинен відповідати. Аналіз існуючих точок зору дозволяє визначити три підходи до визначення мети участі педагога в допитах малолітніх:

1. надання допомоги слідчому у встановленні психологічного контакту з допитуваним [1, с. 340];

2. обрання найбільш доцільних методів психічного впливу, формулювання педагогічно правильних питань, забезпечення оптимального емоційного стану допитуваного;

3. сприяння отриманню повних і достовірних показань; сприяння у встановленні обставин, що підлягають доказуванню по кримінальній справі.

Представляється, що для участі педагога в допиті малолітнього притаманні всі три перераховані положення в сукупності. Ю.П. Михальчук вважає, що психолог запрошується на допит для виявлення психічних недоліків допитуваного [2, с. 38-39]. Вказане твердження є помилковим, оскільки для визначення психічного (психологічного) стану дитини має бути призначена судова експертиза, при проведенні якої психолог або психіатр матиме процесуальний статус експерта. Крім того, необхідно уточнити, що метою допиту є встановлення не достовірних, а правдивих показань потерпілого, оскільки достовірність, тобто відповідність дійсності, встановлюється шляхом аналізу показань з урахуванням як об'єктивних так і суб'єктивних (вік, психіка, розумовий розвиток дитини) факторів. Виникає питання про спеціалізацію педагога. Не кожен педагог може сприяти отриманню показань малолітнього.

Складність проведення допиту неповнолітніх обумовлена специфікою психології формування показань, віковими та індивідуальними особливостями. Особливу увагу той, хто проводить допит, повинен приділити психологічним особливостям допитуваного, його характеру, темпераменту, навичкам, звичкам, мисленню, способу життя, вихованню в сім'ї. Дані, що характеризують особу неповнолітнього, дозволяють прогнозувати його поведінку під час допиту, вибирати тактично правильний напрямок, оцінювати достовірність показань допитуваного. Вивчення особи неповнолітнього займає центральне місце в організації його допиту. Тактика допиту неповнолітніх значною мірою обумовлена особливостями їх психіки (підвищеним навіюванням, схильністю до фантазування, високою емоційністю, нестійкістю поведінки), незначним життєвим досвідом, що нерідко призводить до неправильної оцінки ними розслідуваної події в цілому або окремих її елементів [1, с. 393].

Отже, виходячи з наведеного вище, слід погодитися з науковцями у тому, що однією з основних особливостей при підготовці й проведенні допиту малолітньої чи неповнолітньої потерпілої особи є отримання слідчим у порядку, визначеному ст. 128 КПК України, консультативної допомоги

фахівців, насамперед, психолога, спеціаліста у галузі дитячої чи юнацької психології. Знання психології формування показань, вікових та індивідуальних особливостей неповнолітнього допитуваного має вагомим значення для правильного обрання прийомів встановлення психологічного контакту, тактики допиту, режиму проведення допиту, здійснення впливу на неповнолітнього, оцінки його показань і, як результат, з'ясування необхідних обставин, отримання правдивої доказової інформації для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз). Монографія В.Ю. Шепітько. Харків, 2007, 432 с.
2. Михальчук Ю.П. Основні кримінально-процесуальні і криміналістичні аспекти допиту неповнолітнього на етапі досудового розслідування. Краснодар, 2004, 214 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88).

Безносюк Тетяна Євгеніївна

курсант взводу ПМППФ-16-3

Факультету податкової міліції

Університету державної фіскальної служби України

Балян Ольга Арамівна

курсант взводу ПМППФ-16-3

Факультету податкової міліції

Університету державної фіскальної служби України

Науковий керівник:

Домбай М.М.

старший викладач кафедри

фінансових розслідувань

Університету державної фіскальної служби України

**РОЛЬ ОРГАНУ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ У МІЖНАРОДНОМУ
СПІВРОБІТНИЦТВІ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ВІДМИВАННЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ**

Актуальність теми дослідження. В останні роки у світі (в тому числі в Україні) значно зросла кількість злочинів, які пов'язані з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Відмивання грошей вийшло за рамки окремих країн чи регіонів, набувши глобального значення. В Україні таку сферу відслідковує Державна служба фінансового моніторингу. Однак її діяльність, методи моніторингу та структура викликають багато запитань та є недосконалими, що впливає на запобігання відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом в Україні.

Проблеми кримінальної відповідальності за умисне порушення вимог

законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, досліджували П. П. Андрушко, А. С. Беніцький, П. С. Берзін, Г. М. Войченко, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, В. М. Киричко, О. М. Костенко, М. П. Куцевич, О. І. Перепелиця, О. В. Процюк, О. В. Пустовіт, Ю. О. Старук, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, Т. М. Тертиченко, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, В. В. Черней, Л. М. Чуніхіна та ін. На окрему увагу заслуговує захищена у 2009 р. кандидатська дисертація на тему: «Кримінально-правова протидія порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг» (Ю. Г. Старовойтова).

Виклад основного матеріалу. З середини 1980-х років потреба в сучасній стратегії боротьби з відмиванням грошей отримала широке визнання на міжнародному рівні. Переговори щодо Конвенції проти незаконного обороту наркотичних засобів і психотропних речовин у 1988 році в Організації Об'єднаних Націй можна розглядати як відправну точку цієї тенденції. Перші кілька підрозділів фінансової розвідки були створені на початку 1990-х у зв'язку з необхідністю для центральних органів країн дотримання, аналізу та поширення фінансової інформації щодо боротьби з відмиванням грошей [1, с. 223].

Сьогодні у багатьох країнах світу створені органи, які у міжнародній практиці отримали назву "Підрозділи фінансової розвідки": у США — Організація США з боротьби з фінансовими злочинами, у Великобританії — підрозділи фінансової розвідки у складі Національної служби кримінальної розвідки, у Франції — група з розслідування незаконних фінансових операцій, у Бельгії — група обробки фінансової інформації. Станом на 2018 рік фінансові розвідки створено у 127 країнах світу. У деяких країнах ці підрозділи є адміністративними органами, в інших — діють як поліцейські та юридичні органи [2, с. 8-9].

Загалом в Україні забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення покладається на:

- Міністерство юстиції України - щодо виконання судових рішень, які стосуються конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом;
- Генеральну прокуратуру України - щодо вчинення процесуальних дій у межах кримінального провадження щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення;
- Службу безпеки України за участю Міністерства закордонних справ України - щодо подання пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН стосовно включення (виключення) фізичних або юридичних осіб до відповідних переліків;
- Міністерство закордонних справ України - щодо звернення до Комітету Ради Безпеки ООН стосовно отримання дозволу на доступ до активів, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових

операцій, дзупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, для дпокриття основних або надзвичайних витрат [3, с. 671].

Суб'єкти ддержавного фінансового моніторингу та дправоохоронні органи здійснюють міжнародне дспівробітництво з відповідними органами іноземних держав з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних дзлочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню дрозповсюдження зброї масового знищення відповідно до міжнародних договорів України чи з власної ініціативи.

Спеціально уповноважений орган та інші суб'єкти державного фінансового дмоніторингу у межах своїх повноважень забезпечують дспівробітництво з міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на дзабезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії длегалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню дрозповсюдження зброї масового знищення, у тому числі з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії двідмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейським Союзом, Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок, дОрганізацією Об'єднаних Націй [4, с. 128].

Створення в дУкраїні підрозділу фінансової розвідки свідчить про рішучість влади скерувати зусилля уповноважених на те органів на розслідування легалізації (відмивання) ддоходів, одержаних злочинним шляхом. Аналіз дзаконодавства та практики його застосування дав змогу виокремити коло дискусійних питань. Проблеми міжнародного співробітництва певним чином дпояснюються тим, що в міжнародній практиці існує кілька типів дпідрозділів фінансової розвідки, які мають власні принципи діяльності та адміністративні дважелі, дза допомогою яких виконують свої функції. На наш погляд, це пояснюється тим, що в той час, коли їх створювали, не існувало чітко визначених стандартів їх утворення. У деяких країнах вони виконують додаткову функцію в структурі правоохоронних органів. В інших - це буферна структура між фінансовими установами та дправоохоронними органами, а тому дутворюється поза цими відомствами. Загалом дпринципи побудови підрозділів фінансової розвідки (далі - ПФР) створюються за чотирма типами: ПФР дадміністративного типу; ПФР дсудового типу; ПФР прокурорського типу; ПФР змішаного або гібридного типу, що зумовлює й різноманітний механізм взаємодії між ними.

Підрозділи фінансової розвідки адміністративного типу входять до структури адміністративного доргану, який не належить до системи дправоохоронних органів або суду. Часто фінансові установи стикаються із сумнівними операціями, доднак не мають твердих доказів того факту, що така доперація пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, додержаних злочинним шляхом, або що залучений до такої операції клієнт є членом злочинної організації. Така дситуацію не сприятиме тому, щоб ця фінустанова

передавала інформацію щодо своєї підозри до правоохоронного органу, доскільки вона не є очевидною та доказовою. До того ж дфінустанови, як свідчать дані опитування, дпобоюються, що у зв'язку з наданням такої інформації може бути відкрите кримінальне провадження, яке буде ґрунтуватися на неправильно розтлумачених обставинах або дпризведе до закриття провадження, що потягне за дсобою відшкодування значних збитків.

Отже, існування дпідрозділу фінансової розвідки не правоохоронного, а дадміністративного типу дає можливість повідомити інформацію про сумнівну операцію, яка ПФР належним дчином перевіряється, і лише в разі наявності достатніх дпідстав слугує створенню узагальнених дматеріалів, які передаються до правоохоронного органу. д Найбільш поширеною схемою є створення ПФР у структурі дміністраства фінансів, національного дбанку або іншого фінансового регулятора. У ддеяких країнах ПФР створюють як самостійний незалежний орган (наприклад, СТИФ/CFI в Бельгії). У дбільшості випадків рішення про створення ПФР поза дмежами правоохоронних органів також тягне за собою й дрішення про те, що повноваження ПФР будуть д обмежені одержанням, аналізом та подальшою дпередачею повідомлень до правоохоронних органів про підозрілі операції, їм не надається право проводити дрозслідування та підтримувати добвинувачення в суді. Аналогічно й обмежуються повноваження щодо дрозкриття інформації, яка міститься в дповідомленнях про операції, з тим, щоб зберегти конфіденційний характер [5, с. 164].

Перевагами цієї системи є таке: 1) ПФР виступає як посередник між дфінансовими та іншими установами, які уповноважені надавати інформацію, з однієї сторони, і дправоохоронними органами - з другої, що дає змогу мінімізувати ризики відкриття кримінальних дпроваджень за неперевіреною дінформацією, а також сприяє дуникненню виникнення інстанційних зв'язків між фінустановами та дправоохоронними органами; 2) фінансові дустанови з вищим рівнем упевненості днадають інформацію ПФР, оскільки знають, що лише перевірена дінформація щодо фактів длегалізації (відмивання) та фінансування тероризму дійде до дправоохоронних органів; 3) ПФР є нейтральним, технічним та дспеціальним партнером, який надає дповідомлення; 4) якщо ПФР входить до структури регуляторного органу, то він виступає партнером фінансової установи; 5) така дсхема надає можливість обміну інформацією з усіма дсуб'єктами первинного фінансового дмоніторингу і ПФР усіх типів.

На нашу ддумку, очевидними є й певні днедоліки, які негативно впливають на дміжнародне співробітництво, зокрема: 1) оскільки дпідрозділи фінансової розвідки дадміністративного типу не є правоохоронними органами, спостерігається дзволікання в застосуванні правоохоронних заходів, блокування операцій, дарешти підозрюваного на підставі наданої дфінансової інформації; 2) ПФР не має дюридичних повноважень для збору речових доказів, документів, якими наділені дправоохоронні органи та суд; 3) ПФР адміністративного типу часто зазнають дпрямого контролю з боку політичного керівництва.

Прикладами країн з ПФР дадміністративного типу є Австралія, Андорра, Аруба, дБельгія, Болгарія, Болівія, Венесуела, дІзраїль, Іспанія, Канада, Колумбія, дЛіхтенштейн, Мальта, Монако, Нідерландські Антильські Острови, Нідерланди, Панама, Польща, Республіка Корея, Росія, Румунія, Словенія, США, Україна, Франція, Хорватія та Чехія.

Аналіз днаведеного дає підстави стверджувати, дщо більш ефективними були б дрезультати підрозділу фінансової розвідки, коли б цей орган за прикладом іншим держав (наприклад, Кіпру) дстав дправоохоронним органом. В умовах декономічних ризиків такий підхід став би запобіжником до вчинення таких злочинів, днадання більш широких дповноважень сприятиме економії процесуального часу для двиявлення та відкриття кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Бисага К. В. Місце та роль фінансової розвідки у структурі органів фінансового моніторингу Великобританії. Університетські наукові записки. 2014. (№ 4). С. 223-229.

2. Куришко, О. О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні. Фінансовий простір. 2018. (№9 2 (10)). С. 8-15.

3. Чубенко А.Г., Лошицький М.В., Бичкова С.С., Котляревський Я.В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». К.: Ваіте, 2015. С. 816.

4. Халін О. В. Міжнародний досвід розшуку активів, одержаних злочинним шляхом: проблемні питання. О. В. Халін. Проблеми реформування кримінальної юстиції України : збірник за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції 20 травня 2016 р. Чернівецький юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія». Чернівці, 2016. С. 127–130.

5. Халін О.В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 244.

Білокур Наталія Володимирівна

студентка 4 курсу Факультету

іноземної та слов'янської філології

Сумського державного педагогічного

університету імені А.С. Макаренка

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА
ДЕЯКИХ ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ПРИНЦІПІВ**

В умовах незалежної України сформувалося неоднозначне ставлення до поняття, мети та завдань, предмета і методів, системи кримінального права. Методологічний плюралізм призвів до того, що в науці кримінального права немає єдиної фундаментальної концепції, яка б об'єднувала всі перераховані поняття. А якщо немає єдиної концепції, то немає і єдиної системи норм кримінального права, яка могла б діяти як єдиний механізм.

В юридичній літературі сформувалася думка, згідно з якою однією з основних проблем сучасного кримінального права є позитивістський підхід до

його визначення. Даної позиції дотримуються: М. В. Костицький, О. М. Костенко, А. І. Луцький, В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк та ін. На думку О. М. Костенко, між представниками вітчизняної юридичної науки йде «ідеологічна боротьба» з питання, що є першоджерелом права — «буква» закону або його «дух»? «... сьогодні в Україні перемагає позитивістська правова ідеологія,— пише О. М. Костенко,— згідно з якою «буква» визнається першоджерелом права. Відповідно до цього, «буква» закону відривається від його «духу» і перетворюється в інструмент для зловживань. За допомогою «букви» закону, відірваної від його «духу», можна, позитивістські тлумачачи текст закону, маніпулювати ним як завгодно, обґрунтувати що завгодно: наприклад, що чорне — це біле. І все це буде мати видимість «буквеної», тобто формальної, законності. Правовий позитивізм відкриває, таким чином, шлях до легалізації всездозволеності» [3].

І кримінальне право, і кримінальне неправо наповнюються сенсом за рахунок ідей, ставлення до яких в державах з тоталітарним і демократичним режимом правління істотно відрізняється. Усвідомленню сенсу кримінального права іноді перешкоджає ототожнення ідей і принципів права. В юридичній літературі вже є спроби розмежування названих понять. Наприклад, М. В. Бавсун, вивчаючи функціональну різницю між ідеологією і принципом кримінального права, дійшов наступних висновків: «Будучи непорівнянними за своїм обсягом, вони, по суті, не здатні вирішувати одні й ті ж завдання, вони взагалі мають мало спільного між собою, перебувають у співвідпорядкованому по відношенню один до одного становищі. Одна — ідеологія — має найголовніше значення і визначає як зміст кримінального закону, так і, по суті, його застосування. Другі — принципи — виконують роль засобів, якогось гаранта саме заданого вектора розвитку сфери кримінально-правового регулювання, опиняючись в статусі регуляторів вже сформованих суспільних відносин і забезпечуючи вірність застосування законодавчих приписів. Перелік принципів і їх зміст безпосередньо впливають з основної ідеї, з одного боку, будучи її наслідком, а з іншого — необхідним елементом реалізації цієї ідеї» [1].

Будь-яка ідеологія є результатом свідомо-вольової діяльності, спрямованої на ідеалізацію соціальних норм. Впливовість ідеології залежить від того, наскільки вона враховує об'єктивну реальність та відповідає інтересам особистості, суспільства та держави. Ідеологія, яка порушує збалансований взаємозв'язок інтересів та не враховує важливість взаємовідповідальності учасників міжлюдської комунікації, є нежиттєздатною, але право без ідеології існувати не може. Саме вона створює цілісне уявлення про інститути права та механізм їх реалізації.

Функціональне призначення принципів права полягає в тому, що вони є наміром, планом, яким законодавець і правозастосовувач керуються в процесі правотворчої та правозастосовної діяльності. Загальноправові принципи — це керівні ідеї, обумовлені об'єктивними закономірностями існування і розвитку суспільства, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання і на базі яких виникає, розвивається і функціонує вся система права.

Принцип законності є одним із загальноправових принципів, який застосовується в кримінальному праві. З іншими загальноправовими, міжгалузевими, галузевими принципами він з'єднується сукупністю ідей, які є складовою частиною ідеології. Ідеологія, у свою чергу, створює уявний прообраз якої-небудь дії, предмета, явища, принципу, що відображає його основні, головні і суттєві риси. Ідеологія визначає кількісний і якісний зміст не тільки принципів кримінального права, а і його цілей, завдань і функцій. Вона є «духом» кримінального права, який матеріалізується в «букві» кримінального закону [2].

Під впливом процесів євроінтеграції принцип законності почав конкурувати з принципом верховенства права. Посилаючись на Звіт щодо верховенства права, прийнятий Венеціанською комісією на 86-му пленарному засіданні, деякі українські вчені пропонують закріпити в КК України принцип верховенства права. Так, на думку М. І. Хавронюка, принцип верховенства права означає: «Пріоритет в суспільстві насамперед мають права людини; відносини між особою і державою регулюються на основі принципу: «Особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом»; будь-яке свавілля і дискримінація заборонені, усі є вільними і рівними у своїх правах; кожному забезпечується доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, включаючи перегляд судом законів. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ (Європейський суд з прав людини)» [5].

Принцип верховенства права у кримінальному праві діє через всі принципи кримінального права як галузі права, в тому числі і через принцип законності. Ідея верховенства права є світоглядною. У той же час принцип верховенства права, заснований на пріоритеті в першу чергу прав людини, поступово поступається місцем принципу розумного балансу інтересів особистості, суспільства, держави, при мінімумі втрат, з урахуванням триєдиного початку навколишнього світу: Божественного (Духовного)-Природного-Людського. Як пише А. А. Музика, «верховенство права — це не лише проблема правосуддя. Ця універсальна планетарна ідея (глобальний ідеал) стосується також надзвичайно широкого кола суспільних відносин у сфері діяльності законодавчої та виконавчої гілок влади. Вона спрямована і проти «зазіхань із боку суб'єктів приватного сектора», відповідальних за виконання суспільних завдань» [4].

Отже, кримінальне право є однією з небагатьох галузей права, яке має справу з суб'єктивними уявленнями людини про щастя і способи його досягнення, воно тісно пов'язане з нормами моралі та моральності, передбачає свободу вибору у людини, враховує людський фактор, що впливає на вчинення діянь. Основні і керівні ідеї кримінального права ніколи не зможе досягнути штучний інтелект, бо йому чужі людські потреби і бажання. В цьому відношенні кримінальне право повинно залишитися консервативним. Саме воно захищає вічні засади і цінності людського існування.

Список використаних джерел:

1. Бавсун М. В. Методологические основы уголовно-правового воздействия:

монографія. Москва: Юрлитинформ, 2012. 200 с.

2. Коломієць Ю.Ю. Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження: монографія. Арциз: ФОП Петров О.С., 2019. 472с.

3. Костенко О. М. Не карою єдиною! Концепція «Антикримінальних лещат». Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвуз. наук.— практ. конф. (Київ, 24 берез. 2017 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 10–12.

4. Музика А. А. Rule of law checklist: світоглядна практична ідея верховенства права. Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2018. С. 43–45.

5. Хавронюк М. І. Концепцією визначено: адміністративні проступки, кримінальні проступки, злочини. Настав час розмежувати. Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 жовт. 2012 р.). Харків: Право, 2012. С. 182–186.

Бондаренко Тетяна Олександрівна

судова експертка сектору біологічних досліджень та обліку Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Лісун Світлана Леонідівна

завідувачка сектору біологічних досліджень та обліку Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ ПОТУ НА ДЕРЕВИНІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З 1998 року на території України було створено Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ, структурні підрозділи якого, у тому числі Сумський НДЕКЦ МВС, успішно функціонують і дотепер [3].

З наукових джерел відомо, що серед об'єктів, виявлених на місці скоєння злочину, можна виявити сліди біологічного походження [2; 4], до яких належать матеріальні сліди і речовини, утворені в результаті життєдіяльності людини. Основними джерелами біологічних слідів людини є: 1) виділення з організму людини (плями крові, у т. ч. сухої, сечі, сперми, волосся тощо); 2) особисті речі; 3) предмети, що перебували в контакті з людиною короткий час, але не менше 30 хвилин; 4) сліди (ніг чи взуття на ґрунті чи снігу) [5].

Специфікою слідової інформації біологічного походження є те, що вона залишаються на предметах у результаті як контактної, та і безконтактної взаємодії [2].

Загальновідомим є факт, що біологічна активність слідів втрачається під

дією: часового фактору, взаємодії із зовнішнім середовищем (волога, температура, сонячне світло і т.д.). Піддаючись при цьому деструктивним (у тому числі гнилісним) змінам, такі сліди втрачають видові, групові, статеві й інші ознаки [4].

Ураховуючи специфічність слідів біологічного походження та їх здатність до самознищення, значного значення набувають кваліфіковані попередні дослідження, фіксація і правильне вилучення об'єктів на місці події, а також правильність упаковки, умови зберігання речових доказів, їх направлення для експертних досліджень [2].

Виявлені, вилучені та зафіксовані сліди у подальшому досліджують, проводячи ряд експертиз, а саме: судово-імунологічні, судово-цитологічні, генотипоскопічні, дослідження волосся людини та тварин, одорологічні [4].

Експертиза проводиться виключно за постановою слідчого у рамках кримінального провадження.

Імунологічна експертиза є однією із найпоширеніших біологічних експертиз, основним завданням якої є:

- встановлення наявності, видової і групової належності крові (її зразків та в слідах);
- встановлення наявності, видової і групової належності виділень (сперми, слини, поту, сечі);
- встановлення можливості походження слідів біологічного походження від потерпілої (підозрюваної) особи [1].

У межах своєї професійної діяльності нами неодноразово були досліджені різноманітні зразки, що містили біологічні сліди людини.

Нашої особливої уваги привернули результати зі встановлення слідів поту на деревині. Як виявилось, під час проведення відповідних методик дослідження, деревина без слідів поту дає псевдо позитивний результат.

Ми вважаємо, що даний факт може вплинути на якість виконання експертизи та формування міцної доказової бази. Тому, на нашу думку, під час встановлення результатів з присутності слідів людського поту необхідно скористатися додатковими методиками дослідження у відділеннях судово-медичної імунології задля додержання максимальної точності експерименту.

Список використаних джерел:

1. Експертна спеціальність 9.3 «Імунологічні дослідження» НДЕКЦ України: <https://ndekc.mvs.gov.ua/>
2. Імунологічні дослідження як доказ вчинення правопорушень: <http://www.ndekc.te.ua/news/monulogchn-doslzdzhnya-yak-dokaz-vchinennya-pravoporushen>
3. Постанова Кабінету міністрів України «Про утворення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ» від 6 травня 1998 р. N 617: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-98-%D0%BF>
4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К. : Кондор, 2008. С. 232.
5. Сивак Ю. М., Захарова О. В. Ідентифікація особи за слідами запаху. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування : збірник тез науково-практичного семінару (01 грудня 2017 року) / упор. А. Я. Хитра, Р. М. Шехавцов, Є. В. Пряхін, С. І. Марко. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 223-225.

Волобуєва Валентина Григоріївна
*адвокат, заступник директора
Регіонального центру з надання
безоплатної вторинної правової
допомоги у Сумській області*

ПРОГРАМА ВІДНОВЛЕННЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ Є ПІДОЗРЮВАНИМИ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ

Протягом останніх тридцяти років світова спільнота все частіше звертається до понять «відновне правосуддя», «медіація» та «примирення». Причому згадані терміни знайшли своє відображення і були закріплені у безлічі нормативних актів різних організаційних структур як європейського, так і світового рівня.

Термін «відновне правосуддя» походить від англійського словосполучення «restorative justice». Це не вид правосуддя в традиційному розумінні цього слова, а можливість для учасників кримінальної ситуації - потерпілого і неповнолітнього правопорушника, самим брати участь у вирішенні питань, пов'язаних з наслідками вчиненого правопорушення та запобіганням вчиненню подібних вчинків у майбутньому.

За визначенням Тоні Маршала, фахівця з програм примирення: «відновне правосуддя - це процес, в ході якого всі сторони, залучені до події злочину, приймають спільне рішення про те, як можна виправити наслідки того, що сталося, і запобігти повторенню подібного в майбутньому».

Існує кілька моделей відновного правосуддя. Одна з найпоширеніших форм - програма примирення потерпілих і правопорушників (або медіація в кримінальних справах). 24 червня 2002 р. Економічна і соціальна рада ООН прийняла резолюцію «Про основні засади програм відновного правосуддя в кримінальних справах», яка рекомендує всім країнам розвивати та впроваджувати програми відновного правосуддя в національне судочинство.

Ці методичні рекомендації підготовлено експертами Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх з метою ефективного впровадження пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину»

Методичні рекомендації складаються з трьох частин. Перша частина містить загальну інформацію про програму відновлення, друга - Керівництво для координатора та медіатора у програмі відновлення. У третій частині знаходяться додатки, які можуть бути корисними медіатору під час роботи з учасниками кримінальної ситуації.

Медіатору важливо пам'ятати про те, що кожен випадок є унікальним, що головна роль у програмі належить саме учасникам кримінальної ситуації, що основними завданнями медіатора є організація гнучкого процесу діалогу між потерпілим і неповнолітнім правопорушником і дотримання базових принципів програм відновлення.

У цій процедурі вживаються в наступному значенні:

Відновне правосуддя – підхід до вирішення правових конфліктів, який ґрунтується на відшкодуванні заподіяної шкоди потерпілим особам, на породженні в неповнолітніх правопорушників почуття відповідальності за їхні дії та залученні громади до вирішення конфлікту за умови активної участі сторін у процесі відновлення порушених стосунків, на примиренні та розробленні угод між потерпілими й неповнолітніми правопорушниками для досягнення бажаних результатів та відшкодування шкоди. До програм відновного правосуддя, зокрема, належать: медіація між потерпілим та правопорушником (зустріч з усунення завданої шкоди), коло примирення, сімейна групова нарада та інші.

Відновний підхід – підхід до розв'язання конфліктних ситуацій, який передбачає відновлення порушених унаслідок конфлікту зв'язків та стосунків між його учасниками та їхнім оточенням, виправлення завданої конфліктом шкоди.

Звіт медіатора – документ, що складається медіатором у письмовій формі за результатами проведення медіації.

Медіатор – нейтральний неупереджений посередник, який допомагає сторонам досягти порозуміння, налагодити та проводити переговори з метою досягнення примирення.

Медіація – одна з програм відновного правосуддя; процес, що проводиться медіатором за участю потерпілого/ї, з однієї сторони, та підозрюваного/ї, обвинуваченого/ї, з іншої сторони, у кримінальних справах з метою досягнення між ними згоди та/або примирення стосовно спору (конфлікту) шляхом вироблення взаємоприйнятного рішення.

Процедура відновного примирення – позасудова процедура врегулювання конфлікту шляхом переговорів неповнолітнього/ї у конфлікті з законом та потерпілою особою за допомогою медіатора з метою укладення угоди про примирення та усунення наслідків, спричинених правопорушенням.

Угода про відшкодування завданої шкоди – цивільно-правова угода про примирення між потерпілою особою, з однієї сторони, та підозрюваним/ою, обвинуваченим/ою, з іншої сторони, у кримінальних справах, укладена за допомогою медіатора на основі взаємних поступок чи добровільного задоволення вимог позивача чи потерпілого/ї.

Відновний підхід до здійснення правосуддя

Метою традиційного карального правосуддя є покарання винуватого або виправдання невинуватого. Натомість відновне правосуддя спрямовано на відновлення порушених соціальних зв'язків шляхом усунення винуватцем шкоди, нанесеної потерпілій особі, й примирення на цій підставі потерпілої особи та причинителя. Ідея відновного правосуддя полягає в тому, що будь-яке правопорушення має спричинити зобов'язання правопорушника залагодити шкоду, заподіяну потерпілій особі. А держава та соціальне оточення потерпілої особи й правопорушника мають створити для цього необхідні умови.

У рамках відновного правосуддя повніше, ніж у рамках карального правосуддя, задовольняються особисті та суспільні інтереси, зокрема:

- інтереси потерпілої особи, оскільки усувається завдана їй шкода;
- інтереси правопорушника, оскільки до нього застосовується не покарання, а альтернативні заходи впливу;
- інтереси громади та суспільства в цілому, оскільки конфлікт вичерпується мирно й відновлюється стан соціальних зв'язків, який існував до вчинення правопорушення.

Унікальність мети відновного правосуддя полягає в його одночасному тривимірному акценті - на потерпілу особу, правопорушника та суспільство. Відновне правосуддя базується на твердженні, що без спільної їх участі проблема не може бути вирішена ефективно.

Відновне правосуддя спрямоване на зміну існуючих орієнтирів, тобто мети та шляхів її досягнення, при вирішенні конфліктів різного характеру. Якщо каральне правосуддя зосереджується на покаранні та протистоянні, відновне правосуддя пропонує альтернативу, основною метою якої є наголос на потребах і зобов'язаннях, спричинених правопорушенням. У центрі уваги перебувають інтереси та потреби потерпілої особи. Правопорушник же заохочується до осмислення того, якої шкоди він завдав, та необхідності взяти відповідальність за неї. В результаті соціальні зв'язки у спільноті відновлюються на засадах миру та порозуміння.

Усі програми відновного правосуддя базуються на трьох основних принципах.

Перший стосується завданої шкоди. Потерпіла особа та її інтереси і потреби є центральними у програмі відновного правосуддя, а прийняття правопорушником відповідальності означає, що він повинен усвідомити завдану потерпілій особі шкоду й докласти власних зусиль для її усунення.

Наступний принцип – самовизначення сторін. Він означає, що правопорушник та потерпілий відіграють активну роль у відновному правосудді, прагнуть домовитися про шляхи усунення завданої правопорушенням шкоди. Цей принцип також передбачає делегування сторонам права на самостійне прийняття рішення.

Третім обов'язковим принципом відновного правосуддя є залучення до процесу найближчого соціального оточення правопорушника та представників місцевої громади. Це сприяє зціленню потерпілого та допомагає правопорушнику виправити вчинене, змінити свою поведінку.

На сьогодні існує кілька процедурних форм відновного правосуддя у різних країнах світу. Найпоширенішою формою у Європі та Америці є програма медіації між потерпілим і правопорушником (зустріч з усунення завданої правопорушенням шкоди). Медіація передбачає організацію зустрічі між потерпілим та правопорушником, де за посередництва та підтримки спеціально підготовленого ведучого обговорюється ситуація конфлікту, сторони конфлікту мають можливість розповісти про свої потреби та переживання, викликані цією ситуацією, виробити варіанти вирішення ситуації, зокрема, обговорити шляхи усунення правопорушником завданої ним потерпілому шкоди. По результатах медіації між сторонами конфлікту укладається угода про відшкодування завданої шкоди та, в ідеалі,

відбувається примирення між ними.

Іншою поширеною формою, що бере свій початок у традиціях корінного населення Нової Зеландії – маорі, є сімейні конференції. Зміст програми полягає у тому, що замість слухання справ у суді соціальний працівник організовує зустріч потерпілого і правопорушника. Крім них на конференції присутні члени родини правопорушника, адвокат правопорушника та представник поліції, який виконує функцію обвинувачення. У процесі конференції учасники обговорюють ситуацію конфлікту, висловлюють свої почуття, отримують відповіді на питання, які їх хвилюють. Потім правопорушник та його родина залишають кімнату з метою обговорення питання відшкодування завданих збитків та стратегії подальших дій. Вироблений план дій обговорюється усіма учасникам конференції, але остаточно приймається тільки у випадку згоди усіх присутніх. Результатом конференції зазвичай є не лише план відшкодування завданої шкоди, а також і рішення стосовно способів корекції поведінки правопорушника: позбавлення волі, громадські роботи, участь у реабілітаційних програмах та інше.

Використання групового обговорення або кола для вирішення конфліктних ситуацій – це одна форма відновного правосуддя, яка бере свій початок у традиціях корінних народів Північної Америки. Методика проведення кола використовується для досягнення різних цілей - примирення між потерпілим та правопорушником, надання підтримки сторонам конфлікту тощо. Кола відновного правосуддя залучають представників громади до обговорення ситуації злочину, її наслідків та надання підтримки потерпілим і правопорушником.

Медіація між потерпілим і правопорушником, або зустріч з усунення завданої правопорушенням шкоди – це структуровані перемовини, під час яких потерпілий та правопорушник з допомогою та за підтримки медіатора обговорюють проблеми, спричинені правопорушенням, та беруть активну участь у виробленні рішення про їх залагодження. Зустріч між потерпілим та правопорушником є можливою за умов визнання правопорушником факту вчинення ним правопорушення та взаємної згоди правопорушника і потерпілого взяти участь у такій зустрічі.

Посередництво в кримінальних конфліктах [1] – це гнучкий, всеохоплюючий, орієнтований на пошук рішення процес, який є додатковим або альтернативним способом вирішення кримінальних справ у системі традиційного судочинства, і спрямований на:

- врахування інтересів і залучення зацікавлених осіб до процесу;
- визнання законних інтересів потерпілих, які виникли внаслідок правопорушення;
- діалог потерпілої особи з неповнолітнім правопорушником з метою відшкодування моральних чи/та матеріальних збитків;
- розвиток почуття відповідальності у неповнолітнього правопорушника та надання йому/їй можливості для виправлення;
- посилення ролі окремої особистості та громади у попередженні правопорушень та конфліктів.

Програма примирення має чіткий інструментально-методичний план проведення, в основу якого покладено використання технік медіації, що відзначаються вузькою спрямованістю на прийняття рішення щодо конкретної проблеми шляхом врахування потреб та узгодження інтересів сторін конфлікту.

Особливості посередництва в кримінальних конфліктах визначені Рекомендацією No R (99) 19 Про посередництво в кримінальних справах, прийнятою Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 року. Рекомендація CM/REC (2008) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, які підлягають призначенню санкцій чи заходів (прийнято Комітетом Міністрів 5 листопада 2008 року на 1040 зустрічі Заступників Міністрів) прямо зазначає «медіацію чи інші методи відновного правосуддя необхідно застосовувати на всіх рівнях роботи з неповнолітніми» (пункт 12).

Основними принципами програм примирення потерпілих та неповнолітніх правопорушників (медіації у кримінальних справах) є:

1. Добровільність. Процес примирення може відбуватися лише за умови добровільної згоди сторін на участь у ньому. Як потерпілий, так і правопорушник можуть відмовитись від даної процедури на будь-якому її етапі.

2. Конфіденційність. Усі учасники процедури беруть на себе зобов'язання не поширювати будь-яку інформацію, що стала їм відома під час програми примирення (медіації) без згоди іншої сторони; медіатор також не може повідомляти представникам системи кримінального правосуддя про те, що саме відбувалось під час медіації. Єдиний документ, який може бути використано під час розгляду кримінальної справи в суді – це угода про примирення сторін.

3. Активна участь сторін (потерпілої особи та неповнолітнього правопорушника). Сторони є активними учасниками процедури, а не пасивними об'єктами, щодо яких приймається рішення, чи сторонніми спостерігачами. Сторони мають право шукати, виробляти та ухвалювати взаємоузгоджене рішення щодо вичерпання конфліктної ситуації.

4. Прийняття неповнолітнім правопорушником відповідальності за завдану правопорушенням шкоду, що передбачає визнання правопорушником факту вчинення правопорушення та готовність до вибачення перед потерпілим й усунення завданої йому шкоди.

5. Визнання почуттів та потреб потерпілого, що проявляється в можливості для потерпілої особи розповісти про свої переживання та потреби, висловити свою точку зору стосовно події, що трапилась, та того, яким чином може бути усунено завдану йому моральну та/чи матеріальну шкоду.

6. Нейтральність медіатора. Медіатор має приділяти однакову увагу потерпілому та неповнолітньому правопорушнику. Однак це не означає нейтральності медіатора щодо самого факту правопорушення, яке визнається ним таким, що порушує моральні та правові норми соціального співжиття, та таким, що завдало шкоди потерпілій особі.

7. Усунення завданої шкоди. Цей принцип визначає основу взаємодії правопорушника та потерпілого під час процедури примирення.

Медіація між потерпілою особою і неповнолітнім правопорушником дає змогу:

- Потерпілій особі – оперативно отримати належну компенсацію заподіяної шкоди, впоратися з негативними емоціями та переживаннями, спричиненими правопорушенням, отримати відповіді на питання, які її хвилюють у зв'язку з кримінальною ситуацією, відновити відчуття безпеки та контролю над власним життям.

- Неповнолітній особі, яка вчинила правопорушення – усвідомити наслідки власних дій та мати можливість їх виправити, можливість відновити почуття власної гідності, самоповаги та поваги інших, можливість бути знову прийнятою у суспільстві, можливість звільнення від кримінальної відповідальності або отримання більш м'якого покарання.

- Громаді (оточення потерпілого та правопорушника, жителі будинку, населеного пункту, де сталося правопорушення) – відновити відчуття безпеки та спокою, допомогти безпосереднім учасникам кримінального конфлікту впоратися з його наслідками, зробити висновки щодо попередження повторення подібних випадків у майбутньому (у тому числі через необхідну підтримку і допомогу неповнолітньому правопорушникові).

- Державі – зекономити фінансові, часові та інші ресурси для боротьби зі злочинністю та наслідками протиправних дій, а в довгостроковій перспективі - збільшити рівень довіри та, відповідно, рівень безпеки і відчуття захищеності в суспільстві.

Для неповнолітнього правопорушника важливим є взяття відповідальності на себе: усвідомлення свого вчинку та дії по усуненню завданої шкоди. На перший погляд, прийняття відповідальності у такому сенсі навряд чи може бути потребою правопорушника. Однак, насправді це дозволяє неповнолітньому правопорушнику вирішити власні проблеми. Зокрема, розуміння тих негативних наслідків, до яких призвела протиправна поведінка, утримуватиме від повторного правопорушення. Можливість виправити вчинене сприятиме поверненню неповнолітнього в суспільство, відновленню позитивної самооцінки.

Список використаних джерел:

1. Брэйтуэйт Д. Преступление, стыд и воссоединение: Пер. с англ. М.: МОО Центр “Судебно-правовая реформа”, 2002. 310с.

2. Відновне правосуддя в практиці адвокатів: курс-тренінг. Веб-сторінка Академії адвокатури України. URL: <http://e-learn.aau.edu.ua/course/view.php?id=6>

3. Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа: учебное пособие/ Под ред. Л.М. Карнозовой. М.: МОО Центр “Судебно-правовая реформа”, 2001. 334с.

4. Горова А.О., Коваль Р.Г. Відновне правосуддя в практиці адвокатів. К. : Прецедент, 2010. 135 с.

5. Землянська В.В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України: посібник. К.: Видавець Захаренко В.О., 2008. 200 с.

6. Карманная книжка ведущего восстановительных программ/ отв. за выпуск Коновалов А. М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2004. 41 с.
7. Кристи Н. Конфликт как собственность. В кн.: Правосудие по делам несовершеннолетних. Перспективы развития. М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 1999. С. 127-135.
8. Матеріали круглого столу «Механізм вилучення дітей та підлітків з кримінального процесу шляхом проведення медіації», Київ, 13 липня 2016 р. К., 2016. 61 с.
9. Посібник з програм відновного правосуддя / Управління ООН з наркотиків та злочинності. К., 2009.
10. Посредничество в уголовных делах. Рекомендация No R (99) 19, принятая Комитетом Министров Совета Европы 15 сентября 1999 года и пояснительные заметки. *Вестник восстановительной юстиции*. 2001. N 2. С. 86-103.
11. Умбрайт М. Гуманистический подход к посредничеству в разрешении конфликтов: путь преобразования, путь миротворчества. *Вестник восстановительной юстиции*. N 3. 2001.
12. Терещенко Ю. В. Відновне правосуддя як напрямок захисту неповнолітніх. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 185-190.

Діордіца Ігор Володимирович
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та
публічного права
Київського національного університету
технологій та дизайну*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ КІБЕРШПИГУНСТВА

Останніми роками все більшу занепокоєність уряду України та провідних країн світу викликає збільшення та поширення фактів кібершпигунства [1]. Однак, вітчизняний законодавець не проявляє державницьку проактивну позицію стосовно криміналізації даного злочинного явища (не зважаючи на наявність таких передумов).

Досліджуючи поняття та зміст кібершпигунства, перш за все, зазначу, що до даної категорії входять два окремі терміни – «кібер» («кібернетичне») та «шпигунство». Отже, для здійснення ґрунтовного дослідження вищезазначеної категорії, зупинюся на кожній окремо.

Використовуючи тлумачний словник української мови, відзначу, що «шпигунство» – злочинна діяльність, яка полягає в таємному збиранні відомостей або викраданні матеріалів, що становлять державну таємницю, з метою передачі їх іншій державі; вистежування, розшук [2, С. 526].

А «кібернетичний» – стосується до кібернетики; який створено, працює на основі принципів, методів кібернетики [2, С. 168].

У Кримінальному кодексі України «шпигунство» визначено як передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства (ст. 114 КК України).

Безпосереднім об'єктом шпигунства (кібершпигунства – авт.)

є зовнішня безпека України, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека.

Предметом цього злочину є відомості, що містять державну таємницю, вичерпний перелік яких міститься в Законі України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. Згідно з цим законом *державна таємниця* (також – секретна інформація) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України (кібербезпеці – авт.) та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Ці відомості мають гриф секретності, який визначає її ступінь. Спеціальним уповноваженим органом державної влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України.

Кібершпигунство або комп'ютерний шпіонаж (вживається також термін «*кіберрозвідка*») – термін, що позначає, як правило, несанкціоноване отримання інформації з метою отримання особистої, економічної, політичної чи військової переваги, здійснюваний з використанням обходу (злому) систем комп'ютерної безпеки, з застосуванням шкідливого програмного забезпечення, включаючи «*троянських коней*» і шпигунських програм. Кібершпигунство може здійснюватися як дистанційно, за допомогою Інтернету, так і шляхом проникнення в комп'ютери і комп'ютерні мережі підприємств звичайними шпигунами («*кротами*»), а також хакерами.

Отже, під *кібершпигунством* пропоную розуміти – злочинну діяльність, яка здійснюється шляхом таємного вистежування, розшуку, збирання, викрадання та передачі інформації, що становить державну таємницю, іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства і з використанням кібернетичного простору.

Характеризуючи кібершпигунство, зауважу, що, дане злочинне діяння повинно бути закріплене на законодавчому рівні не лише національному, але й міжнародному, з метою уніфікації та можливості приведення існуючих норм в єдине ціле.

Як було зазначено вище, то одним із понять, які входять до категорії «кібершпигунства» є «шпигунство», тому визначати зміст першої категорії буду через аналіз останньої.

З *об'єктивної сторони шпигунство* може виявлятися у двох формах: 1) передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю; 2) збиранні таких же відомостей з метою передачі іноземній державі, її організаціям або їх представникам.

Ініціатива збирання чи передачі відповідних відомостей може належати як виконавцю, так і адресату шпигунства. Для кваліфікації злочину це значення не має.

Передача зазначених відомостей має місце у випадках, коли особа володіє ними і повідомляє (вручає) їх іноземній державі або її представнику

(агенту). Способи передачі можуть бути різними (усно, письмово, безпосереднє ознайомлення з будь-якими матеріалами, передача по радіо, телефону, з використанням тайників, кур'єрів та ін.). Для відповідальності не має значення передаються першоджерела (наприклад, оригінали документів, креслення, зразки), їх копії чи лише відомості про них (зліпки, макети, опис технічних систем, будь-яких об'єктів та ін.). Тому будь-які дії, виявлені як у формі передачі в буквальному розумінні цього слова, так і у створенні умов для ознайомлення агента іншої держави з ними, підпадають під поняття передачі [3, С. 580], тобто віддавати в розпорядження кого-, чого-небудь; повідомляти кого-небудь про щось; розповідати кому-небудь про щось почуте, побачене і т. ін.; повідомляти, інформувати про щось кого-небудь, звичайно за дорученням іншого [2, С. 354].

Збирання відомостей, що становлять державну таємницю, – це будь-які випадки здобуття (діставання, розшук, знаходження чого-небудь [2, С. 106]) таких відомостей (наприклад, викрадення, особисте спостереження, фотографування, підслуховування телефонних розмов та ін.). У кібершпигунстві для отримання таких відомостей використовується найскладніша сучасна техніка.

Для відповідальності за ст. 114 КК важливо встановити, що відомості, які становлять державну таємницю, були передані чи збиралися для передачі саме іноземним державам, іноземним організаціям або їх представникам.

Закінченим шпигунство вважається з моменту початку збирання зазначених відомостей або з моменту їх передачі.

Аналізуючи *суб'єктивну сторону* злочинів, слід говорити про те, що шпигунство характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює, що відомості збираються або передаються іноземній державі, організації або їх представникам і що ці відомості є державною таємницею, яка не підлягає передачі. Мотиви злочину на кваліфікацію злочину не впливають [4].

Суб'єкт злочину спеціальний – іноземець або особа без громадянства, які досягли 16-річного віку. Шпигунство, вчинене громадянином України, кваліфікується за ст. 111 КК як державна зрада.

Визначальними ознаками шпигунської діяльності є такі: це складова розвідувальної діяльності, метою якої є отримання лише секретної інформації (державної таємниці), що спеціально охороняється; полягає у незаконному передаванні (збиранні протиправними способами з метою незаконного передавання) секретної інформації; здійснюється винятково в інтересах адресатів передавання – іноземних держав (організацій), які є організаторами цієї діяльності і споживачами здобутої інформації; заборонена законодавством держави – володільця секретної інформації; з огляду на кримінально-правову заборону та системну контррозвідувальну діяльність здійснюється таємно, конспіративно; спричиняє або створює загрозу спричинення шкоди життєво важливим інтересам держави (повноті та своєчасності їх реалізації) у тих сферах її діяльності, де відбувається обіг секретної інформації [5, С. 100].

Якщо шпигунство вчинене шляхом незаконного втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи

комп'ютерних мереж, це потребує додаткової кваліфікації за ст. 361 Кримінального кодексу України, а шляхом викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем, – за ст. 362 КК.

Якщо особою викрадено з метою передачі іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам предмети, відомості про які становлять державну таємницю (зразки військової зброї, спеціальної техніки, криптографічного чи іншого обладнання, радіоактивні матеріали тощо), або офіційні документи, що знаходяться на державних підприємствах і містять державну таємницю, ці дії, залежно від їх конкретного способу, а також від особливостей предмета і суб'єкта, слід додатково кваліфікувати за ст. 185-191, 262, 357, 410 КК України.

Шпигунство, поєднане з незаконним використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, повністю охоплюється ст. 114 КК і не потребує додаткової кваліфікації за ст. 359 КК.

Список використаних джерел:

1. Діордіца І.В. Система забезпечення кібербезпеки: сутність та призначення. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/7/24.pdf>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. О. Єрошенко]. — Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. — 864 с.
3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 1196 с.
4. Бутчана В. В. Відмінність складу злочину «Державна зрада» у формі шпигунства (ст. 111 КК України) від складу злочину «Шпигунство» (ст. 114 КК України): кримінально-правовий аспект кваліфікації. URL: http://www.rusnauka.com/46_PWMN_2015/Pravo/5_204351.doc.htm.
5. Шлапаченко В.М. Шпигунство як діяльність зі здобування інформації / В. М. Шлапаченко // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. — Київ, 2015 р. — 1(17). — С. 99-109.

Заговайло Ольга Олександрівна

здобувач вищої освіти ОР «Магістр»

Навчально-наукового інституту

фізичної культури

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА СУМІЖНІ ГАЛУЗІ

Кримінальне право може розглядатися в різних аспектах, як галузь права, як галузь законодавства, як навчальна дисципліна, як наука.

Кримінальне право як самостійна галузь права представляє собою сукупність правових норм, які визначають злочинність та караність суспільно небезпечних діянь.

Самостійність кримінального права в системі права України зумовлена специфічністю предмета та методу його регулювання [3].

Предметом кримінального права виступають відносини, які виникають

між особою, що вчинила злочин, та уповноваженими державою органами (прокуратура, міліція, суд тощо). Цей зв'язок виражається насамперед у тому, що кримінальне право, виконує щодо інших областей права, охоронну функцію. Здійснюючи охоронну функцію, кримінальне право опосередковано бере участь в регулюванні відносин, які представлені предметом інших областей права [2].

Кримінальне право, не зважаючи на самостійність, тісно пов'язане з суміжними областями права: конституційним правом, адміністративним правом, кримінально-процесуальним правом, виконавчим правом, міжнародним правом [4].

Кримінальне і конституційне право. Конституційне (державне) право, норми якого закріплені в Конституції України та інших конституційних законах України, має фундаментальне значення для кримінального права. Норми кримінального права повинні цілком відповідати положенням Конституції. Далі, при прийнятті нових кримінальних законів, закони мають бути співвіднесені з приписами Конституції і не можуть мати з ними розбіжностей. Більше того, норми Конституції є нормами прямої дії і тим самим можуть застосовуватися і при вирішенні кримінальних справ [1].

Мета кримінального права, охороняти специфічними йому методами встановлений Конституцією, суспільний і державний лад, законні права та свободи громадян від злочинних на них посягань. У зв'язку з тим, що в ст. 3 Конституції зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, в кримінальному законодавстві встановлена сувора відповідальність за злочинні дії, спрямовані проти цих благ особи [2].

Кримінальне право повинно цілком відповідати Основному Закону держави та співпрацювати з конституційним правом [4].

Кримінальне і адміністративне право. Тісний зв'язок між ними спостерігається в тій частині адміністративного права, яке встановлює адміністративну відповідальність за різні адміністративні делікти [3]. У цій своїй частині адміністративне право виконує охоронну функцію, захищаючи правопорядок від правопорушень адміністративного характеру. Різниця полягає в тому, що кримінальне право охороняє правопорядок від більш небезпечних посягань - злочинів, а адміністративне право - від менш небезпечних правопорушень - адміністративних деліктів.

Саме ступінь суспільної небезпеки відрізняє адміністративний делікт від злочину. Таким чином, за злочин - кримінальне покарання, а адміністративний делікт - заходи адміністративного стягнення [1]. Наприклад, дрібне хуліганство - це адміністративний делікт, який тягне адміністративне стягнення, хуліганство ж як злочин є більш суспільне небезпечним: воно грубо порушує громадський порядок, норми моральності і тому тягне досить суворе кримінальне покарання.

Кримінальне і кримінально-процесуальне право. Кримінальне право визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання можуть бути призначені особам, винним в скоєнні цих злочинів [4].

З метою правильного з'ясування питання про винність особи у вчиненні злочину і застосування до неї покарання встановлена особлива процесуальна процедура, яка полягає в розслідуванні і розгляді кримінальних справ. Ця процесуальна процедура (кримінальний процес або кримінальне судочинство) регулюється нормами кримінально-процесуального права, зосередженими в Кримінально-процесуальному кодексі України. Таким чином, зв'язок між кримінальним (матеріальним) правом і кримінально-процесуальним правом проявляється насамперед у тому, що вони співвідносяться між собою як зміст і форма [2].

Кримінально-процесуальне право є формою, в якій знаходить своє застосування кримінальне право [2]. Кримінальне право і кримінальне правовідношення реалізувалося через право кримінально-процесуальне, через кримінально-процесуальні відносини. Відсутність кримінально-процесуального права позбавило б кримінальне право тієї необхідної процесуальної форми, в якій воно лише і може зберегти якості права, не перетворюючись на свавілля.

Кримінальне і кримінально-виконавче (виправно-трудове) право. Кримінально-виконавче право являє собою сукупність юридичних норм, які регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі виконання покарань, визначених у суді [4]. Тісний зв'язок кримінально-виконавчого права з кримінальним правом визначається насамперед тим, що перше ґрунтується на нормах другого. Кримінальне право визначає підстави, межі, умови і порядок призначення покарань. Сам же порядок і умови виконання (відбування) таких покарань регулюються нормами кримінально-виконавчого права [1].

Кримінальне право і міжнародне право. Зв'язок цих галузей права визначається тим, що деякі їх інститути регулюються і міжнародним, і кримінальним правом. Так, питання чинності кримінального закону в просторі, його поширення на іноземців і осіб без громадянства, питання про відповідальність осіб, які користуються дипломатичною недоторканністю, видача злочинців регулюються нормами як кримінального, так і міжнародного права [2].

Слід зазначити, що в Україні визнається пріоритет міжнародного права. Законом України "Про дію міжнародних договорів на території України" прямо закріплено, що узгоджені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства [5].

На підставі даного матеріалу, кримінальне право знаходиться в взаємовигідному положенні з міжнародним правом, кримінально-виконавчим правом, адміністративним, конституційним та кримінально-процесуальним правом. Дані галузі взаємодоповнюють та регламентують одна одну в залежності до Закону України.

Список використаних джерел:

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. /

Р. В. Вереша. – 2-ге вид. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 320 с.

2. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний. – Х. : Одісей, 2013. – 376 с.

3. Киричко В. М. Практичний посібник з кримінального права України / В. М. Киричко. – Х. : ФІНН, 2010. – 720 с.

4. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред.: А. С. Беніцький [та ін.]. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

5. Кримінальний кодекс України : станом на 11 лют. 2013 р. : відповідає офіц. тексту / упоряд. В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2013. – 232 с.

Звірко Олександр Євстафійович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та методики

викладання правознавства

Сумського державного педагогічного

університету імені А.С.Макаренка

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПРОТИДІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID - 19 В УКРАЇНІ

Сьогодні основну загрозу для існування людства становить пандемія коронавірусної інфекції Covid -19, поширенню якої сприяють процеси глобалізації, масове переміщення людей - потенційних носіїв вірусу. Станом на 3 травня 2020 року коронавірусом у світі хворіє 3 428 422 чоловіка. Померло від Covid-19 243 831 чоловік, одужали більше 1 млн. пацієнтів [1]. 3 травня в Україні 11913 лабораторно підтверджених випадків COVID-19, з них 288 летальних, 1547 пацієнтів одужало. Хворобу підтверджено у 829 дітей та 2 325 медиків [2].

Все більше країн вимушені звертатися до кримінально-правових заходів на шляху подолання вірусної загрози, а саме посилюють кримінальну відповідальність за порушення правил боротьби з епідеміями. Паніка і озлоблення населення красномовно свідчать про необхідність вжиття владою дійових механізмів стримування негативних проявів деструктивної поведінки людей в умовах пандемії.

Основу законодавства України, направленою на протидію поширенню небезпечних інфекцій, складають Конституція, Закон «Про охорону здоров'я», Закон «Про захист населення від інфекційних хвороб» та Закон «Про санітарне та епідемічне благополуччя населення».

В чинному Кримінальному кодексі України знаходимо декілька складів злочинів, вчинення яких може бути прямо або непрямо пов'язане з порушеннями правил боротьби з небезпечними інфекційними хворобами. Так, в розділі II Особливої частини КК України містяться ст.130 (зараження вірусом невиліковної інфекційної хвороби, в тому числі і вірусом Covid - 19), ст.131 (неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом невиліковної інфекційної хвороби), ст.132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення

зараження вірусом невиліковної хвороби). Безпосереднє відношення до боротьби з епідеміями інфекційних хвороб має ст.325 КК України, яка передбачає відповідальність за порушення правил боротьби з епідеміями. До названих статей примикають ст.139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником) та ст.140 (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником).

17.03.2020 року Верховна Рада України на позачерговому засіданні прийняла закон № 530-ІХ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)". Цим законом внесено зміни та доповнення до кодексів про адміністративну і кримінальну відповідальність за порушення обсервації і умисне зараження людей коронавірусом. Зокрема статтю 325 Кримінального кодексу України викладено в такій редакції:

"Стаття 325. Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням

1. Порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2.Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років" [3].

В порівнянні з попередньою редакцією посилено санкції частини 1 ст.325, при цьому об'єктивна сторона складу злочину залишена без змін. Розмір штрафу суттєво збільшено з «до ста» на «від тисячі до трьох тисяч» неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і введено позбавлення волі на строк до трьох років, чого раніше не було. Частини 2 цієї статті змін не зазнала.

Юридичний аналіз статей 130 та 325 КК (в новій редакції) свідчить про наявність проблемних питань, що неминуче призведуть до труднощів щодо тлумачення та застосування зазначених норм. Крім того, має місце конкуренція загальної (ст.325) та спеціальної норм (ст. 130). І в тій, і в іншій мові йде про зараження інших осіб (поширення інфекційного захворювання по суті є зараженням, а порушення правил санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам є поставленням інших осіб в небезпеку зараження вірусом). Виникає питання чи утворюють дії особи, яка свідомо порушує санітарні правила і норми і ставить інших в небезпеку зараження, сукупність злочинів, передбачених ч.1ст. 130 та ч.1 ст.325 КК, а дії особи, яка знала, що вона є носієм вірусу, і заразила інших осіб - сукупність злочинів, передбачених ч.2 ст.130 та відповідними частинами ст.325 КК. Дії особи, яка умисно заразила іншу особу підпадають одночасно під дію ч.4 ст.130 та ч.2 ст.325 КК України. А як бути, якщо доведено прямиї умисел на зараження іншої особи? Наслідки зараження можуть бути різними від протікання

хвороби в легкій формі до середньої, тяжкої і настання смерті. Частина 4 ст. 130, в якій йдеться про умисне зараження іншої особи, не диференціює відповідальність за тяжкістю наслідків. Чи буде сукупність злочинів, передбачених ч.4 ст.130 зі злочинами проти життя і здоров'я особи, наприклад при доведеності умислу на позбавлення життя зараженої особи? Адже дії такої особи підпадають під ст. 115 (умисне вбивство) і ч.4 с.130 (умисне зараження вірусом). Дати однозначну відповідь на ці питання неможливо. До того ж справу притягнення до кримінальної відповідальності ускладнює введення до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 325 КК, такого різновиду наслідку як створення лише можливості поширення захворювань («якщо такі дії завідомо могли спричинити поширення цих захворювань»). Включення в склад злочину такого роду віртуального наслідку ускладнить розслідування, бо знаходиться у сфері не реального, а можливого, доведення його наявності потребує проведення серйозних наукових експертиз. Притягти до кримінальної відповідальності конкретну особу при такій редакції статті доволі проблематично. Судової практики та відповідних роз'яснень Верховного Суду України з цих питань на сьогодні не вироблено. Таким чином, існує низка не вирішених однозначно в теорії та на практиці питань щодо розмежування цих злочинів та кваліфікації дій винних осіб за сукупністю злочинів.

На нашу думку, на вирішення проблеми кваліфікації зараження вірусом іншої особи та порушення санітарних правил і норм в значній мірі впливають зміст і направленість форми та виду вини особи, яка вчиняє цей злочин. Порушення санітарних правил і норм (ст.325 КК може бути вчинено як умисно, так і з необережності, але відношення до наслідків завжди виражається у формі необережності. В цілому це злочин необережний

При вчиненні злочинів, передбачених частинами 1-3 ст.130 КК, винна особа діє зі злочинною самовпевненістю, нехтуючи свідомо правилами, але не бажаючи настання зараження (необережна форма вини), а при вчиненні злочину, передбаченого ч.4 ст.130 КК – умисно (з прямим чи непрямим умислом). Тому було б логічно не змішувати дії з різними формами вини в одній статті. Для цього краще вилучити ч.4 з статті 130, а умисне зараження іншої особи кваліфікувати як злочини проти здоров'я (легке, середньої тяжкості, тяжке тілесне ушкодження залежно від висновку судово-медичної експертизи), а у разі настання смерті потерпілого як умисне вбивство особливо жорстоким способом. Що стосується відповідальності за ст.325 КК, слід виключити із диспозиції частини 1 вказівку на дії, що завідомо могли спричинити поширення захворювань. За такі дії (фактично без наслідкові) доцільно карати штрафами в адміністративному порядку.

І, наостанок, враховуючи специфіку суб'єктів проаналізованих злочинів, а саме носіїв вірусу та хворих на небезпечну інфекцію, слід внести зміни в кримінально –процесуальний кодекс, які б дали змогу проводити спеціальне досудове розслідування (in absentia), а судовий розгляд у відсутність обвинувачених та надавати відстрочку виконання вироку до їх одужання, а період хвороби не включати до строку розслідування і судового розгляду

справи і не визнавати захворювання пом'якшуючою обставиною.

Службові особи мають відповідати за сукупністю службових злочинів та злочинів, передбачених статтями 130 і 325 КК України, якщо вони пов'язані з виконанням службових повноважень.

Список використаних джерел:

1. Коронавірус в мире: статистика и карта распространения. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/koronavirus-ukraine-mire-izvestno-3-maya-1588436132.html>.

2. Оперативна інформація про поширення коронавірусної інфекції COVID-19. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennja-koronavirusnoi-infekcii-2019-ncov-1>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17 березня 2020 року № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#n22>.

Іваненко Григорій Віталійович

провідний фахівець з організації

наукової роботи Сумського

науково-дослідного експертно-

криміналістичного центру МВС

Столяр Юрій Миколайович

провідний фахівець відділу забезпечення

діяльності Сумського

науково-дослідного експертно-

криміналістичного центру МВС

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, МЕЖІ ТА МЕТА

Інститут кримінальної відповідальності є одним із важливих у кримінальному праві, з його допомогою реалізуються охоронні правові відносини, що виникають в результаті вчинення злочину. Сучасний стан кримінальної ситуації в Україні, особливості пенітенціарної системи, дія нового кримінального законодавства, а також подальші його зміни і доповнення, вимагають переосмислення поняття кримінальної відповідальності, законодавчого його закріплення, чіткого розмежування підстав і порядку виникнення, звільнення, реалізації в різних формах і видах.

Багаторічний світовий і вітчизняний досвід формування і розвитку інституту кримінальної відповідальності увібрав у себе багато позитивних положень, закріплених до КК України, який, зокрема, містить десятий розділ, присвячений покаранню та його видам, одинадцятий розділ, присвячений правилам призначення покарання, дванадцятий розділ, присвячений звільненню від покарання та його відбування.

Разом з тим, до теперішнього часу немає законодавчого закріплення самого поняття кримінальної відповідальності, діють спірні і суперечливі підходи, що визначають різні форми її реалізації, підстави звільнення від покарання та його відбування.

Концептуально в юридичній науці інститут кримінальної

відповідальності, на якому базується все кримінальне право, комплексно і повно до теперішнього часу не досліджений, в учбовій літературі всесторонньо не освітлюється, понятійно-категоріальний апарат кримінальної відповідальності всебічно і системно не розроблений. Деякі принципові питання інституту кримінальної відповідальності не знаходять єдиного тлумачення. Інші залишаються нерозробленими або дискусійними. У розумінні третіх (особливо це стосується понятійно-категоріального апарату кримінальної відповідальності) панує таке різноманіття поглядів, що їх наукова цінність і практична значимість зводиться до нуля. Юридична наука у вирішенні проблеми кримінальної відповідальності, - як зазначає Р.І. Міхеєв, - знаходиться в хвості законодавця, замість того, щоб випереджати його рішення своїми конструктивними науково-практичними розробками на перспективу законотворчої діяльності [1, с. 44].

Дійсно, кримінальна відповідальність - центральна категорія кримінального права, яка має не тільки важливе методологічне, але й велике наукове і практичне значення. По суті кримінальне право - є право застосування і реалізації кримінальної відповідальності в порядку, формах і за правовими підставами, що передбачені в кримінальному законодавстві.

Кримінальна відповідальність стала предметом дискусій в спеціальній літературі з середини 50-х років минулого століття. Початок обговорення проблеми відповідальності в кримінальному праві був покладений Б.С. Утевським в рамках дискусії про підстави кримінальної відповідальності. З цього ж часу в учбовій юридичній літературі також стали розглядати питання про кримінальну відповідальність. Лише після ухвалення в 1958 р. Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік кримінальна відповідальність стає самостійним предметом вивчення в курсі кримінального права, тоді як раніше підручники з кримінального права питання кримінальної відповідальності не зачіпали, обмежувалися в основному аналізом суті, юридичної природи і політичного значення кримінального покарання [2;3;101;102].

Серед величезної кількості існуючих поглядів на розуміння сутності й змісту кримінальної відповідальності можна виділити декілька основних. Кримінальну відповідальність розуміють як обов'язок особи, яка вчинила злочин, понести покарання, яке пов'язане з обмеженнями особистого або майнового характеру. У 60-ті роки ХХ сторіччя ця точка зору була переважною. Не втратила вона свого значення і сьогодні, оскільки її прихильниками залишається ряд сучасних дослідників.

Кримінальну відповідальність розглядають і як реальне застосування кримінально-правових санкцій. Існує група науковців, які під кримінальною відповідальністю розуміють зазначену у вироку суду негативну оцінку суспільно небезпечного діяння і осуд особи, яка його вчинила.

На думку Н.О. Лопашенко, кримінальна відповідальність являє собою, по-перше, реакцію держави на вчинення особою злочину, яка виражається у негативній оцінці подібної поведінки, по-друге, у покладанні на особу обов'язку підлягти кримінально-правового впливу у встановлених законом

формах, і, по-третє, у зазнаванні особою вказаного впливу. При цьому негативна оцінка вчинення особою злочину є завжди; покладання обов'язку підлягти кримінально-правовому впливу – у більшості випадків; реальне зазнавання такого впливу – у більшості випадків. Кількісне неспівпадіння різних елементів кримінальної відповідальності пояснюється тим, що законом передбачена можливість осуду особи без призначення покарання. Таким чином, у кримінальній відповідальності мають місце зовнішні щодо ставлення до особи (негативна державна оцінка і примус) і вимушені особистісні (зазнавання особою, яка вчинила злочин, кримінально-правового впливу, забезпеченого силою державного примусу) наслідки факту вчинення конкретною особою суспільно небезпечного діяння, що є злочинним [4, с. 82].

Більшість думок заслуговують на увагу, але вони підкреслюють лише основні риси кримінальної відповідальності. Ми розділяємо думки тих науковців, які критикують позицію, згідно з якою кримінальна відповідальність визначається через категорію «обов'язок». Особа може бути довгий час зобов'язаною, але не зазнати в кінцевому результаті відповідальності. Обов'язок особи відповідати за вчинене суспільно небезпечне діяння – це ще не відповідальність. Надто вузьким є визначення кримінальної відповідальності лише як санкції за вчинення злочину тому, що зводить відповідальність до однієї із форм її реалізації – покарання. Безумовно, кримінальна відповідальність і покарання мають спільні риси, але вони не тотожні, кримінальна відповідальність – категорія більш широка, ніж покарання. Кримінальна відповідальність, як правило, реалізується в покаранні особи, яка вчинила злочинне діяння, але вона може бути реалізована і без покарання, в самому акті винесення обвинувального вироку. Про це свідчить зокрема, положення ч. 4 і 5 ст. 74 КК України.

Важко погодитися і з думкою представників позиції ототожнення кримінальної відповідальності з кримінально-правовими відносинами, оскільки останні є значно ширшими від відповідальності за своїм змістом. А.І. Рарог з цього приводу зазначає, що кримінальна відповідальність може існувати і реалізуватися тільки в рамках кримінально-правового відношення. Це визнається практично всіма науковцями. Проте співвідношення між кримінальною відповідальністю та кримінально-правовим відношенням розуміється по-різному [5, с. 39].

У теорії кримінального права також існує думка, що кримінальну відповідальність доцільно розглядати в двох аспектах: 1) “перспективному” (позитивному), під яким розуміється усвідомлене дотримання вимог кримінального закону; та 2) “ретроспективному” (негативному), що означає державну репресію стосовно особи, яка вчинила злочин.

Далі, кримінальна відповідальність, індивідуалізована судом, здійснюється в межах кримінально-правових відносин. Ці відносини виникають з моменту вчинення особою злочину. На цьому етапі виконавча влада здійснює кримінальне переслідування цієї особи в рамках кримінально-процесуальних відносин. Суд в обвинувальному вироку констатує, що дана особа дійсно вчинила певний злочин, і індивідуалізує їй кримінальну

відповідальність у порядку, визначеному вище. Така індивідуалізація здійснюється в рамках кримінального правовідношення в порядку, встановленому нормами кримінально-процесуального права. Індивідуалізація визнається завершеною з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду. У визначеному вигляді вона існує до дня звернення цього вироку до виконання.

Відзначимо, що вказані погляди, без сумніву, є актуальними і з позицій їх майбутньої правової регламентації у вітчизняному кримінальному законодавстві. Відтак, враховуючи доктринальний досвід у цьому аспекті російських науковців, а так само сучасні вітчизняні наукові розробки з цієї проблематики, візьмемо на себе сміливість *de lege ferenda* сформулювати наступний варіант теоретичної моделі кримінально-правової норми, що закріплює поняття та цілі кримінальної відповідальності.

«Стаття ... Поняття кримінальної відповідальності та її мета

1. Кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених кримінальним законом обмежень особистого, майнового чи іншого характеру, які визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

2. Метою кримінальної відповідальності є захист прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, забезпечення миру і безпеки людства від злочинних посягань».

Список використаних джерел:

1. Михеев Р.И. Дискуссия о понятии, принципах, целях и видах юридической ответственности и наказания еще не окончена и в законе не решена [Текст]: мат. XXXVIII научн. конф. ДВГУ // Актуальные проблемы юридической науки и практики в условиях становления в России правового государства. Владивосток, 1997. - С. 43-47.

2. Соловій Я.І. Межі кримінальної відповідальності [Текст]: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Я.І. Соловій, Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2004. – 16 с.

3. Уголовное право УССР. Общая часть [Текст]: учебник / Под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К.: «Вища школа», 1984. – 384 с.

4. Лопашенко Н.А. Введение в уголовное право [Текст]: учеб. пособ. / Н.А. Лопашенко. – М.: «Волтерс Клувер», 2009. – 224 с.

5. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть [Текст]: учебник для юрид. вузов / С.В. Афиногенов, Л.Д. Ермакова, Б.В. Здравомыслов и др.; отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М.: «Юристъ», 1996. – 509 с.

Іваній Олена Миколаївна
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
права та методики
викладання правознавства
Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
Кривошия Ксенія Сергіївна
студентка 4 курсу
Факультету іноземної та
слов'янської філології
Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

На сьогодні проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб належить до числа надзвичайно спірних і складних. Необхідно відзначити, що незважаючи на те, що кримінальне законодавство багатьох країн уже давно запровадило практику кримінальної відповідальності, вітчизняний законодавець лише декілька років тому зробив відповідні кроки у цьому напрямі, доповнивши КК України відповідними нормами.

Більше того, у вітчизняному науковому дискурсі досі продовжуються дискусії щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, співвідношення такого підходу з усталеними та традиційними інститутами кримінального права, порядку реалізації вказаних кримінально-правових норм тощо.

У контексті цього важливим науковим завданням у царині цієї проблематики є вивчення зарубіжного досвіду реалізації норм кримінального права щодо юридичних осіб та оцінка найбільш вдалих його моделей для подальшого застосування у вітчизняній правозастосовній практиці.

Проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб досліджувала значна кількість науковців, зокрема Є. Ю. Антонова, П. М. Бірюков, Р. В. Вереша, В. К. Гришук, П. П. Іванова, О. О. Михайлов, Є. Л. Стрельцов, О. В. Сосніна, А. В. Савченко, І. В. Сітковський, О. Ф. Пасека, П. Л. Фріс, І. І. Чугуніков та інші вчені.

Узагальнюючи зарубіжний досвід, О. О. Михайлов виділяє три концепції розуміння кримінальної відповідальності юридичних осіб:

1) повне заперечення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб. Цим шляхом пішли деякі країни Східної Європи - Болгарія, Угорщина, Білорусія;

2) повне визнання інституту кримінальної відповідальності юридичної особи. У деяких країнах принцип кримінальної відповідальності юридичної особи не усуває кримінальної відповідальності фізичної особи. Такий принцип закріплено в Кримінальному кодексі Франції, послідовниками також стали КНР, Литва, Молдова, Естонія. Кримінальний кодекс Ісландії і Норвегії передбачають, що санкції щодо юридичної особи можуть бути застосовані навіть в тому випадку, якщо конкретна винна (фізична особа) не установлена або не може бути покарана за злочин;

3) застосування непрямої кримінальної відповідальності юридичних осіб. Прикладом цього є Німеччина, Австрія тощо [4, с.11].

Загалом, підтримуючи запропоновані дослідником концепції, вважаємо, що глибокого аналізу потребує досвід тих країн, які повністю сприймають можливість застосування кримінальної відповідальності до юридичних осіб.

Так, вважаємо за потрібне зазначити особливості визначення підстав застосування заходів кримінального-правового характеру. Відповідно до положень КК України, підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально правового характеру є: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 КК України; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 КК України; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258–258-5 КК України; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою – четвертою статті 159-1, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України (ст. 96-3 КК України) [2].

Згідно зі ст.121-2 КК Франції, підставою кримінальної відповідальності юридичних осіб є вчинення злочинного діяння від їх імені органами або приватними особами, які є їх представниками [5, с. 77].

Відповідальність юридичних осіб у Польщі є похідною від злочинного діяння відповідної фізичної особи (яка вчинила дію від імені першої або в її інтересах), у відношенні до якої повинно бути постановлене судове рішення. У даному випадку кримінальна відповідальність юридичних осіб не усуває персональної відповідальності фізичних осіб, а співіснує з нею і доповнює її. Таке правило закріплене в тому чи іншому вигляді у кримінальному законодавстві більшості зарубіжних держав. Міститься воно і в нашому законодавстві. Так, до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового характеру, якщо злочин вчинено уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи.

Надзвичайно різноманітною є і система покарань, які можуть застосовуватися до юридичних осіб. Так, у ст. 131-139 КК Франції міститься перелік видів покарань, які застосовуються до даних суб'єктів. Це, зокрема, штраф, ліквідація юридичної особи; заборона, остаточна або на термін не більше п'яти років, здійснювати прямо або опосередковано один або декілька видів професійної або громадської діяльності; поміщення на строк до п'яти років під судовий нагляд; закриття, остаточне або на термін не більше п'яти років, всіх закладів, або одного, або декількох закладів підприємства, що були використані для здійснення інкримінованих дій; заборона, остаточна або на строк не більше п'яти років, здійснення операцій з державними організаціями; заборона, остаточна або на строк не більше п'яти років, залучення заощаджень населення; заборона на термін до п'яти років видавати чеки або використовувати кредитні картки; конфіскація предмета, який використовувався або призначався для скоєння злочинного діяння, або предмета, що є його результатом [5].

У Литві до юридичних осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів, можуть бути застосовані як основні так і додаткові види покарання. Основними видами покарань є штраф, обмеження діяльності, ліквідація, до додаткових належить конфіскація майна.

Подібний підхід і у вітчизняного законодавця, однак, маємо певну специфіку. По-перше, законодавцем вжито поняття «заходи кримінально-правового характеру», а не «види покарань». Мабуть, це пов'язано з тим, що покарання застосовується саме до фізичних осіб і його метою є не тільки кара, а й виправлення та запобігання вчиненню нових злочинів. Зрозуміло, що таке формулювання не можна використовувати до юридичних осіб.

Ще досі невирішеним залишається питання про притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб публічного права. З цього приводу ст. 26 КК Данії пояснює, що положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб застосовуються до будь-якої юридичної особи, в тому числі акціонерного, кооперативного товариства, асоціацій, фондів, майнових комплексів, муніципалітетів і органів державної влади [1, с.132].

За кримінальним законодавством України кримінальній відповідальності не підлягають державні органи, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій [3].

Таким чином, у розвинутих країнах вже досить давно розроблена та ефективно впроваджена теоретична та практична база для встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Але також необхідно зазначити, що аналіз концепцій кримінальної відповідальності юридичних осіб у зарубіжних країнах є дороговказом для застосування такого інституту в Україні в найближчому майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Голованова Н. А., Лафитский В. И., Цирина М. А. Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование) / Отв. ред. В. И. Лафитский. – М.: Статут, 2013. – 312 с.
2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 №2341-III // База даних «Законодавство України/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.04.2020).
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – №25-26. – 131 с.
4. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н.: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / О. О. Михайлов; Академія адвокатури України. – К., 2008. – 18 с.
5. Уголовный кодекс Франции. СПб.: Юрид.центр Пресс, 2002. 650 с.

Іваній Олена Миколаївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри права та методики
викладання правознавства*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

Калиш Софія Володимирівна

студентка 4 курсу бакалаврату

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

**КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ,
ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ ВАНДАЛІЗМОМ
У ГРОМАДСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ**

З розвитком наземного та підземного транспорту в Україні та у світі, явище вандалізму не мало широкого розповсюдження. Поодинокі випадки псування або пошкодження транспортних засобів кваліфікувалися (за законодавством практично всіх країн з розвинутою правовою системою) як хуліганство, і винні несли відповідне покарання. Однак, на тлі падіння рівня соціальної забезпеченості світових економічних криз, кризи виховання, вандалізм став розвиватися і перестав уміщатися в рамках поняття «хуліганство», зважаючи на специфіку окремих дій або тривалої діяльності, що підпадають під ознаки цього явища.

Проблема вандалізму у транспортній системі України нині перебуває поміж актуальних, тому вимагає глибоких наукових комплексних досліджень. Певні міркування стосовно сутності цього явища, його характеристики та значення викладено у працях А.М. Бандурки, А.Ф. Зелінського, К.А. Бочарової, А.Ю. Доброскок та ін.

Актуальності дослідження вандалізму як явища та злочину надає також та обставина, що попри суспільну небезпечність як самих таких злочинів, так і їх наслідків це явище не знайшло свого закріплення у Кримінальному кодексі

України (далі – КК України).

Під вандалізмом вчиненим у громадському транспорті слід розуміти знищення, зруйнування, зіпсування або заподіяння шкоди іншим чином транспорту та його складовим з явним вираженням зневаги, цинізму до цінності цих об'єктів. Спосіб учинення вандалізму є таким, що ображає громадську моральність та спричиняє матеріальну шкоду, пов'язану з відновленням заподіяної шкоди, а також у майбутньому фізичну шкоду особам, що користуються цим транспортом.

Зважаючи на широку поширеність проявів вандалістичної поведінки та неможливість правильно кваліфікувати діяння, статистичні показники є істотно нижче реально наявних, що дає можливість зробити висновок про те, що ця злочинна поведінка є високо латентною. Підтвердженням цього є проведене К.А. Бочаровою кримінологічне дослідження, учасниками якого стали громадяни України різних її регіонів віком від 18 до 65 років. Приблизно 70 % опитаних відповіли, що стикалися з проявами вандалізму, але, на жаль, 95 % з них не повідомляли у правоохоронні органи [1].

Відповідно до досліджень К.В. Латиш можна зробити висновок, що вандалістична поведінка у громадському транспорті властива переважно особам чоловічої статі (99%, жінки – 1%), переважно 55% у віці 11–13 років, 30% – 18–25 р. 82% осіб мають середню освіту (це пов'язано з віковою категорією особи), із середньою спеціальною – 6%, з незакінченою вищою – 8%, вищою – 4% [2].

Аналіз наявної емпіричної бази дає підстави стверджувати, що панівними морально-психологічними рисами осіб, що вчинили злочини вандалістичної спрямованості, є агресивність, егоїстичність та легковажність. У системі ціннісних орієнтацій таких осіб домінують забезпечення власного задоволення, цинічність та нехтування загальнолюдськими нормами моралі [3].

Як правило, вчинення злочинних дій у транспортній системі України супроводжується хуліганським мотивом: руйнування майна найчастіше відбувається імпульсивно, до того ж майже завжди під дією алкогольних чи наркотичних речовин. У цьому разі проявляється бажання самоствердитись, показати перевагу над суспільством, або це гра, протест, бажання відчутти «адреналін» [4].

Ще на ранніх етапах існування суспільства кращі його представники зрозуміли, що стримувати злочинність тільки за допомогою покарання неможливо. Думку про те, що запобігання злочинності повинне мати пріоритет перед каральною політикою держави, висловив ще Платон у IV столітті до нашої ери. Ш. Монтеск'є у відомому трактаті «Про дух законів» обґрунтував положення про розподіл влади у суспільстві, де панує право, та сформулював вимогу, що «хороший законодавець піклується не стільки про покарання за злочин, скільки про його запобігання» [5, с. 138].

Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності виступає основним видом боротьби зі злочинністю, що здійснюється уповноваженими на це суб'єктами та зводиться до припинення злочинної діяльності на початковому етапі, тобто на стадії, коли його діяльність ще не є кримінально карною. Залежно від сфери охоплення заходів, кримінологами

виділяються наступні види попередження злочинності.

Загальносоціальне – полягає у розробці та реалізації заходів загального попередження, яку ведуть всі органи держави із залученням фахівців різних областей: економістів, соціологів, політиків, управлінців, психологів тощо. Кримінологи також беруть участь в цьому процесі, надаючи аналітичні огляди статистичних даних, прогнозуючи результативність запропонованих заходів з точки зору їх впливу на злочинність і здійснюючи кримінологічну експертизу нормативних актів і соціально-економічних програм.

По-перше, що треба зробити, так це внести зміни до КК України. Вважаємо за необхідно закріпити чітке визначення поняття «вандалізм» для можливості правильної кваліфікації діянь та відповідальність за злочинні діяння, пов'язані з оскверненням, знищенням або пошкодженням майна у громадському транспорті.

По-друге, необхідно розгорнути інформаційну кампанію по боротьбі з вандалами, що своїми діями спричиняють шкоду не тільки майнову (для компаній українського громадського транспорту), а й фізичну та моральну для пасажирів.

Подібна програма була проведена у м. Стокгольмі. У будинку, де були діти 11 – 13 років, почали розсилати буклети про те, що вандалізм – це погано і небезпечно, по телебаченню запустили відповідну рекламу, спрямовану на молоду аудиторію. Паралельно з цим транспортна компанія збрала ініціативну групу «Спокійні вулиці», якій доручили патрулювати маршрути громадського транспорту і запобігати правопорушенням і вандалізму.

По-третє, використовувати матеріали, які складно зламати та легко відмити від фарби, наприклад, пластикові або металеві крісла, або оббивати сидіння міцною і довговічною тканиною зі скловолокна, поверхню стін всередині транспорту покривати фарбами, стійкими до розчинників, а лампи та ліхтарі захищати металевими ґратами.

Спеціально-кримінологічне запобігання має на меті не допустити скоєння реально можливих злочинів, а якщо вони почали відбуватися, то зупинити їх на ранній стадії. Даний вид заходів так чи інакше локалізований в часі та просторі та впливає на всю сукупність причин і умов з акцентом на індивідуальні та особливі випадки.

Наприклад, у Лондоні був поширений вандалізм у транспорті, тому в 1982 році британці створили в транспортній поліції спеціальний підрозділ по боротьбі з вандалами. Він дуже ефективно справлявся зі своїми обов'язками, і в 1996 році його закрили, тому що проблему вдалося побороти.

Тому пропонуємо наступні заходи: 1) створити спеціальний підрозділ для попередження та боротьби зі злочинами пов'язаними з вандалізмом у транспорті; 2) встановити у кожному транспортному засобі камери відеоспостереження.

Індивідуальне запобігання – найскладніший вид запобіжної діяльності. Сутність даного виду полягає у впливі на криміногенні фактори, які сприяють злочинній поведінці, з однією лише різницею, що цей вплив здійснюється не взагалі, а стосується конкретної особи, від якої можна очікувати вчинення злочину.

Пропонуємо наступні заходи: 1) підвищити правову свідомість та культуру населення (особливо молоді) шляхом співбесіди, роздачі брошур з інформацією

про небезпеку та відповідальність за вандалізм; 2) фіксувати осіб, які завдають шкоди транспорту, та розповсюджувати зібрані дані на зупинках громадського транспорту, станціях та у вагонах метро.

Отже, вважаємо за необхідне застосувати практику зарубіжних країн та закріпити злочин пов'язаний з вандалізмом як окремий вид правопорушення. Це допоможе правоохоронним органам правильно кваліфікувати злочинні діяння та притягувати винних до відповідальності, що у свою чергу дає гарантію на захист порушених прав, свобод та законних інтересів постраждалих пасажирів.

Список використаних джерел:

1. Бочарова К. А. Латентність злочинів, пов'язаних з вандалізмом (за результатами кримінологічного дослідження). *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 210–212.

2. Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 257 с.

3. Бандурка А. М., А. Ф. Зелинский. Вандализм : научное издание. Харьков : Ун-т внутр. справ, 1996. 199 с.

4. Бочарова К. А. Морально-психологічні риси осіб, що вчиняють злочини вандалістичної спрямованості. Наука у контексті сучасних глобалізаційних процесів: матеріали наук.-практ. конф. (Полтава, 19 лист. 2017 р). Одеса : Друкарня «Друкарник», 2017. С. 65–68.

5. Монтескье Ш. О духе законов или об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления к нравам, климату, религии, торговли и т.д. / Под ред. А. Г. Горнфельд. — С.Пб.: Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1900. — 685 с.

Іванова Світлана Богданівна

*заступник завідувача відділу
забезпечення діяльності Сумського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Сухонос Максим Юрійович

*провідний інженер з комп'ютерних
систем відділу забезпечення діяльності
Сумського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

НЕОБЕРЕЖНІСТЬ. ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Лише у XVII-XVIII століттях теорія кримінального права встановила норми, які передбачали необережні діяння, ще пізніше було сформульоване поняття необережності та виокремлені її види.

Необережність характерна для порушень правил безпеки руху та експлуатації транспорту, порушень вимог законодавства про охорону праці і безпеку виробництва, окремих службових злочинів. Не можна недооцінювати небезпеку необережних злочинів. Як свідчить практика, значна частина

матеріальних збитків заподіюється необережними злочинами, котрі до того ж нерідко залишаються безкарними. Недисциплінованість окремих осіб, їх зневажливе ставлення до виконання своїх службових і професійних обов'язків в окремих випадках призводять до катастрофічних за своїми масштабами і тяжкістю наслідків. Прикладом тому є аварія на Чорнобильській АЕС [3, 171].

Формулювання, які стосуються необережності, містяться у статті 25 Кримінального кодексу України. Вони показують, що поняття необережності складається з ознак, які характеризують ставлення винного лише до наслідків. Причому, це стосується обох видів необережності, які виокремлює законодавець, - злочинної самовпевненості та злочинної недбалості. Це обумовлено тим, що необережність, яка не мала наслідків, взагалі не тягне кримінальної відповідальності. Іншими словами, якщо необережне діяння не потягло суспільно небезпечних наслідків, то воно не визнається злочином.

Поряд з цим, у теорії кримінального права дискутується питання щодо того, чи є ознакою необережності усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, тобто чи характеризується необережність інтелектуальною ознакою, аналогічною першій інтелектуальній ознаці умислу. Слід уточнити, що такі дискусії не стосуються злочинної недбалості - щодо цього виду необережності українські вчені, по суті, одностайні у тому, що при недбалості особа не усвідомлює суспільно небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності.

Загалом же, необережність характеризується двома ознаками:

1) інтелектуальною - особа знає про можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння;

2) вольовою - відображає ставлення особи до можливих наслідків.

Зміст цих ознак відрізняється щодо кожного з виділених у кримінальному законі видів необережності. Тому їх доцільно розглянути окремо - щодо злочинної самовпевненості та злочинної недбалості.

Злочинна самовпевненість характеризується двома ознаками - інтелектуальною та вольовою, які щодо цього виду необережності мають такий зміст:

1) інтелектуальна ознака - особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння. Таке передбачення особи включає розуміння того, що:

- її дія чи бездіяльність потенційно небезпечні;
- така шкода буде суспільно небезпечною виходячи з її характеру та розміру;
- діяння, аналогічне скоюваному цією особою (вчинювалося іншими особами або нею самою у минулому), тягло наслідки;
- у даному випадку ("тут і тепер") настання суспільно небезпечних наслідків не є неминучим.

Отже, при самовпевненості, на відміну від умислу, особа рівною мірою припускає як настання, так і ненастання суспільно небезпечних наслідків свого діяння;

2) вольова ознака - особа легковажно розраховувала на відвернення таких наслідків. При самовпевненості вольове ставлення особи до наслідків

характеризується як їх небажанням, так і недопущенням, розрахунком на те, що шкода не настане, буде відвернута.

На відміну від умислу, коли винний байдуже ставиться до наслідків, не розраховує на жодні конкретні обставини, які сприятимуть їх відверненню, за необережності особа припускає, що суспільно небезпечні наслідки не настануть. Це розрахунок на власні дії, сподівання на певну поведінку інших осіб, дію стихійних факторів тощо. Наприклад, перевищуючи дозволену швидкість руху, водій розраховує на те, що його досвід водіння дозволить вчасно зупинитися при виникненні небезпеки, або ж на те, що інші учасники руху звільнять дорогу. Проте такий розрахунок є легковажним, недостатнім для відвернення наслідків. Тобто особа не виявила належної концентрації інтелекту і волі, щоб врахувати обстановку, залучити необхідні ресурси, сили, засоби для відвернення наслідків.

Таким чином, при злочинній самовпевненості вина особи полягає у тому, що вона розраховує на відвернення можливих суспільно небезпечних наслідків легковажно і допускає їх настання, переоцінює свої сили та інші обставини, які здатні відвернути наслідки, і, водночас, недооцінює небезпеку.

Інтелектуальна та вольова ознаки злочинної недбалості як виду необережності полягають у такому:

1) інтелектуальна ознака - особа не передбачала суспільно небезпечних наслідків свого діяння. Це означає, що винний не виявляє належної уваги, не концентрує свій інтелект на прогнозуванні можливої шкоди. Тобто:

- особа не розуміє, що вона порушує якісь правила завбачливості, тому, відповідно, не думає про можливі наслідки (зокрема, не знаючи про наявність газу в приміщенні, запалює сірник, що викликає вибух);

- особа розуміє порушення нею правил безпеки, однак вважає, що це жодним чином не може потягти суспільно небезпечних наслідків (наприклад, веде будівельні роботи на неогороженому майданчику, вважаючи, що діти туди підійти не зможуть);

- особа не контролює власну поведінку і тому, природно, не думає про наслідки (типовий приклад - водій заснув за кермом)

2) вольова ознака - особа могла та повинна була передбачити відповідні наслідки. Ця ознака визначається з урахуванням у сукупності двох критеріїв цього виду необережності.

Об'єктивний критерій злочинної недбалості - наявність обов'язку бути завбачливим, прогнозувати наслідки своїх дій чи бездіяльності. Такий обов'язок випливає із закону, займаної посади чи роду діяльності, родинних стосунків, попередньої поведінки. Наприклад, батьки чи особи, які наглядають за малими дітьми, повинні передбачити, що відсутність постійного контролю за останніми може потягти шкоду (падіння дитини з висоти, пустощі з сірниками тощо). Об'єктивним цей критерій вважається тому, що він поширюється на будь-яку особу, є однаковим для кожного.

Суб'єктивний критерій цього виду необережності - конкретна особа у конкретному випадку могла передбачити. Певний рівень уважності може формуватися при виконанні професійних функцій, встановлюватися законом, правилами безпеки виконання робіт, а також впливати із загальноприйнятих

правил поведінки. Саме цей рівень передбачливості слід брати до уваги при з'ясуванні реальної можливості передбачення цією особою перспективи настання суспільно небезпечних наслідків. Наприклад, не можна було б вести мову про недбалість, якщо завдяки збою на виробництві ампулу з отрутою маркірували як ліки і медсестра, не усвідомлюючи цього, зробила хворій ін'єкцію, вважаючи, що в ампулі міститься медичний препарат. У цій ситуації вона не передбачає і не здатна передбачати можливості заподіяння шкоди, тому що неправильне маркірування ампули виключає можливість знання її вмісту [2, с. 211].

Отже, суть вини при злочинній недбалості полягає у відсутності завбачливості, належної уваги до можливих наслідків своїх діянь, допущенні настання суспільно небезпечних наслідків за наявності можливості їх передбачити та відвернути.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Загальна частина кримінального права України: навч. посіб./ Митрофанов І.І. – Одеса: Видавництво Фенікс, 2015. – 576 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник/ За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ: Видавництво Юрінком Інтер, 2005. — 480 с.

Краснік Олександр Сергійович

курсант 3 курсу факультету

підготовки, перепідготовки та

підвищення кваліфікації працівників

податкової міліції

Університету державної фіскальної

служби України

Хоружий Станіслав Олексійович

курсант 3 курсу факультету

підготовки, перепідготовки та

підвищення кваліфікації працівників

податкової міліції

Університету державної фіскальної

служби України

**ЗНАЧЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ
В КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ**

Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом можна розглянути у таких напрямках: як захід забезпечення кримінального провадження, що полягає в тимчасовому вилученні слідчим, прокурором, іншою уповноваженою особою в затриманій ними особи документів, які посвідчують користування спеціальним правом, та в тимчасовому обмеженні підозрюваного в користуванні цим правом [2, с. 199]; як примусовий захід, який полягає в обмеженні підозрюваного в користуванні

спеціальним правом, що застосовується за рішенням слідчого судді на певний строк для припинення кримінального провадження чи запобігання вчинення іншого, припинення чи запобігання протиправної поведінки підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню; як можливість забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення [3, с. 272].

Заходи кримінального процесуального примусу, до яких входить і тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, є тими діями представників державної влади, застосування яких повинно мати спеціальний характер регулювання з огляду на мету та завдання таких дій, а саме обмеження конституційних прав та свобод людини для попередження/припинення кримінальних правопорушень [4, с. 216]. Нині винятковість застосування таких заходів залежить від характеру вчиненого кримінального правопорушення та суддівського розсуду як засобу оцінки категорій «достатніх підстав» та «обґрунтованої підозри».

У свою чергу суб'єктом, стосовно якого приймається рішення про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, є підозрюваний, а продовження строку його дії може бути застосовано як щодо підозрюваного, так і обвинуваченого [3, с. 272].

Виходячи з аналізу судової практики щодо застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження засвідчимо те, що переважна кількість клопотань передбачає ініціювання перед слідчим суддею питання про позбавлення підозрюваного правом керування транспортним засобом. Наприклад, слідчим суддею Київського районного суду м. Харкова Є. було розглянуто та задоволено клопотання слідчого про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом Г. у кримінальному провадженні за кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 ст. 286 КК України, виходячи з того, що під час розгляду справи слідчий, прокурор надали достатніх правових підстав аби вважати, що такий захід як тимчасове обмеження підозрюваного Г. у користуванні спеціальним правом – правом керування транспортним засобом необхідний для запобігання вчиненню іншого кримінального правопорушення [1].

Проаналізувавши статистичні дані заходів забезпечення кримінального провадження доречно зазначити, що найбільш розповсюдженими є тимчасовий доступ до речей і документів та тримання під вартою. В той же час невеликою є кількість розглянутих клопотань про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення, особиста порука та тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Таким чином, можемо дійти висновку, що тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом є заходом, що спрямований на забезпечення інтересів кримінального провадження, а саме: забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; припинення кримінального провадження чи запобігання вчинення іншого, припинення чи запобігання протиправній поведінці підозрюваного під час перешкоджання

кримінальному провадженню. Враховуючи те, що даний захід забезпечення кримінального провадження є порівняно новим у вітчизняному законодавстві, його норми застосування потребують удосконалення з метою забезпечення належного виконання завдань кримінального судочинства та дотримання прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Письменний Д. П. Кримінальний процес. К. : Цент учб. л-ри, 2013. 544 с.
3. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. Кримінальний процес : підручник. Х. : Право, 2013. 824 с.
4. Грицак Х. М. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом як захід забезпечення кримінального провадження: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. С. 214–240.

Лисянський Роман Андрійович

студент 2 курсу Навчально-наукового інституту історії та філософії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Науковий керівник

Звірко Олександр Євстафійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КИШЕНЬКОВІ КРАДІЖКИ

Кримінальний кодекс України (надалі КК України) не містить визначення поняття «кишенькові крадіжки», як і самостійної статті про відповідальність за їх вчинення. Термінами «кишенькові крадіжки» та «кишенькові злодії» оперують кримінологи та криміналісти, які вивчають види крадіжок та структуру особи, яка їх вчиняє. Відповідальність за кишенькові крадіжки настає за загальною статтею 185 (крадіжка) КК України. Хоча кримінальна статистика не виділяє цей різновид крадіжок, можна з упевненістю стверджувати про їх розповсюдженість в Україні.

Так, за повідомленнями в Інтернет - ресурсах від початку року до поліції Львівщини надійшло 449 повідомлень про так звані «кишенькові» крадіжки. З них розкриті — 219, за іншими — тривають досудові розслідування. Такі дані озвучили у відділі комунікації поліції у Львівській області [1]. Не краща картина спостерігається в інших містах України.

Кишенькові крадіжки мають високу природну та штучну латентність,

більшість з них не реєструється органами поліції і прокуратури як злочини. Встановити особу такого злочинця і довести його вину дуже складно в силу професіоналізму злочинців, які діють непомітно, а потерпілі часто не усвідомлюють, що стали жертвами злочину. Поліція зазвичай не розслідує заяви потерпілих про пропажу у них речей, грошей і документів із одягу та сумочок, видаючи довідки про те, що вони загублені заявниками при нез'ясованих обставинах. Зрозуміло, що такий підхід правоохоронних органів породжує у крадіїв почуття безкарності і вони безперешкодно продовжують свою злочинну діяльність. Переважно кишенькові злодії орудують в громадському транспорті, на вокзалах, базарах та інших місцях масового скупчення людей.

Не визиває сумніву той факт, що кишенькові злодії, які займаються злочинним промислом на професійній основі, становлять підвищену суспільну небезпеку в порівнянні з іншими звичайними крадіями. Це пояснюється рядом причин: ремесло кишенькового злодія потребує спеціальних навичок і тривалої підготовки, такі злодії займають високі шаблі в ієрархії злочинного світу і є хранителями та розповсюджувачами злодійських традицій.

Таким чином, приймаючи до уваги викладені вище обставини, необхідно посилити кримінальну відповідальність за кишенькові крадіжки.

В зарубіжних країнах покарання за подібні злочини більш сурові. Так, пункт 7 ст. 311-4 Книги 3 розділу 1 глави 1 відділу 1 Кримінального кодексу Франції за крадіжку у транспортному засобі, призначеному для групового перевезення пасажирів, або у місці, призначеному для підходу до такого транспорту, передбачає дуже суворі міри кримінального покарання: тюремне ув'язнення до п'яти років та штраф у розмірі 500 000 франків та додаткові покарання (конфіскація, позбавлення прав), а при двох обтяжуючих обставинах - до семи років тюремного ув'язнення та штраф у розмірі 700 000 франків, при трьох обтяжуючих обставин – до десяти років тюремного ув'язнення та штраф у розмірі 1000000 франків [2]. Для порівняння санкції статті 185 Кримінального кодексу України передбачають за просту крадіжку (ч.1 ст.185) максимальне покарання до трьох років позбавлення волі без конфіскації майна або штраф у розмірі максимум 1700 грн., а за повторну крадіжку або за попередньою змовою групою осіб (ч.2 ст.185) максимальне покарання становить до п'яти років позбавлення волі без додаткових покарань.

Але спершу треба визначитись з тим, які дії ми розуміємо під кишеньковою крадіжкою. В даному випадку не має потреби винаходити велосипед. В ст.158 Кримінального кодексу Російської Федерації наведено вдале, на нашу думку, визначення цього поняття, а саме крадіжка вчинена з одягу, сумки чи іншої ручної поклажі, що знаходилися при потерпілому [3].

Деякі науковці пропонують встановити в КК України в окремій статті самостійну кримінальну відповідальність за кишенькові крадіжки подібно до того, як це зроблено в Кримінальному кодексі Республіки Молдови [4, с.279]. Вважаємо, що краще запозичити досвід Російської Федерації, в Кримінальному кодексі якої відповідальність за кишенькові крадіжки встановлена як кваліфікований склад крадіжки (підпункт «Г» ч. 2 ст.158). Тому краще доповнити ч.2 ст. 185 КК України, виклавши її в такій редакції: крадіжка, вчинена повторно

або за попередньою змовою групою осіб, або крадіжка вчинена з одягу, сумки чи іншої ручної поклажі, що знаходилися при потерпілому, - карається позбавленням волі від п'яти до семи років з конфіскацією майна.

Список використаних джерел:

1. На Львівщині жертвами «кишенькових» крадіїв стало 449 людей. Повідомлення відділу комунікації поліції у Львівській області. URL: <https://varta1.com.ua/na-lvivshhyni-zhertvamy-kyshenkovyh-kradiyv-stalo-449-lyudej-politsiya/>
2. Уголовный кодекс Франции. URL: <https://constitutions.ru/?p=25017>.
3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 07.04.2020)(сизм.и доп., вступ.в силу с 12.04.2020).URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699
4. Шуляк Ю.Л. Кишенькові крадіжки:зарубіжний досвід. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 26 (65) 2013. №2-1 (Ч.2). С.275-280.

Манько Євгенія Сергіївна

головний судовий експерт

Сумського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

МВС України

Кладієнко Микола Олексійович

завідувач сектору трасологічного

обліку Сумського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

МВС України

ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ В ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Поняття «внутрішнє переконання» використовується в багатьох нормативно-правових актах та науковій літературі. Так, Цивільний-процесуальний кодекс закріплює норму, про те, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням оцінюють докази [1, ст. 94]. Суд також оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [1, ст. 89]. Відповідно до статей 80 та 388, Кримінального процесуального кодексу, питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання [2, ст. 80], присяжні при вирішенні питань керуються законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю [2, ст. 388]. Аналогічні норми існують в Господарському процесуальному кодексі України [3, ст. 79], в Кодексі адміністративного судочинства України [4, ст. 76] та Кодексі про адміністративні правопорушення. Але в жодній з вищезазначених норм не закріплено визначення поняття «внутрішнє переконання».

Науковці також багато уваги приділяли цьому питанню, що виразилося в працях Ю.М.Грошевий, В. Ф. Бохан, Н.Л.Гранат , Ю.Н. Погібко, О.К. Черновський, М. М. Михеєнко, Ю. К. Орлов, В.Е. Коновалов, В.Ю. Шепітько,

С.Я. Фурса, Т.С. Нешик, О.М. Гумін, Рєзнік Г.М., Лупинська П.А. Але всі вони розглядали «внутрішнє переконання» через призму оцінки доказів. Темі внутрішнього переконання судового присвячено менше наукових праць, чим підкреслена актуальність обраної тематики. Проблематикою даного питання займалися Р.С. Белкін, В.П. Колмаков, Т.В. Авер'янова, В.Д. Арсенєв, Г.В. Кудрявцева, О.Р. Шляхов, Н.І. Клименко, Л.Г. Бордогов. Хоча законодавчого відображення поняття «внутрішнє переконання судового експерта» не знайшло до сьогодні.

Перш за все потрібно дати визначення поняттям «переконання» та «внутрішнього переконання». Академічний тлумачний словник української мови визначає термін «переконання» як тверду впевненість, певність у чому-не-будь, віру в щось, а також як тверду міцно усталену думку про що-небудь, погляд на щось [5, с. 200]. В.Е. Коновалова та В.Ю. Шепітько вважають, що поняття «внутрішнє переконання» за своїм змістом виражає суб'єктивну впевненість відповідно до суб'єктивної оцінки об'єктивно існуючих обставин або фактів [6, с. 110].

Що ж стосується дефініції поняття «внутрішнє переконання експерта», то на думку автора найбільш точно визначення наводить Н.І. Клименко, яка вважає, що внутрішнє переконання - це досягнення доведеності якогось положення, коли експерт вважає вирішеним поставлене перед ним завдання, його переконання в істинності або неправильності отриманих результатів ґрунтується на знанні достатньої підстави [7, с. 119].

Як вже зазначалося, поняття «внутрішнє переконання» не вживається в нормативно-правових актах, які регулюють експертну діяльність. Не зважаючи на це, в багатьох видах експертних досліджень, в тому числі ідентифікаційних, при оцінці результатів проведеного дослідження та прийнятті рішення експертом, цьому поняттю відводиться вагома роль.

Від так, С. В. Мороз зазначає, що при проведенні трасологічного дослідження сліду низу підошви взуття при встановленні певної кількості ідентифікаційних ознак, експерт за своїм переконанням встановлює чи становлять вони індивідуальний комплекс, після чого висновок про тотожність взуття, яке залишило слід [8, с. 76]. Проводячи ідентифікацію особи за ознаками зовнішності за відео зображеннями, Зінін О.М. вважає, що експертові самостійно в кожному конкретному випадку на основі власних переконань про норму, частоту зустрічальності ознаки доводиться вирішувати, чи володіють функціональні ознаки індивідуальністю [9, с. 114].

З. С. Меленєвська, Є. Ю. Свобода, А. І. Шаботенко, розглядаючи математичні методи судово-почеркознавчою експертизи, стверджують, що математичні методиками носять допоміжний характер і результати їх застосування повинні оцінюватися експертом у сукупності з усіма даними проведеного дослідження за внутрішнім переконанням [10, с.59].

Слід також зазначити, що окремими методиками передбачено прийняття рішень на стадії оцінки результатів проведеного дослідження судовими експертами спираючись на внутрішнє переконання.

Отже, на основі викладеного можемо зробити висновок, про те, що поняття «внутрішнього переконання» широко використовується в нормативно-правових актах та в наукових працях вчених. Але, частіше це поняття розглядається через

призму оцінки доказів компетентними органами. Внутрішньому переконанню судового експерта присвячено менше робіт і в нормативно-правових актах, які регулюють експертну діяльність не використовується зазначене словосполучення. Не зважаючи на це, в теорії експертного дослідження поняття «внутрішнього переконання» відіграє вагомий роль при прийнятті експертних рішень.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
3. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
4. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
5. Словник української мови : в 11 т. - Т. 6. - 1975. - с. 200.
6. Коновалова В.Е. Основы юридической психологии: [учебник] / В.Е. Коновалова, В.Ю. Шепитько. - Х. : Одиссей, 2005. - 352 с.
7. Клименко Н.І. Загальна теорія судової експертології: монографія / [Н.І. Клименко; ДонДУУ]. – Тернопіль: Видавництво «Крок», 2018. – 262с.
8. Мороз С.В. Трасологічні дослідження Посібник. – К.:КНУВС, 2006. – 220 с.
9. Портретная экспертиза / Под ред. А.М. Зинина. - М., 2004. - 160 с.
10. Судово-почеркознавча експертиза: Навч.-метод. Посіб. За аг. Ред.. І.П. Красюка. – Укр. Центр духовн. Культури, 2007. – 280с.

Опанасенко Олег Миколайович

*головний судовий експерт групи
трасологічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Полтавського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

Гризодуб Володимир Миколайович

*головний судовий експерт сектору
трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Полтавського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
ПРИЛАДІВ ОБЛІКУ СПОЖИВАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ**

Захист власності завжди виступає важливим питанням, як для особи, так і для країни. Питання збереження матеріальних цінностей було актуальним у всі часи, починаючи з давніх віків.

На сьогоднішній день, враховуючи складні економічні умови та постійне збільшення тарифів по оплаті за споживані енергоресурси, дедалі

частіше населення (фізичні або юридичні особи), з метою економії власних коштів, вдаються до несанкціонованого втручання в прилади обліку споживаної енергії та зміни фактичних даних по використанню ресурсів (електроенергії, води, газу, теплової енергії тощо). Тому, перед компаніями, які надають послуги з постачання енергоресурсів, виникла потреба в протидії даним злочинним посяганням. Останнім часом постає питання, щодо виявлення фактів несанкціонованого втручання в прилади обліку споживаної енергії з метою зміни фактичних даних по використанню ресурсів та проведення відповідних експертиз та досліджень у державних експертних установах Міністерства юстиції України і Міністерства внутрішніх справ України.

Метою проведення таких експертиз та досліджень є виявлення спеціально встановлених, не передбачених заводом-виробником, пристроїв у обліковому механізмі приладів обліку (електролічильника, газового лічильника і т.п.) та наявності при цьому відповідних слідів. Враховуючи, що будь-які прилади обліку оснащуються пломбами (одноразовими сигнально-контрольними запобіжно-охоронними пристроями), навішування яких на певні конструктивні елементи підконтрольного об'єкта унеможливорює непомітність їх несанкціонованого знімання без порушення цілісності самих пломб або пломбувальних елементів. Найчастіше, щоб дістатися до внутрішніх механізмів лічильників, необхідне несанкціоноване знімання та повторне навішування пломби (перепломбування). Саме тому перед компаніями з надання послуг населенню дедалі актуальніше постає проблема вирішення питань по несанкціонованому зніманню та повторному навішуванню пломб. Як правило, наслідком проникнення під кожух (кришку) лічильника є заздалегідь сплановані дії, спрямовані на збільшення похибки лічильника чи на «коригування» показів рахункового механізму у бік їх зменшення.

При цьому, за наявних пошкоджень пломб на приладах обліку споживаної енергії облік спожитих (вимірних) ресурсів, що здійснюється ним, визначається як не легітимний. Встановлення фактів пошкодження пломб і втручання в роботу приладів обліку потребує застосування спеціальних знань, якими володіють судові експерти, що мають кваліфікацію з експертної спеціальності 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів, і залишених ними слідів, ідентифікація цілого по частинах» та 10.18 «Дослідження технічного стану електроустаткування».

Перші дослідження приладів обліку споживаної енергії з вказаних напрямків відносяться до трасологічної судової експертизи і проводиться експертами-трасологами, які, в основному, вирішують питання щодо виявлення пошкоджень пломб, встановлених на приладі обліку, та здійснюють виявлення слідів механічного впливу на деталі його облікового механізму, виявлення спеціально встановлених, не передбачених заводом-виробником, пристроїв у обліковому механізмі приладів обліку (електролічильника, газового лічильника і т.п.), що дає можливість занизити показники спожитого енергоресурсу (фактичних даних по використанню ресурсів) та наявності при

цьому відповідних слідів.

Однією з найбільш розповсюджених сфер використання пломбувальних пристроїв наразі є сфера використання plomb, які встановлюються на лічильні механізми, такі, як лічильники води, електроенергії, газу, електроенергії, та споживання лічильники дизельного палива.

Сьогодні ринок plomb є динамічним та гнучким: постійно з'являються нові різновиди plomb, plombи старих конструкцій замінюються на нові, досконаліші, хоча багато з них за надійністю контролю поступаються традиційним plombам простої будови (свинцевим plombам). Слід зауважити, що унікальність plomb полягає у масовому автоматизованому виробництві та одноразовому використанні, поверхні plomb мають стійкі тотожні технологічні ознаки для усієї випущеної партії. На цій підставі, а також внаслідок виникнення поверхневих слідів несанкціонованого відкриття, виникає унікальна можливість виявлення кримінальних слідів в результаті порівняння слідової картини досліджуваної plombи з її "первинним станом". Унікальність plomb заснована на секретності самого опломбування даної plombи заводом-виробником, ступенів її захисту від несанкціонованого відкриття без залишення відображеної слідової інформації. Як засвідчує практика, сучасні plombи відрізняються від їх попередників, тим, що вони встановлюються вручну, тобто механічним способом, без додаткових пристосувань (пломбуючих лещат). У зв'язку з цим, виробник plomb пред'являє особливі вимоги до їх конструкції. Ці вимоги виражаються, в основному, в неможливості, на сучасному етапі розвитку техніки і технологій, відкриття замикаючого механізму plombи без залишення характерних ідентифікуючих слідів, які мають свою специфіку відображення, що виражається в спеціальній методиці експертного дослідження plomb.

Другі дослідження відносяться до електротехнічної експертизи і проводяться експертами, які вирішують питання можливості втручання в роботу приладу обліку, в їх електричну схему шляхом встановлення додаткових електронних компонентів (додаткових електроприладів), відключення їх від електричних (вимірювальних кіл) тощо. Для встановлення вище перелічених змін необхідне проведення електротехнічних досліджень із залученням експерта — фахівця у такій галузі спеціальних знань [1].

Електротехнічна експертиза проводиться з метою дослідження роботи електромережі та електрообладнання, причин виникнення у них аварійних режимів тощо.

Об'єкти судової електротехнічної експертизи – це матеріальні та матеріалізовані джерела інформації, які досліджуються експертами-електротехніками з метою встановлення фактичних даних про обставини події, що належать до предмета електротехнічної експертизи. Основним об'єктом експертизи є електроустановка споживача електричної енергії та її елементи; до об'єктів експертизи також належать носії інформації, в яких містяться фактичні дані щодо предмета конкретної електротехнічної експертизи – відповідні документи матеріалів справи або кримінального провадження; об'єкти дослідження та документи, надані в установленому

порядку замовником експертизи. Об'єктами електротехнічної експертизи є: електрообладнання, електроприлади та їх фрагменти, електропровід, кабелі, пристрої електрозахисту (плавкі запобіжники, автоматичні вимикачі), електрокомутуючі пристрої тощо [2].

Завдання електротехнічної експертизи спрямовані на встановлення фактичних даних і обставин події, що належать до її предмета, шляхом дослідження її об'єктів відповідними методами. Вони поділяються на діагностичні, класифікаційні та ситуаційні. Діагностичне завдання полягає в установленні стану електротехнічного об'єкта; виявленні змін, що відбулися внаслідок певної події, встановленні причин та умов цих змін на основі аналізу окремих властивостей і стану взаємодіючих об'єктів з метою визначення механізму події в цілому або його окремих фрагментів чи виявлення певних обставин події. У процесі вирішення класифікаційного завдання експерт-електротехнік визначає належність матеріальних (матеріалізованих) об'єктів дослідження у формі якого-небудь матеріального утворення з електротехнічними елементами або його відображення (фотознімки, опис) до конкретної стандартної або спеціальної групи. Класифікаційне завдання в електротехнічній експертизі полягає у визначенні за допомогою спеціальних знань належності досліджуваного об'єкта до певного класу електротехнічних виробів. Ситуаційні завдання полягають у з'ясуванні технічних явищ і встановленні обставин, пов'язаних із властивістю явища. До таких завдань відносять: дослідження можливості виникнення певного явища та існування певної обставини; встановлення обставин, за яких відбулися конкретні явища; можливість здійснення певних дій; визначення способу й причин виникнення конкретного пошкодження; встановлення механізму певних дій і утворення ознак явищ (слідів) виявлених обставин, що призвели до нештатних режимів в електрообладнанні, та явищ, що супроводжували ці режими [2].

Зазначені експертизи, як правило, здійснюються у тих самих експертних установах, що і пожежно-технічні, оскільки експерти, які їх проводять, компетентні в обох галузях. Часто такі експертизи призначаються в комплексі з іншими видами експертиз. На розв'язання електротехнічної експертизи в даному випадку виносяться, в основному, такі питання:

- 1) Які технічні характеристики досліджуваних елементів електроустановки, електроприладу?
- 2) Чи перебувають електроустановка, електроприлад у справному стані, а якщо ні, то які причини несправності?
- 3) Чи виникла несправність у результаті порушення технології виготовлення, неправильної експлуатації або з інших причин?
- 4) Чи є сліди змін, переробок у вузлах і деталях пристрою електрозахисту, і якщо так, то як це відбилося на їх характеристиках?
- 5) Чи дозволяє дана схема підключення навантаження користуватися електроенергією в обхід електролічильника?

Слід зауважити, що при проведенні експертиз різних за типом та конструкцією приладів обліку споживаної енергії, постійно виникає одна із суттєвих проблем, пов'язаних з відсутністю технічної інформації щодо

конструкції засобів обліку та відсутності зразків пломб, які необхідні для проведення порівняльних досліджень.

Підсумовуючи викладене, є підстави зробити висновок про необхідність вдосконалення і розширення інформаційної бази та розвитку матеріальної бази, створення відповідної методики з проведення експертизи різних за типом та конструкцією приладів обліку, а при необхідності проведення комплексної трасологічної та електротехнічної експертизи засобів обліку споживаної енергії. Все це значно покращить ефективність отриманих результатів при проведенні досліджень, дасть можливим зробити висновки обґрунтованішими, підніме процес дослідження на якісно новий рівень та надасть підстави суду вирішувати питання щодо компенсації втрат енергії за рахунок споживачів, які використовують її позаобліково.

Список використаних джерел:

1. Криміналістичне дослідження пломб. lar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/6093/1/Aref_Левицький

2. Експертиза у судочинстві України (електротехнічна експертиза) https://pidruchniki.com/74922/pravo/elektrotehnicna_ekspertiza

Рудик Ігор Миколайович

заступник завідувача відділу

криміналістичних видів досліджень

Полтавського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

МВС України

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ПОВ'ЯЗАНОЇ З ЇЇ ЗАВДАННЯМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Криміналістика пройшла велику еволюцію у своєму становленні та розвитку, пережила розквіт - ейфорію досягнень та гіркоту застою. Для розвитку криміналістики доклали великих зусиль плеяда вчених і практиків, котрі розробляли її окремі аспекти та положення. Можна впевнено стверджувати, що криміналістика - це міжнародна наука, що не має меж.

Сьогодні криміналістика - це самостійна галузь спеціальних юридичних наукових знань, котра має свій предмет, систему, науково обґрунтовані прийоми та методи розв'язання наукових і практичних завдань.

Криміналістика - одна з небагатьох юридичних наук, яку по праву можна назвати наукою про розкриття злочинів. Саме вона дає слідчому й оперативному працівникові ключ до пізнання і дослідження події злочину, визначення її механізму, а також встановлення безпосередніх суб'єктів і об'єктів матеріального середовища, котрі беруть у ній участь.

Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами справі протидії злочинності. Загальною метою криміналістики є сприяння правоохоронним органам у протидії злочинності, повне і своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід

розслідування, розкриття злочинів та запобігання їм, їх судового розгляду. Ця мета реалізується на основі всебічного використання досягнень сучасної науки і техніки. В. Ю. Шепітько обґрунтовано пропонує диференціювати завдання криміналістики на два основних рівні:

- 1) завдання, спрямовані на вдосконалення теорії криміналістики;
- 2) завдання, спрямовані на вдосконалення правозастосовної практики [3, с. 150].

Криміналістика традиційно включає в себе загальнотеоретичні положення, криміналістичну техніку, криміналістичну тактику, криміналістичну методіку. На підставі проведених нами досліджень ми відокремили перспективні напрями розвитку криміналістики відповідно до її складників. Щодо першого складника (загальнотеоретичні проблеми криміналістики в Україні), то перспективним є вироблення стратегічних напрямів її розвитку з урахуванням змін кримінального та кримінального процесуального законодавства, досягнень науково-технічного прогресу, тенденцій розвитку світової криміналістики. Це стосується вироблення криміналістичної стратегії. Також потребує подальшого розроблення та глибокого дослідження питання визначення змісту і структури закономірностей злочинної діяльності, що включено у предмет сучасної криміналістики; удосконалення системи криміналістичної науки. Другий складник криміналістики (криміналістична техніка) розвивається у напрямі впровадження інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правозастосовну діяльність; удосконалення та створення криміналістичних засобів дослідження звукових, електронних слідів, ДНК людини; пристосування новітньої техніки для техніко-криміналістичного супроводу слідчих (розшукових) дій. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, цивільного процесуального кодексу України, кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» запровадив судову реформу 2017 року, увів у кримінальний процес поняття електронних доказів – інформації в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема: електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (у мережі Інтернет). Тобто інформація із сайтів Інтернету тепер може бути доказом у суді [1]. Отже, чекають розроблення криміналістичні прийоми виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання електронних доказів у кримінальних провадженнях. Актуальним у галузі криміналістичної техніки є дослідження та вилучення ідеальних слідів у пам'яті людини за допомогою техніко-криміналістичних засобів. Такими засобами та прийомами є: комп'ютерні програми типу «Фоторобот», використання звуко- і відеозапису, поліграфа, спектрографа сонографа тощо. Розвиток криміналістичної техніки передбачає розроблення для підрозділів досудового розслідування України, а також інших уповноважених на розслідування осіб інформаційно-довідкових програм на кшталт Автоматизованих робочих місць (АРМ). Автоматизовані робочі місця є

комплексами програмно-технічних засобів, призначених для автоматизації виконання завдань певного виду. Прикладами таких АРМів є: АРМ судових експертів різних експертних спеціальностей (трасолога, баліста, дактилоскопіста, фоноскописта, з дослідження об'єктів інтелектуальної власності тощо). Деякі із зазначених АРМів розроблені в Національній академії внутрішніх справ АРМ експерта з трасологічних експертиз, АРМ працівника підрозділу боротьби з незаконним обігом наркотиків. Актуальним є поповнення криміналістичних обліків такими новими видами, як фіксація райдужної сітківки ока, відеокomp'ютерне розпізнавання людини за зображенням, рентгенограма тулуба, геномні портрети [2, с. 26]. Ефективним під час розслідування злочинів є використання під час проведення огляду місця події систем глобального супутникового позиціонування (приладів JPS та ін.), лазерних 3D сканерів тощо. Наприклад, нині під час проведення огляду місця події на відкритій місцевості, коли немає надійних орієнтирів, можуть використовувати прилади JPS. Малогабаритні електронні прилади надають можливість оперативно фіксувати географічні координати будь-якої точки, розташування об'єктів на місці події, відстані між ними. Крім того, науково-технічним засобом, що забезпечує комплексну фіксацію обстановки на місці події з точним відображенням зовнішнього вигляду, форми, вимірювань відстані між об'єктами, кутів їх взаємного розташування та розмірів з можливістю її дослідження загалом через будь-який час, є лазерні 3D сканери з відповідним програмним забезпеченням. Зокрема, це прилади DeltaSphere3D Laser Scanner або Scan Station фірми Leica, Imager фірми Z+F зі спеціально розробленим для оглядів місця події програмним забезпеченням.

Таким чином, перспективні завдання криміналістичної науки органічно пов'язані з практичною криміналістичною діяльністю та зумовлені потребами правоохоронних органів протидіяти сучасній злочинності. Реалізація завдань криміналістики на сучасному етапі передбачає й оптимізацію викладання навчальної дисципліни «Криміналістика». Актуальним, перспективним та принципово важливим є питання про впровадження криміналістичних методичних рекомендацій у правозастосовну практику. Розроблення перспективних напрямів криміналістики сприятиме оптимізації розслідування кримінальних правопорушень, зменшенню помилок правосуддя, покращить криміногенну ситуацію в державі.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за заг ред. В. Ю. Шепітька. – Київ, 2016. – 640 с.3.
2. Сокурєнко В. В. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики / В. В. Сокурєнко // Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук. практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2-х ч. – Київ, 2017. – Ч. 1. – С. 26–28.6.
3. Проект закону № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Електронний доступ в Інтернет ресурсі https://jurliga.ligazakon.net/news/165407_sudova-reforma-golovn-novats.

Савченко Анна Миколаївна
*студентка 2 курсу Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО РЕАКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА ПОЯВУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Науково-технічний прогрес є одним з найбільш значних і важливих соціально-економічних процесів сучасного світу. Він є необхідною умовою розвитку суспільства. Однак, як і будь яке явище, він має й свою негативну сторону, яка виражається не тільки у зростанні кількості техногенних аварій і катастроф, але і в реальній можливості використання його результатів на шкоду людству.

Сьогодні одним із найбільш очікуваних результатів науково-технічного прогресу є створення штучного інтелекту. Більше того, використання «елементів» штучного інтелекту в умовах сучасності вже можна вважати звичним явищем у виробничо-технологічних процесах, банківській сфері й інших сферах суспільного життя.

В українській правовій доктрині в останні роки активно обговорюється питання правового статусу штучного інтелекту і вже зроблені певні кроки до формування єдиної правової думки щодо цього питання. Проте можна помітити, що сфера застосування й основні проблеми «права роботів» як у нас, так і за кордоном не мають прямого й безпосереднього зв'язку з кримінальним правом. Тому й виникає питання: Чи повинно кримінальне право реагувати на появу штучного інтелекту?

У західній доктрині питання про кримінально-правове втручання в діяльність штучного інтелекту ставиться у площині розв'язання головної проблеми: що потрібно робити у випадку, коли «робот вбив людину» або заподіяв значну шкоду здоров'ю людини? Вирішення цієї проблеми зазвичай зводиться до розробки спеціальної теорії кримінальної відповідальності за дії штучного інтелекту і роботів, яка б охопила «конструктора, програміста, користувача й усіх інших причетних осіб» [1, с. 177–178]. Тобто таким чином західні науковці говорять про кримінальну відповідальність не самого робота, а осіб, які причетні до розробки, програмування й використання штучного інтелекту.

Особлива увага у цьому випадку приділяється об'єктивній стороні злочину, а саме поведінці особи, яка так чи інакше пов'язана з діяльністю штучного інтелекту, а також колу зобов'язань, які покладені на таку особу, неналежне виконання яких і призвело до заподіяння штучним інтелектом шкоди. У випадку, коли в поведінці особи не доведено неналежне виконання зазначених обов'язків, то констатується відсутність причинного зв'язку між поведінкою штучного інтелекту й наслідками які настали, а, отже, кримінальна відповідальність такої особи виключається.

Що ж стосується встановлення суб'єктивної сторони злочину, то в західній

доктрині виділяють два варіанти. Перший полягає у встановленні будь-якої із традиційних форм вини, і в залежності від останньої, здійсненні кваліфікації причиненої шкоди. Щодо другого варіанту, то він полягає в поширенні на осіб, які так чи інакше пов'язані зі штучним інтелектом, правила суворої відповідальності, суть якого ґрунтується на формулі «зробив, отже, винний». У даному випадку не важливо, яким було психічне ставлення особи [2].

Якщо ж говорити про Україну, то для нас проблема кримінальної відповідальності штучного інтелекту, як такого, в кримінально-правовій площині звучить так: чи може штучний інтелект бути самостійним суб'єктом кримінального права?

За умови, що активність штучного інтелекту так чи інакше пов'язана з людиною й опосередковано чи безпосередньо підкоряється волі людини, існує єдина відповідь – ні. А з точки зору панівної в українському кримінальному праві позиції, доки технічний об'єкт будь-якої складності пов'язаний з людською поведінкою і контролюється людиною, він по суті є знаряддям заподіяння кримінально значущої шкоди [4].

Гіпотетично ситуація може змінитися, коли фізичний носій штучного інтелекту отримає можливість повної автономії та самостійності. Якщо такий носій отримає особисті здібності осмислювати свою фактичну поведінку, її можливі наслідки, і на свій розсуд зможе управляти своїми діями, то в такому випадку можна говорити про те, що є можливість виокремлення іще одного суб'єкта кримінального права. І замість того, щоб розташувати штучний інтелект серед уже відомих категорій (фізичні особи, юридичні особи, тварини, речі та інші суб'єкти та об'єкти), пропонується створення нової категорії «електронних осіб» як більш доцільної [5].

Однак, на разі навіть найрозумніша машина буде здатна лише до «холодного розуму», і мало вірогідно її можна визнати суб'єктом кримінального права. Така машина не буде піддаватися кримінально-правовому впливу в тому розумінні, в якому розуміємо його ми. І навіть, якщо найінтелектуальнішого «оскаженілого» робота пустити під прес за заподіяну шкоду, навряд чи хтось насмілиться назвати це виконанням покарання у кримінально-правовому сенсі.

Можливо, гіпотетично коли-небудь будуть створені фізичні носії штучного інтелекту, яким будуть притаманні не тільки розум і воля, але й уся гамма людських почуттів, емоцій, переживань. От тоді, якщо таке трапиться – можна буде говорити й піднімати питання про визнання носіїв штучного інтелекту суб'єктом кримінального права й кримінальної відповідальності. Чи трапиться таке насправді? Як кажуть we`ll live – we`ll see...

Список використаних джерел:

1. Hallevy G. When Robots Kill: Artificial Intelligence under Criminal Law University Press of New England, 2013. P. 177–178.
2. Hallevy G. The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities - from Science Fiction to Legal Social Control. URL: https://ideaexchange.uakron.edu/c_
3. Jack B. Balkin The Path of Robotics Law. URL: <http://euro.ecom.cmu.edu/program/law/08-732/AI/Balkin.pdf>.
4. Радутний О. Е. Artificial Intelligence (штучний інтелект) та інші загрози (кримінально-правовий вимір). URL: <http://aphd.ua/publication-354/>.

5. Хель И. Права роботов: когда разумную машину можно считать «личностью». URL: <https://hi-news.ru/robots/prava-robotov-kogda-razumnuyu-mashinu-mozhno-schitat-lichnostyu.html>.

Сизонов Євген Володимирович
*головний судовий експерт-
вибухотехнік сектору вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень
Сумського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ВИБОХОВО–ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Переважну більшість суспільно-небезпечних явищ, які становлять загрозу нормальному розвитку держави та суттєво обмежують права і свободи людини, складають правопорушення, скоєні з використанням зброї, боєприпасів або вибухових речовин. Незаконний обіг зброї, боєприпасів або вибухових речовин є одним із чинників, які негативно впливають на стан безпеки будь-якої країни. А перебування країни у стані відкритого збройного опору, лише ускладнює криміногенну обстановку, сприяючи «вільному» пересуванню її територією вогнепальної зброї та набоїв до неї, артилерійських снарядів, мін, гранат, а також інших виробів, споряджених вибуховими речовинами.

Окреме місце у вищенаведеному переліку займають реактивні протитанкові гранати РПГ-18 «МУХА», РПГ-22 «НЕТТО», РПГ-26 «АГЛЕНЬ», які надходять на дослідження до установ судової експертизи в рамках розслідування кримінальних проваджень, порушених за фактом незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Під час призначення вибухово-технічних експертиз, пов'язаних з дослідженням вказаних реактивних протитанкових гранат, одним із основних запитань, яке виникає у слідства, є питання придатності вказаних виробів спричинити вибух (використання за цільовим призначенням). Придатність вибухового пристрою промислового виготовлення до вибуху (використання за цільовим призначенням) – функціонування всіх складових частин вибухового пристрою, при якому відбувається його ураження відповідного об'єкту вибухом [1].

Відповідно до Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС від 19.08.2019 № 691, під час проведення експериментальних вибухів, експериментальних випробувань та експертних експериментів з боєприпасами, вибуховими пристроями, піротехнічними виробами незалежно від способу їх виготовлення приведення їх у дію здійснюється дистанційним способом з безпечної відстані з урахуванням потужності заряду вибухової речовини [2].

З цією метою працівниками сектору вибухотехнічних та пожежотехнічних

досліджень Сумського НДЕКЦ МВС розроблено та запропоновано до використання спеціальний пристрій, за допомогою якого можливо дистанційно приводити в дію реактивні протитанкові гранати (РПГ-18 «МУХА», РПГ-22 «НЕТТО», РПГ-26 «АГЛЕНЬ»), у рамках проведення судових вибухово-технічних експертиз.

Раніше працівниками інших експертних установ розроблялись спеціальні пристрої такого типу, один з яких описаний в інформаційному джерелі [3, с. 331]. У результаті аналізу спеціальних пристроїв, які вже використовуються в експертній практиці, розроблено власний спеціальний пристрій, який, на нашу думку, є надійним, простим в експлуатації та компактним під час транспортування. Загальний вигляд спеціального пристрою для дистанційного приведення в дію реактивних протитанкових гранат (РПГ-18 «МУХА», РПГ-22 «НЕТТО», РПГ-26 «АГЛЕНЬ») проілюстровано на рис. 1, 2.

Рис. 1.

Рис. 2.

Рис. 1, 2. Загальний вигляд спеціального пристрою.

Конструкція вказаного спеціального пристрою виготовлена з двох металевих рамок прямокутної форми, розмірами 840 x 570 мм кожна, які з'єднані між собою (у їх середній частині). На верхню частину однієї з металевих рамок надітий квадратний профіль, до верхньої грані якого приварені дві провусини, через які проходить металева трубка, краї якої фіксуються від випадання за допомогою двох шплінтів. На вказану трубку надягнутий важіль дистанційного впливу, який має вигнуту форму. До нижнього вільного кінця важеля дистанційного впливу прикріплений верхній кінець пружини, утримуючи його тим самим, від вільного переміщення донизу. На відстані 290 мм від нижчої частини вказаної металевої рамки приварений металевий профіль, на який надіто металевий квадратний профіль більшого розміру, та, до якого приварений блок-ролик. До верхнього вільного кінця важеля дистанційного впливу кріпиться мотузка, яка проходить через блок-ролик і виведена від спеціального пристрою в бік.

Даний спеціальний пристрій у складеному положенні (рис. 3) має розміри 970 x 570 x 190 мм, що цілком достатньо для розміщення його в багажному відділенні звичайного легкового автомобіля. Маса даного пристрою складає 11 кг. З метою надійної фіксації даного пристрою на поверхні ґрунту до нижньої частини конструкції рамок прикріплено чотири металевих прута із загостреними кінцями.

Рис. 3. Вигляд спеціального пристрою у складеному положенні.

Висота конструкції регулюється за допомогою зміни кута нахилу рамок, що в свою чергу, дозволяє проводити безпечно приведення в дію реактивних протитанкових гранат (РПГ) при високому рослинному покритті та нерівномірності рельєфу місцевості полігону. Висоту розміщення реактивної протитанкової гранати на спеціальному пристрої відносно поверхні ґрунту можна змінювати від 500 до 700 мм.

З метою проведення перевірки працездатності запропонованого спеціального пристрою виготовлено діючу конструкцію пристрою для дистанційного приведення в дію реактивних протитанкових гранат та проведені її експериментальні випробування в умовах полігону.

Результати проведених випробувань показали, що розроблений спеціальний пристрій дозволяє забезпечити безпечно та ефективно дистанційне приведення в дію реактивних протитанкових гранат (РПГ-18 «МУХА», РПГ-22 «НЕТТО», РПГ-26 «АГЛЕНЬ»), без руйнування елементів конструкції самого спеціального пристрою.

Враховуючи що, запропонований спеціальний пристрій успішно пройшов полігонні випробування, має просту надійну конструкцію і не потребує значних фінансових вкладень при його виготовленні, він рекомендується до використання в службовій діяльності експертним установам.

Список використаних джерел:

1. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху / [Прохоров-Лукін Г.В., Пащенко В.І., Биков В.І. та ін.] – К. : ТОВ «Еліт Прінт», 2011. – 216 с.

2. Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС від 19.08.2019 № 691 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1081-19>.

3. Пашенко В.І., Свистунов О.Я., Хомко Р.Л. Експертний огляд, розрядження, транспортування та знищення вибухових пристроїв і речовин: довідк.-метод. посіб. – К.: УВПД ГШ МВС України, 2009. – 420 с.

Солдатенко Олена Анатоліївна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*
Ушпик Даниїл Віталіович
*курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ – ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Чинний КПК України передбачає ряд запобіжних заходів, які враховують тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особу підозрюваного, обвинуваченого та інші обставини, й обрати доцільний запобіжний захід. Тобто закріплена в законі система запобіжних заходів дозволяє індивідуалізувати їх застосування з урахуванням різних обставин. Наявність такої системи забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування у практиці здійснення кримінального провадження.

Особисте зобов'язання займає перше місце в переліку запобіжних заходів відповідно до змісту положень ст. 176 КПК України. Це свідчить про те, що законодавець розглядає даний вид запобіжного заходу як основний, який повинен застосовуватись, коли немає необхідності обирати більш суворі запобіжні заходи.

Варто зазначити, що з кожним роком, суди все рідше застосовують даний запобіжний захід. Так, відповідно до статистичних даних Судової влади України у 2017 році було розглянуто 13612 клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання (25% від загальної кількості розглянутих клопотань про застосування запобіжних заходів), у 2018 році – 9717 (19%), у 2019 – 8594 (15%) [1].

Тож, з огляду на зазначене існує необхідність у дослідженні окремих процесуальних аспектів застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

Взагалі, особисте зобов'язання є найбільш м'яким з передбачених КПК України запобіжних заходів, процесуальна сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого певних обов'язків, визначених

слідчим суддею, судом [2].

Особистому зобов'язанню, як й іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості, оскільки в його основу покладено психологічний метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Даний захід хоча і є найбільш м'яким у системі запобіжних заходів, але має превентивний характер, оскільки здатен попередити всі форми неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Юридичною підставою застосування особистого зобов'язання, як і будь-якого іншого запобіжного заходу є ухвала слідчого судді.

Відповідно, після її ухвалення підозрюваному, обвинуваченому необхідно письмово повідомити обов'язки, які покладаються на нього у зв'язку із застосуванням до нього запобіжного заходу. Проте, посадова особа, яка повинна повідомити підозрюваного, обвинуваченого про його обов'язки, у законі не визначено.

Взагалі ж, на практиці протокол роз'яснення обов'язків підозрюваному, передбачених ч. 2 ст. 179, ч. 5 ст. 194 КПК України, складається слідчим. Відповідно й сутність обов'язків, передбачених ухвалою слідчого судді, строки їх застосування та вимоги ч. 2 ст. 179 КПК України щодо відповідальності за невиконання підозрюваному роз'яснює слідчий [2].

З цього приводу, варто зазначити думку ЮМ. Грошевого, який вважає, що урахувавши те, що рішення про застосування запобіжного заходу приймає слідчий суддя або суд, роз'яснювати підозрюваному обов'язки повинен саме слідчий суддя, суд, а не слідчий чи прокурор [3, с. 221].

Крім того, згідно з вимогами, визначеними у ч. 1 ст. 193 КПК України, розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється у суді за участю підозрюваного, обвинуваченого. Тому вважаємо доцільним передбачити у КПК України обов'язок слідчого судді, суду роз'яснювати сутність обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою.

Наступне питання, на яке необхідно звернути увагу, полягає у визначенні строку застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання. Положення ст. 179 КПК України дане питання не розкриває. Тому на перший погляд можна зрозуміти, що строк даного виду запобіжного заходу не встановлений, а отже – особисте зобов'язання застосовується до особи протягом строку досудового розслідування та здійснення судового розгляду. Проте таке розуміння є невірним.

Ураховуючи те, що особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного (обвинуваченого) певних обов'язків, слід звернутись до ч. 7 ст. 194 КПК України, де визначено, що строк покладання даних обов'язків становить не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може продовжуватися за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, у межах якого на підозрюваного (обвинуваченого) були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються [2].

Вивченням матеріалів кримінального провадження встановлено, що в судових рішеннях іноді відсутні вказівки на те, на який строк покладено на підозрюваного (обвинуваченого) обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України (зокрема, таке порушення вимог законодавства виявлено в ухвалі Полтавського районного суду Полтавської області від 22.05.2018 р. по справі №545/766/18 [14], в ухвалі Хустського районного суду Закарпатської області від 20.04.2018 р. по справі №309/1026/18 [5]).

На даній проблемі акцентує увагу й Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Зокрема, в Узагальненні судової практики щодо розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 2014 р. наголошується на існуванні випадків, коли, застосовуючи особисте зобов'язання, слідчі судді в ухвалах не зазначають конкретні обов'язки, що передбачені ч. 5 ст. 194 КПК та покладаються на підозрюваного, а також не зазначають строк, на який покладено їх виконання [6]. Установлено, що слідчим суддям під час покладення обов'язків як у разі застосування особистого зобов'язання, так й обрання інших запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою, необхідно вказувати строк, на який вони накладаються на підозрюваного, обвинуваченого, із визначенням кінцевої дати їх дії.

Таким чином, беручи до уваги наші дослідження, можна зробити висновок, що сьогодні, в нашій країні є низка недоліків чинного законодавства, що стосуються окремих аспектів процесуального порядку застосування запобіжного заходу – особисте зобов'язання. Насамперед, це офіційна невизначеність суб'єктів, які мають доводити обов'язки підозрюваному, обвинуваченому, які покладаються на нього у зв'язку із застосуванням особистого зобов'язання. На нашу думку, слід на законодавчому рівні закріпити такий обов'язок слідчого судді, суду. Також, сьогодні відсутня норма стосовно терміну дії запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання. Однак, аналіз рішень судів України дає змогу встановити, що строк дії особистого зобов'язання складає два місяці, зі впливом яких прокурор, або слідчий за погодженням з прокурором може клопотати до слідчого судді задля його продовження.

Список використаних джерел:

1. Судова влада України: Звітність. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.
2. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13.04.2012. *Відомості Верховної Ради України*, 2013, № 9-10, №11-12, №13, ст. 88. Дата оновлення: 17.03.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Грошевий Ю.М., Шило О.Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2018. С. 220-227.
4. Ухвала Полтавського районного суду Полтавської області № 545/766/18 від 22.05.2018. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74146238>.
5. Ухвала Хустського районного суду Закарпатської області від 20.04.2018 р. по справі №309/1026/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73508610>.
6. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 2014 р. *Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ*. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

Стасюк Васирина Миколаївна
*судовий експерт групи контролю
якості та метрологічного забезпечення
Сумського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

Цапенко Олександр Миколайович
*завідувач сектору вибухотехнічних та
пожежотехнічних досліджень
Сумського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

ЩОДО СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Діяльність правоохоронних органів безпосередньо залежить від ефективного функціонування інституту судової експертизи. Судово-експертне забезпечення правосуддя відіграє велику роль у встановленні істини в провадженнях із гарантуванням захисту прав та основоположних свобод людини. Безперечно, встановлення істини повинно реалізовуватися відповідно до норм міжнародного та національного законодавства.

Під судовою експертизою розуміють дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»]. В юриспруденції спеціальними знаннями прийнято називати знання з однієї або декількох галузей науки, техніки, мистецтва або ремесла. Як правило судова експертиза призначається якщо для встановлення певних обставин у кримінальному провадженні є необхідність здійснити дослідження наявних матеріальних об'єктів, процесів або явищ з обов'язковим застосуванням спеціальних знань в тій чи іншій галузі. Певними спеціальними знаннями можуть володіти різні учасники судового провадження, проте форми використання таких знань будуть різними [1, с. 16].

Судово-експертна діяльність здійснюється у процесі судочинства експертними установами, судовими експертами, які є працівниками державних судово-експертних установ і приватними судовими експертами. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» - судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України,

Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»].

Процесуальний статус судового експерта визначається Законом України «Про судову експертизу» та чинним процесуальним законодавством. Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. У кримінальному провадженні, відповідно до ст. 69 КПК, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Підставою для проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою - якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб [ст. 7¹ Закону України «Про судову експертизу»]. На теперішній час в Україні діють судовий та договірний порядок призначення судових експертиз. Крім того, слідчий або прокурор згідно КПК України наділені правом призначати експертизи [1, с. 104]. Але слід розрізняти поняття судова експертиза та експертне дослідження. Експертні дослідження проводяться лише на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб і не залежать від наявності судової справи чи наявності у замовника певного статусу учасника справи.

Відповідно до чинного КПК України, експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової [ст. 243 КПК України]. У разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, сторона захисту має право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді, в порядку та у випадках, передбачених ст. 244 КПК України.

З метою ефективного й результативного використання й застосування спеціальних знань в судочинстві уповноважені на те особи, суд, експерт, якому доручено дослідження, зобов'язані дотримуватися класифікації судових експертиз й розмежовувати відповідні експертні спеціальності [1, с. 90]. Оскільки, незнання класифікації призводить до появи помилок в підставах призначення судових експертиз та в експертних висновках.

Сьогодні в системі експертних установ Міністерства внутрішніх справ України класифікація судових експертиз зафіксована офіційно в Положенні про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів

Експертної служби МВС. Зокрема, в Положенні зазначено перелік видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта працівникам Експертної служби МВС. Ним визначено 32 види судових експертиз, наприклад: експертиза зброї (експертні спеціальності: балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї; балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу; дослідження холодної зброї; дослідження зброї з некінетичним принципом ураження; дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї) та інші.

Підсумовуючи, слід зазначити, що судова експертиза розширює пізнавальні можливості слідства і судового розгляду. Зокрема, в доказуванні кримінальних проваджень, судова експертиза займає особливе місце, бо сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справ, постановленню законних і обґрунтованих судових рішень. Проведення судової експертизи передбачено низкою галузей права. Відповідні питання висвітлені не тільки в КПК України, але й в ЦПК, ГПК України, КУпАП, Митному кодексі України та інших нормативно-правових актах, що регламентують процесуальне право. Насамкінець хочеться підкреслити, що в умовах сьогодення, від судово-експертних установ, від того наскільки активно вони використовують сучасні досягнення науково-технічного прогресу і спеціальні знання у вирішенні завдань судочинства, залежить забезпечення правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб./ за заг. ред. О.Г. Рувіна. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – 424 с.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#top>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI.

Усатенко Максим Віталійович
*студент 3 курсу Інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА СВІДКА

У наш час доволі дискусійним є питання щодо правового статусу адвоката свідка у кримінальному провадженні.

У Кримінальному процесуальному кодексі 1960 року адвокат свідка мав статус захисника. Чинним Кримінальний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) статус такого адвоката не закріплює. Визнання адвоката свідка як захисника є не досить доречним, оскільки цей суб'єкт не виконує функцію захисту у кримінальному процесі.

В.Г. Пожар зазначав: «Представник свідка – це самостійний суб'єкт

кримінально-процесуального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав і законних інтересів особи, яку він представляє. Такий представник захищає процесуальний інтерес свідка, оскільки матеріального інтересу у свідка немає, який полягає у тому, щоб свідок найбільш повно реалізував належні йому права у кримінальному процесі.»

Багато іноземних країн у своєму кримінально-процесуальному законодавстві права адвоката свідка закріплюють. Наприклад, у статті 92 Кримінального процесуального кодексу Республіки Молдова, яка має назву «Адвокат свідка», закріплено: «Адвокат, приглашенный свидетелем в качестве своего представителя в орган уголовного преследования и подтвердивший свои процессуальное качество и полномочия, имеет право: 1) знать, по какому уголовному делу вызвано представляемое им лицо; 2) присутствовать в течение всего времени производства процессуального действия с участием представляемого им лица; 3) заявлять отвод в установленном законом порядке переводчику, участвующему в допросе представляемого им свидетеля; 4) подавать заявления; 5) разъяснить свидетелю его права и обращать внимание лица, производящего процессуальное действие, на нарушение им закона; 6) с разрешения органа уголовного преследования обращаться к представляемому им лицу с вопросами, замечаниями и наставлениями; 7) возражать против действий органа уголовного преследования и требовать внесения своих возражений в соответствующий протокол; 8) знакомиться с протоколами процессуальных действий, произведенных с совместным участием его и представляемого им лица, и требовать внесения в них дополнений или замечаний.»

Багато науковців вважають потрібним закріпити у КПК права адвоката свідка. Зокрема, О.В Панчук вважає що такого адвоката необхідно наділити наступними правами: 1)бути присутнім під час проведення допиту та інших процесуальних дій; 2) надавати свідку у присутності слідчого короткі консультації; 3) ставити з дозволу слідчого свідку запитання, які підлягають занесенню до протоколу, при цьому забороняється ставити запитання , у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або вказівка до неї; 4) висловлювати заперечення проти порушень прав та законних інтересів свідка, які підлягають занесенню до протоколу; 5) застосовувати з дозволу слідчого, прокурора, слідчого судді , суду технічні засоби; 6) ознайомлюватися з протоколами слідчих (розшукових) дій, в яких свідок раніше брав участь; 7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, слідчого судді, суду у порядку, встановленому КПК.

Ми вважаємо, що також буде доречним надати праву адвокату свідка заявляти відвід слідчому, прокурору, спеціалісту, перекладачу, що беруть участь у допиті свідка, якщо є відповідні підстави для такого відводу.

Отже, підсумовуючи вище наведене, можемо стверджувати, що поки не буде закріплено на законодавчому рівні статус адвоката свідка та визначено колою його повноважень, мова щодо про можливість належної реалізації адвокатом свідка його основної функції щодо надання правової допомоги свідку не може, тому таке закріплення є необхідним і доцільним.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України редакція від 23.04.2020 р.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р.
3. Пожар В.Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.Г. Пожар. – О., 2010. – 20 с
4. Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Молдова. К., 2009
5. Панчук О.В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі: : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.В. Панчук. – К., 2013. – 180 с

Щерба Сніжана Вікторівна
*курсант 3 курсу факультету
підготовки, перепідготовки та
підвищення кваліфікації працівників
податкової міліції Університету
державної фіскальної служби України*

**ЗАГАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

Кримінальний процес – це галузь права, норми якої регулюють порядок провадження у кримінальних справах. Загальновизнаним є те, що кримінальний процес – це врегульована нормами кримінального процесуального права діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду з розкриття злочинів, викриття й покарання винних і недопущення покарання невинуватих; це система правовідносин, що виникає під час такої діяльності зазначених органів один з одним, а також громадянами, посадовими особами й установами, підприємствами, трудовими колективами, що залучені до сфери кримінальної процесуальної діяльності [1, с. 32].

Будь-яка діяльність завжди має свою мету та завдання, які має бути досягнуто та вирішено під час цієї діяльності. Досягнення законодавчо визначеної мети кримінального процесу та вирішення завдань, які поставлені перед кримінальною процесуальною діяльністю, дають змогу констатувати про законність засобів такого результату та ефективність кримінального провадження загалом. Визначення завдань кримінального судочинства пред'являє учасникам кримінального процесу вимогу щодо сприяння здійсненню цих завдань, погодження з ними своєї поведінки в кримінальному процесі [2, с. 91].

Наукове обґрунтування вирішення питання щодо встановлення завдань кримінального судочинства має здійснюватися з урахуванням державної політики у сфері кримінальної юстиції, стану правозастосовної діяльності у цій сфері на сучасному етапі, дослідження рівня її ефективності [3].

Таким чином, обґрунтовано сформульовані завдання позитивно впливають на свідомість правозастосовувачів, сприяють реалізації режиму законності під час провадження у кримінальній справі.

Конституція України визначила найвищою соціальною цінністю

людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, тому першим завданням кримінального провадження законодавець визначає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

А. М. Ларін розглядав захист як протидію незаконним порушенням й обмеженням прав, свобод та інтересів особи, попередження цих порушень, а також відшкодування заподіяної шкоди в разі, якщо попередити не вдалося [3, с. 169]. У цьому разі термін «захист» вживається в широкому розумінні як охоронна функція держави. У сучасному кримінальному процесі широкого поширення набула стратегія захисту, що розглядає кримінальне судочинство як засіб захисту потерпілих від кримінальних правопорушень осіб, суспільства та держави обвинуваченого від необґрунтованого й незаконного обвинувачення.

Такий захист здійснюється шляхом: а) викриття особи, яка вчинила злочин, притягнення її до кримінальної відповідальності й покарання; б) відновлення особистих та майнових прав потерпілого.

Загальним завданням кримінального процесу слід визнати не охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а їх забезпечення, що є більш точним формулюванням стосовно гарантії їх реалізації. Крім того, з огляду на сутність кримінального провадження, як загальне завдання також можна визначити забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Умовами реалізації загальних завдань є такі: притягнення під час кримінального провадження до відповідальності зважаючи на вину кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення; неможливість обвинувачення або засудження жодного невинуватого; застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

Крім загальних завдань кримінального процесу, можна виокремити спеціальні завдання, які вирішують різні органи та особи під час реалізації притаманних їм функцій у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : [підруч.]. Л. Д. Удалова. К. : Вид. Паливода А.В., 2017. 352 с.
2. Рожнова В. В. Про передумови визначення завдань кримінального судочинства. Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. від 15.12.2018 р.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. *За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шуміла. К. : Юстініан, 2018. 1224 с.*

СЕКЦІЯ 7.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ: ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Myronets Oksana Mykolaivna

*PhD in Law, Senior Lecturer of Faculty of
Law of National Aviation University*

UKRAINIAN HIGHER EDUCATION IN PANDEMIC AND POST-PANDEMIC REALITY

In times of the fight with the global pandemic of the corona virus, many fields of humans' coexistence got the negative effects. They are of different nature and consequences. A state's policy that is directly connected with the total close of public institutions and state and private enterprises made their rulers to change the forms of working activity. A so-called distance service is playing the main role nowadays. There are positive and negative attributes of such a form of activity for both sides of the mentioned relations. It is rather effective, on the one hand, and has its own disadvantages, on the other hand. The issue is still debatable and needs its investigation within the topicality of this thesis. But it is very important to understand that a world's reply on COVID-2019 has to account for the possibility for the further development of different spheres of humans' life and create the socially acceptable format of the communication in pandemic and post-pandemic reality.

The mentioned above is attributive to the field of higher education too. The higher public institutions are closed now but the learning process is still going on. Using the electronic form of communication via the Internet on different platforms such as Zoom, Google Classroom and Google Meet and so on gave the real possibility to continue teaching and learning *id est* giving the educational service almost the same way as before the lockdown. Of course, it cannot be called the same and has its advantages and disadvantages that deserve to pay our attention to.

First of all, we would like to analyze the main *advantages of the on-line teaching-learning process*.

1). Students and teachers may *work from any place* without the need to waste their time on traveling. It gives more comfortable for both sides and keeps a lot of time for their positive activity and self-preparation.

2). There is a *direct connection between teachers and students via the Internet* and for example Google Classrooms. It is possible to ask a question to the teacher at any time and coordinate a form and type of tasks and their correct performing.

3). *Development of students' self-studying*. According to the on-line form of education, students get many different types of tasks and are to find answers by their own self, search, and investigate different types of information, make their own conclusions. Those and other forms of their activity promote to develop a skill of self-training that is very valuable for every student in his learning activity even after

graduation from a university.

At the same time, secondly, we have to investigate the main *disadvantages of online teaching and learning*.

1). It may be *totally ineffective if the Internet or laptops, mobile phones, or computers are not modern or absent*. Using online education requires a high level of computerization. At the same time, it mainly depends on the property status of people that is connected with their level of life. No university or an institute may provide every student and teacher with modern technical equipment or make a right to buy and use them obligatory. Thus, just teachers and students that own the modern technique are capable to participate in online education actively. Thus, for the other part, it becomes totally impossible to teach and study.

2). *Absence of a strong skill to use the modern technique properly*. Of course, the informatization of every country in the world includes not just the presents of modern technical equipment but the skill to use it according to its abilities. For this, especially old teachers in many cases may feel useless. Informational literacy is a topical issue in many not rich states. In Ukraine, there are many very qualified professors that do not use the technique the same way as their younger colleagues and even students. At the same time, there are students that using the modern technical instruments of communication via the Internet do not know how to use them for education. On-line proper educational service is possible just involving two sides, so every side has to be competent in its informational literacy.

3). *Self-organizational issue*. For the teachers, just the level of their conscious attitude to their activity and professionalism determines the level of lectures and communication with the students. At the same time, just students that desire to get knowledge will use all the opportunities of on-line education. There is an issue with the passive students because if they are not on-line and their phone does not work it is impossible to control their learning activity.

On-line or so-called distance or teaching and learning give many opportunities. But we are sure that it *cannot replace face-to-face education*. The first one may add the second, may play its important additional role in some emergency conditions.

The necessity of teaching and learning with asynchronous and synchronous platforms will yield significant benefits when these methods are layered into face-to-face instruction. We will come back from COVID-19 with a much more widely shared understanding that digital tools are complements, not substitutes, for the intimacy and immediacy of face-to-face learning [1].

Right now during the lockdown teachers and students have to adapt themselves to the mentioned type of study. At the same time, the *post-pandemic education*, to our mind, has to have a *blended character* to combine face-to-face and on-line teaching and learning. We think that just this form of educational service may improve and develop high education in our country.

Pandemic requires changes and gave challenges to the education of Ukraine. Working practically in the informational space of communication gave the experience for the whole higher education. The most important conclusion is the *urgent need to improve informational literacy and form psychical redness to the on-*

line format of teaching and learning. Teachers and students have to modify their attitude to the studying process to make it more effective and practically comfortable. It requires the modernization of their technical types of equipment and the change of their skills, on the one hand, to teach on-line for teachers and, on the other hand, to study on-line for students. The efficient communication between them is possible just if they will follow the new reality with new rules together with the aim to make a dialogue in the sphere of knowledge transfer and experience from teachers to students.

List of literature:

1. Kim J. Teaching and Learning After COVID-19. *Inside Higher Ed*. 2020. URL : <https://www.insidehighered.com/digital-learning/blogs/learning-innovation/teaching-and-learning-after-covid-19> (date of access: 01.05.2020).

Божкова Вікторія Вікторівна

*доктор економічних наук, професор
кафедри бізнес-економіки
та адміністрування*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

Богатиренко Юрій

*здобувач вищої освіти ОР «Магістр»
спеціальності Публічне управління та
адміністрування*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕНЕРГІЇ
З ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ В УКРАЇНІ**

Світовий ринок енергії з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) розвивається стрімко і нерівномірно, бо альтернативні джерела енергії використовуються в різних країнах у різній мірі. Поступово енергія з ВДЕ займає визначальне місце у енергетичному балансі економічно розвинутих країн. В цілому середня вартість енергії з ВДЕ в світі знижується і її видобуток та реалізація є перспективною, економічно, екологічно і технологічно доцільною діяльністю і тому має розвиватись і підтримуватись в Україні. Процедури видобутку і реалізації енергії з ВДЕ (у т.ч. впровадження «зелених» проектів) з різним ступенем регламентації прописані у законодавчих і нормативних актах різних країн і в Україні.

У більшості країн, зокрема у Великобританії, Аргентині, Австралії основною метою реформування ринку електроенергії було заявлено зниження вартості електроенергії для споживачів за рахунок підвищення ефективності роботи галузі. У США і Норвегії головним завданням ставилося підвищення енергетичної ефективності і зменшення різниці в тарифах по регіонам країни, а в Бразилії та Аргентині – підвищення рівня конкуренції для надання

споживачам можливості вибору найбільш вигідного постачальника й створення умов для залучення іноземних інвестицій у розвиток галузі. З 2003 р. в енергетичному законодавстві Євросоюзу було проведено корінну реформу: прийнято Директиву Європейського парламенту та Ради 2003/54/ЄС від 26 червня 2003 р. [1] щодо загальних правил на внутрішньому ринку електроенергії. Нововведення набули чинності одночасно у всіх 27 країнах ЄС, однак зазначені зміни мали бути реалізованими через відповідні національні законодавчі акти. У всіх країнах, де реформи дали позитивні результати, їхньому проведенню передувало прийняття відповідного законодавства, яким чітко визначалися цілі, права й обов'язки всіх зацікавлених сторін [2].

В Україні законами «Про альтернативні джерела енергії» [3] та «Про ринок електричної енергії» [4] регламентуються механізми стимулювання виробництва енергії з альтернативних джерел, але ринок «зеленої» енергії розвивається невідповідно економічним законам розвитку. На наш погляд, високий ступінь монополізації (навіть незважаючи на законодавче антимонопольне регулювання в Україні) та недостатній рівень конкуренції, що визначають не тільки умови ціноутворення, а й діяльності в цілому на цьому ринку, не сприяють розвитку підприємництва в галузі.

Отже, незважаючи на очевидні переваги й увагу громадськості, законодавче регламентування ринку «зеленої» енергії в Україні потребує подальшого удосконалення в напрямку створення нової моделі функціонування енергетичного ринку в цілому.

Список використаних джерел:

1. Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії від 26.06.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_571
2. Огляд ходу реформування ринків електроенергії і тарифоутворення в країнах ОЕСР, ЄС, США, Росії та Україні. Київ. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/4.-Reformuv_rynkiv_tsino_taryfo-utvoren.pdf
3. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року № 555-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15>
4. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19>

Вітенко Арсен Андрійович

студент 2 курсу

*Київського національного університету
імені Тараса Шевченка Київ*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

За умов швидкого розвитку технологічних інновацій відбуваються істотні зміни в усіх сферах господарювання, зокрема і у фінансовому секторі.

Виявляються ці зміни насамперед у перенесенні розрахунків у електронний формат, що зумовлює появу нових платіжних інструментів. Саме стрімкий розвиток ІТ-технологій, є наслідком прогресу у цих сферах, який спричинив виникнення феномену, якою стала поява криптовалюти, що швидкими темпами набирає популярності. Досліджуючи питання правової природи криптовалюти, слід звернути увагу, що нині в більшості країн відсутнє її правове регулювання або чітка позиція з боку держави, зокрема це стосується і України. Хоча це питання до кінця не врегульоване на законодавчому рівні, але багато науковців все ж таки приділяють увагу окремим аспектам обігу криптовалюти. Зокрема, в українській юридичній науці окремим аспектам обігу електронних грошей присвячували свої роботи М. П. Березіна, А. В. Беліч, А. П. Дьяков, Б. С. Івасіна, Д. А. Кочергін, Л. М. Красавіна, С. В. Криворучко, Ю. С. Крупнов, С. В. Міщенко, А. М. Мороз, І. В. Пенькова, М. І. Савлук, І. О. Трубін, В. М. Усоткін.

Підґрунтям для нормативного регулювання обігу криптовалюти повинні слугувати акти, які б детально обґрунтовували цей правовий механізм. Протягом тривалого часу в законодавстві окрім поодиноких норм не існувало інших правових регуляторів щодо обігу криптовалюти. Одним із перших нормативних актів, які б регулювали деякі аспекти даного механізму було Розпорядження Президента України «Про систему електронного грошового обігу» [4, с. 105]. Відповідно до цього розпорядження за поданням Національного банку України, Академія технологічних наук України повинна розробити Державну програму, яка би забезпечила врегулювання на законодавчому рівні перехід до сучасних методів здійснення кредитно фінансових операцій. Ще одним кроком, який був зроблений назустріч врегулювання обігу віртуальних грошей була Постанова Кабінету Міністрів України від 11.06. 1994 р. №390, яка впроваджувала механізм контролю та регулювання обігу електронних грошей [4, с. 105]. Ця тенденція стала одним із основних цілей в фінансовій сфері. В ст. 7 ЗУ «Про Національний банк України» передбачається, що одною із основних функцій Національного банку України належить спрямування векторів розвитку електронних банківських технологій, а також створення надійної, ефективною електронної системи обліку та платежів. У 2014 році Національний банк України висловив свою позицію з приводу статусу криптовалюти на ринку платежів України, вказавши що операції з криптовалютою є надто небезпечними і подекуди є своєрідним провокатором на протиправні дії, до яких числяться: відмивання коштів, фінансування тероризму та інші шахрайські операції, оскільки криптовалюти притаманні такі характерні риси як анонімність, оскільки вони перевіряються системою «Blockchain», тобто іншими користувачами та децентралізованість, оскільки цифрові гроші не мають центрального органу управління.

Висловлення позиції Національного банку України свідчить про актуальність даного питання в Україні. Зокрема, для підтвердження цієї тези можна привести декілька законопроектів, які б детально регламентували деякі аспекти обігу криптовалюти в Україні. Так, в законопроекті від 06.10.2017

№7183 «Про обіг криптовалюти в Україні» дано визначення криптовалюти, зокрема в даному проекті криптовалюта тлумачиться як програмний код [3, с. 1]. Щодо обігу який наводиться в даному проекті закону, можна сказати, що даний законодавчий регулятор вбачає в віртуальній валюті не більше ніж об'єкт права власності, який може існувати в обігу лише способом обміну [3, с. 2]. Але не зважаючи на це Міністерство фінансів України також не визнає криптовалюти цінністю. На думку міністерства, складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом.

У той час як проект закону №7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалюта і їх похідних в Україні» трактує криптовалюту як децентралізований цифровий вимір вартості, який є фінансовим активом [5, с. 1]. Для ефективного обігу певної валюти необхідний стійкий та реально надійний механізм ринку валют, який би виступав своєрідним регулятором даного обігу. Даний механізм являє собою сукупність установ і організацій — банків, валютних бірж, які його і забезпечують його функціонування. Тому для обігу криптовалюти необхідно створити біржу, яка ви значала порядок обігу, вартість і т.д. Зокрема відповідно до законопроект проекту законопроект №7183-1 – державне регулювання ринку криптовалют та діяльності професійних учасників на ньому здійснює Регулятор.

Проаналізувавши всі аспекти криптовалюти, а саме визначивши поняття криптовалюти, слід зазначити про проблеми щодо їх врегулювання та обігу Україні. Національний банк України (далі – НБУ) все ж таки висловив деякі проблеми, щодо обігу криптовалюти, зокрема це неможливість дати визначення криптовалюти: хоча і є в терміні криптовалюта «валюта», але грошима такий спосіб розрахунку назвати не можна. Також НБУ висловилися з приводу неможливості стабілізації курсу, оскільки невідомо хто встановлює курс криптовалюти [1, с. 11]. Ще однією, можливо найактуальнішою проблемою, є те, що за операціями з розрахунку криптовалютою можуть стояти шахраї чи фейкові угоди, які регулюватимуть курс у «свій бік», зокрема віртуальну валюту використовують терористи, та інші злочинні угруповання, які здійснюють нефіксовану, анонімну покупку зброю, наркотики чи інші заборонені законом речі. Четвертою, не менш важливою проблемою є те, що транзакції з криптовалютами неможливо буде відслідкувати, зокрема на даний час в Україні не існує органу, який зміг би включити до своїх компетенцій таку процедуру. І останньою, пролемою є неврегульованість питання оподаткування. [1, с. 11].

Отже, аналізуючи вищесказане потрібно зазначити, все ж таки, в наш час, вирішення питання щодо обігу криптовалюти є стратегічно необхідним для України, оскільки «вихід» електронних грошей в сучасну систему платежів буде інноваційним способом проведення розрахунків, який буде найбільш ефективним на Українському фінансовому ринку. Але я вважаю, що в Україні запровадження криптовалюти є перспективною, в той же час проблемною виходячи із вищевисвітлених проблем електронних грошей.

В нашій державі криптовалюта неначе «зависла» на межі законності та правопорушення. Оскільки аналізуючи сьгоднішнє законодавство, зокрема Конституцію України, криптовалюта не суперечить її положенням, але в той же час відсутнє нормативнє її врегулювання. Зокрема, не менш важливою проблемою, яку я не зазначив вище є те, що відсутність нормативного регулювання не дозволяє платникам єдиного податку здійснювати розрахунки безпосередньо в криптовалюті, у той час як для платників ПДВ операції з криптовалютами оподатковуються ПДВ.

Щодо законопроектів, які були згадані вище, то вони стали вагомим поштовхом до законодавчого врегулювання обігу криповалюти в Україні. Тому підбиваючи підсумки, треба наголосити, що легалізація криптовалюти сприятиме наповненню дохідної частини державного бюджету, разом з тим поява криптовалюти приведе до революційних змін грошових відносин, та підштовхне нас на новий етап еволюції грошових відносин [2, с. 71].

Список використаних джерел:

1. Бурдоносова М. А. Теоретико-правовий аналіз державного регулювання криптовалюти в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. (№ 1). С. 9-12.
2. Мандрик В. О., Мороз В. П. Законодавче регулювання обігу криптовалют в Україні, проблеми та перспективи їх розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. (№ 4). С. 67-71.
3. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні. Проект закону України від 10.10.2017 р. № 7183-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.
4. Проценко А. Т. Правове регулювання обігу електронних грошей в Україні: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 202 с.
5. Про обіг криптовалюти в Україні. Проект закону України від 06.10.2017 р. № 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

Вихристюк Богдана Ігорівна
*здобувач вищої освіти ОР «Магістр»
Навчально-наукового інституту
фізичної культури
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ**

Соціальний захист осіб з інвалідністю в кожній державі є одним із пріоритетних напрямків, адже громадяни з особливими потребами є серед усіх верств населення будь-якого суспільства. На сьогодні особи з інвалідністю залишаються відстороненими від багатьох сфер соціального життя. Актуальним залишається питання забезпечення вільної комунікації для визначеної категорії населення, зокрема, надзвичайно рідко використовується шрифт за Брайлем у суспільних місцях, мала кількість телепередач із субтитрами, практично повна відсутність спеціальних орієнтирів на вулицях та у громадському транспорті. Це призводить до культурної та соціальної ізоляції людей з обмеженими

можливостями. Усі вищезазначені аспекти суттєво погіршують ситуацію із отримання належної освіти та працевлаштування людей з особливими потребами.

Для України проблема соціального захисту інвалідів є особливо актуальною у зв'язку зі стійкою тенденцією до зростання кількості людей з особливими потребами у загальній структурі населення. За даними Міністерства соціальної політики України, на початку 90-х років минулого століття загальна кількість осіб з інвалідністю становила майже 3% усього населення країни, а на сьогодні – це майже 7% жителів України [3].

Зважаючи на таку сумну статистику, соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду. Широкий спектр проблем людей з особливими потребами в Україні, свідчить про необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства.

Людиною з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

На сьогодні існує певний теоретико-науковий доробок з різних аспектів соціального захисту інвалідів.

Серед вітчизняних науковців та практиків слід відзначити М. Авраменка, С. Богданова, Н. Борецьку, Е. Лібанову, О. Макарову, С. Мельника, К. Міщенко, В. Скуратівського, В. Сушкевича та ін. Значний внесок у дослідження цієї проблеми роблять також фахівці Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Державної установи НДІ соціально-трудова відносин, Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів, Національної Асамблеї інвалідів України, Фонду соціального захисту інвалідів та Департаменту у справах інвалідів Міністерства праці та соціальної політики України.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що, незважаючи на в цілому зростаючу питому вагу надзвичайно цікавих і вагомих праць, ступінь вивчення проблеми вітчизняними авторами не можна вважати достатнім і вона потребує подальших досліджень у частині визначення шляхів модернізації існуючої системи соціального захисту інвалідів та вирішення нагальних проблем на рівні різних суб'єктів [1, с. 52].

Протягом останніх років в країні відбулися суттєві зміни стосовно ставлення до інвалідів. Основою цих змін є визнання рівності прав інвалідів на повноцінне життя в суспільстві та створення державою реальних умов для реабілітації та соціальної інтеграції інвалідів. Якщо раніше їх основу становили здебільшого мотиви милосердя до інвалідів, то нині – стан дотримання їх прав.

Слід зазначити, що від радянських часів в українському суспільстві лишився поганий спадок: громадськість вважала, що про інвалідів турбується держава, але

держава була не в змозі забезпечити належний рівень соціального захисту. Особи з обмеженими можливостями були позбавлені доступу до багатьох соціальних благ нарівні зі здоровими людьми.

Перехід до ринкових відносин та побудова соціальної держави в Україні детермінували нові підходи до соціального захисту інвалідів, які полягають у створенні цілісної системи на сучасних принципах. Приєднання до міжнародних норм права переорієнтовує політику щодо інвалідів до суспільно визнаних стандартів, яких дотримуються високорозвинуті цивілізовані країни, здійснює гармонізацію вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, створює спеціалізовані реабілітаційні установи та безбар'єрне середовище тощо. Ринкова економіка розширює підходи до надання соціальних послуг та утримання центрів обслуговування інвалідів. Наше суспільство поступово усвідомлює, що саме йому потрібно пристосовуватись до потреб інвалідів, а не навпаки [2].

Регулювання питань державної політики у сфері соціального забезпечення населення України здійснюють більше 30 законодавчо-нормативних актів, які поєднують і питання соціального захисту населення.

Основним законом України із соціального захисту інвалідів є Закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 12 березня 1991 р № 875-12. Цей Закон визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними здібностями та інтересами.

До базових нормативно-правових актів соціального забезпечення інвалідів в Україні відносимо такі:

- 1) Конституція України, ст. 46 (1996 р.);
 - 2) Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (1998 р.);
 - 3) Закон України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.);
 - 4) Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.);
 - 5) Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.).
- Спеціальними є:
- 1) Закон України «Про пенсійне забезпечення» (1991 р.);
 - 2) Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.);
 - 3) Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.);
 - 4) Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р.) [4].

На нашу думку, сьогодні норми багатьох законодавчо-нормативних актів не застосовуються повною мірою, до того ж, деякі з них уже застаріли.

Правове поле хоча й містить багато позитивних кроків на шляху вирішення численних проблем інвалідів, але є переважно декларативним, не забезпеченим матеріальними ресурсами та механізмами управлінського впровадження.

Висновки. Сьогодні в Україні склалася така система соціального захисту людей з особливими потребами, що робить акцент на матеріальному забезпеченні цих осіб (пенсії, пільги, разові допомоги). Від такої практики утримування потрібно відмовлятися на користь європейських соціальних стандартів, за якими надаються такі соціальні послуги, що спрямовані на розвиток будь-якого члена суспільства, у т. ч. інваліда як суб'єкта соціально-трудових відносин. Держава повинна сприяти професійній саморегуляції осіб з інвалідністю для досягнення ними гідної якості життя. Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що існуюча система соціального захисту інвалідів потребує суттєвих змін і доповнень, модернізації.

Список використаних джерел:

1. Гончаров А. В. Соціальний захист як правова категорія / А. В. Гончаров // Правова держава : історія, сучасність та перспективи формування в Україні : всеукр. наук.-практ. конф., 24 квітня 2009 р., Запоріжжя : у 2 ч. – Запоріжжя, 2009. – Ч. 1. – С. 51–53.
2. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні [Електронний ресурс] / М. В. Кравченко // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf.
3. Національна доповідь «Про становище інвалідів в Україні» [Електронний ресурс]. – К., 2008. – 217 с. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=6>.
4. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Ковтун Галина Іванівна

старший викладач кафедри

бізнес-економіки та адміністрування

Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка

РОЛЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ-ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

Ефективність функціонування національної інноваційної системи визначається інноваційним потенціалом, тобто сукупністю природних ресурсів, здатністю та можливостями соціально-економічної системи щодо здійснення інноваційної діяльності, та інноваційним трансфером, або процесом руху ресурсів в рамках інноваційної системи, що необхідний для створення й розвитку економічних, екологічних і соціальних інновацій. Сучасна інфраструктура національної інноваційної системи – це сукупність підсистем, що забезпечують доступ до різних ресурсів і (або) надають ті чи інші послуги учасникам інноваційної діяльності.

За рівнем і формами підтримки інноваційної діяльності світова практика передбачає застосування наступних стратегій:

1) державні стратегії активного втручання, або адміністративні моделі, за яких держава фінансує науково-технічні проекти та програми або діяльність тих чи інших науково-технічних організацій в цілому, зокрема і неринковими методами – шляхом прямих дотацій та субсидій підприємствам і організаціям,

що здійснюють інноваційну діяльність (франко-японська модель інноваційного розвитку);

2) державні стратегії децентралізованого регулювання, або ліберальні моделі, за яких більша частина розподільчих функцій передається господарюючим суб'єктам, а держава через законодавчі, податкові та інші регулятори створює умови для розвитку ринкового середовища, що, в свою чергу, стимулює фінансування науково-технічних проектів за рахунок власних коштів безпосередньо суб'єктами бізнесу (англо-американська модель інноваційного розвитку, що характеризується повною автономією та самостійністю підприємництва в інноваційній діяльності);

3) змішані стратегії, або стратегії активного втручання по відношенню до державних підприємств і стратегії децентралізованого регулювання до інших суб'єктів підприємництва, що передбачають різні варіанти фінансування та оподаткування ризикових проектів, контрактних досліджень із зовнішніми фірмами, оновлення виробничих фондів тощо. Наприклад, у Німеччині вони мають назву «непрямої специфічної допомоги», тобто комбінації прямої та непрямої підтримки державою інноваційно-активних фірм, що беруть участь у реалізації державних науково-технічних програм [2].

Перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку передбачає використання такої організаційно-економічної форми взаємодії влади та бізнесу як державно-приватне партнерство (Public-Private Partnership), за якого держава виконує роль господарюючого суб'єкта як активного партнера, котрий стимулює структурну модернізацію галузей економіки та передбачає передачу бізнесу певної частини економічних, організаційних і управлінських функцій з виробництва суспільних благ, надання населенню суспільних послуг, управління державною власністю [1, с. 64].

За умов формування в Україні економіки, заснованої на знаннях, тобто економіки інноваційного типу, державно-приватне партнерство виступає в якості важливого засобу залучення бізнес-структур до активної участі в забезпеченні інноваційної складової модернізації країни. Розвиток державно-приватного партнерства дозволяє частково подолати обмеженість ринкових механізмів у розв'язанні таких проблем, як залучення інвестицій в інноваційні проекти з високим рівнем ризику, стимулювання інноваційних ресурсів у депресивні регіони. Світова практика показує, що об'єднання ініціатив державної та місцевої влади з зусиллями приватного бізнесу сприяють формуванню ефективних центрів інноваційного потенціалу, що сприяють розвитку економіки та підвищенню її конкурентоспроможності.

Активізація механізмів державно-приватного партнерства є безпосереднім відображенням складності економічного середовища. Важливим мотивом щодо партнерства виступає прагнення пом'якшити вплив фактору невизначеності в прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях.

Державно-приватне партнерство виступає як альтернатива прямому бюджетному фінансуванню масштабних загальнонаціональних і регіональних програм, створює передумови для скорочення витрат і прискорення реалізації

проектів, формує додаткові стимули щодо господарської активності.

Значну роль державно-приватне партнерство відіграє в зміцненні національної безпеки країни: по-перше, зростають можливості ефективного поєднання потенціалів суспільного та оборонного секторів економіки; по-друге, підвищується рівень стійкості економіки й суспільства; по-третє, посилюються основи щодо територіальної єдності країни.

Головними особливостями державно-приватного партнерства в науковій та інноваційній сфері є: об'єднання як масових, так і унікальних інноваційних ресурсів; можливість регулювання ризиків, пов'язаних з високим ступенем невизначеності результатів інноваційної діяльності; наявність значних прямих і непрямих ефектів партнерства за межами його безпосередніх учасників; кумулятивне нарощування інноваційного потенціалу внаслідок спільної діяльності; складність механізму розподілу результатів; синтез різних підходів до оцінки результативності інновацій; численні зіткнення з інтересами інших економічних структур і громадськості; високий ступінь впливу фактору середовища, в тому числі міжнародних і глобальних чинників; можливості використання конверсії інноваційного потенціалу оборонного сектора.

Механізми державно-приватного партнерства, як складові національної інноваційної системи, посідають значне місце в структурі інноваційних комунікацій, а його учасники – певну, більш чітку сферу функціонування в національному інноваційному просторі. Системний підхід поєднує традиційні цілі державно-приватного партнерства в інноваційній діяльності (забезпечення суспільних потреб, ефективне використання ресурсів тощо) з завданнями підтримки та посилення комплексності інноваційної сфери. Впровадження державно-приватного партнерства в національну інноваційну систему дозволяє раціонально адаптувати загальні принципи та установки державно-приватного партнерства до національних особливостей інноваційного процесу.

Державно-приватне партнерство сприяє забезпеченню основних передумов функціонування національної інноваційної системи, а саме, стимулює обмін інноваційною діяльністю та її результатами, оскільки відносини «постачальник–споживач» перетворюються в зв'язок інноваційних потенціалів найпотужніших суб'єктів інноваційної діяльності; державні структури виступають і як безпосередні суб'єкти інноваційного процесу, і як регулятори; формуються стійкі платформи для комунікацій в науково-інноваційній сфері; розширюються можливості для креативного інноваційного посередництва тощо.

На етапі формування інноваційної економіки головними формами державно-приватного партнерства в Україні були проведення спільних досліджень та створення об'єктів інноваційної інфраструктури. У міру формування інноваційних систем спектр реалізації інструментів державно-приватного партнерства значно розширюється у зв'язку з необхідністю забезпечення цілісності інноваційного процесу. Найпоширенішою формою державно-приватного партнерства в Україні є

концесія. Станом на 01.01.2020 року на засадах державно-приватного партнерства в Україні укладено 187 договорів (з яких реалізується 52 договори (34 – договорів концесії, 16 – договорів про спільну діяльність, 2 – інші договори), 135 договори не реалізується (4 договори – закінчено термін дії, 18 договорів – розірвано, 113 договорів – не виконується) [3].

Існування незначної кількості проектів державно-приватного партнерства в Україні обумовлено такими факторами: недосконалістю нормативно-правового забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; недовірою бізнесу до влади, що проявляється у відсутності гарантій з боку держави щодо виконання своїх фінансових зобов'язань на весь термін реалізації проектів; відсутністю або обмеженістю знань та досвіду з боку публічної влади щодо реалізації проектів; низьким рівнем гарантування захисту інтересів державних та приватних партнерів у процесі розроблення, затвердження та реалізації проектів державно-приватного партнерства; високим рівнем корупції в державних органах влади, що проявляється в високих витратах на участь у конкурсах, непрозорості проектів державно-приватного партнерства та процедури укладання договорів тощо.

Отже, в умовах переходу економіки України до інноваційної моделі розвитку значну роль відводиться стимулюванню інвестиційної активності приватного капіталу та досягненню балансу інтересів держави й підприємницьких структур. Технології державно-приватного партнерства виступають важливим механізмом ефективного подолання тенденції технологічного відставання України в умовах переходу до інноваційної моделі економічного зростання. Пріоритетними напрямками державно-приватного партнерства в Україні повинні стати інноваційно орієнтовані інфраструктурні проекти, а також проекти в науково-технологічній та освітній сферах. Інноваційна система України повинна сприяти участі країни як рівноправного партнера у світовому інноваційному процесі.

Список використаних джерел:

1. Ковтун Г. І., Линник С. О. Стратегічні аспекти розвитку державно-приватного партнерства в Україні (інноваційний аспект). *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. Випуск 11. С. 64–70.
2. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: монографія. Ірпінь: Національна академія ДПС України. 2004.– 434 с.
3. Стан здійснення ДПП в Україні. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail/Ukraini>

Козлюк Людмила Григорівна

науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗМІЦНЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ

Ситуація, що склалася сьогодні в Україні у соціально-політичній, економічній сфері, відсуває природоохоронні потреби на другий план і, водночас, стримує громадську активність у сфері охорони довкілля. Це підтверджується тим, що пересічних українців не завжди цікавить поширення корупції в екологічній сфері [1].

Однак, громадський екологічний контроль здатен і зобов'язаний будувати своєрідний бар'єр негативного суспільного сприйняття існуванню кримінальних корупційних діянь у природоохоронній сфері. Відтак, різного роду екологічні організації, рухи повинні мати тісний зв'язок з широкими верствами населення. Адже відсутність такого зв'язку позбавляє можливості здійснювати результативний контроль за екологічним станом у країні і протидіяти поширенню корупції у цій сфері. Як свідчить зарубіжний досвід, лише з формуванням громадянського суспільства його соціальної культури підвищується суспільний інтерес до екологічних проблем у цілому, зокрема, з'являється зацікавленість населення щодо корупційної діяльності осіб, котрі повинні робити все, щоб забезпечити виконання природоохоронних норм і не допускати існування фактів корупції у сфері охорони довкілля. Тому без успішної громадської активності ті позитивні кроки в природоохоронній сфері, що закріплені в стратегії державної екологічної політики, у тому числі щодо протидії корупційним екологічним злочинам, залишаються нереалізованими.

Очевидно, що успішність протидії корупційній злочинності у сфері охорони довкілля значно підвищується, якщо у них беруть участь представники громадськості. Адже, громадський екологічний контроль сприяє об'єктивній оцінці стану довкілля [2, с. 48], поширення рівня корупції в цій сфері, допомагає службовим особам різних рівнів приймати екологічно доцільні рішення щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання його ресурсів.

Як свідчить досвід, мінімізує можливість вчинення кримінальних корупційних діянь партнерство між громадськістю та службовими особами, яке спрямоване на охорону довкілля. Таке партнерство є показником сталого розвитку збереження навколишнього природного середовища і забезпечення правопорядку у цій сфері. Правові засоби протидії корупційним екологічним злочинам повинні бути спрямовані насамперед на руйнування негативних

споживацьких та егоїстично безвідповідальних стереотипів деформованої екологічної поведінки, а також на формування серед широких верств населення еколого-правової антикорупційної свідомості. При цьому кримінальні корупційні діяння безпосередньо зачіпають інтереси різних груп природокористувачів, у зв'язку з чим рівень протидії їм суттєво впливає на правосвідомість широких верств населення і, зрештою, відображається на загальному стані дотримання законності у сфері екологічних відносин [3, с. 67]. Тому протидія корупційним екологічним злочинам повинна будуватися на необхідності забезпечення узгоджених дій громадськості, природоохоронних органів, органів кримінальної юстиції по зміцненню екологічної законності та правопорядку в нашій країні. Скоординовані дії створюють широкі можливості для підвищення успішності всієї роботи по недопущенню вчинення корупційних діянь у сфері охорони довкілля.

Взаємодія органів кримінальної юстиції та інших природоохоронних структур з громадськими організаціями екологоохоронної спрямованості створює сприятливі умови для об'єднання зусиль, що підвищує антикриміногенний потенціал здійснюваних екологоохоронних заходів забезпечує прозорість й сприяє досягненню оптимальних результатів із значною економією сил, засобів і часу.

Таким чином, зорганізована і цілеспрямована діяльність екологоохоронних громадських організацій їх взаємодія з органами кримінальної юстиції створює сприятливі умови для збереження правомірної, антикорупційної поведінки у осіб на яких покладено обов'язок охорони довкілля. Ефективний громадський контроль стимулює добродійну, антикорупційну поведінку особи у екологічній сфері.

Треба пам'ятати, що громадяни повинні припинити жити ілюзіями начебто працівники різноманітних екологічних структур та природоохоронних органів забезпечать їм успішну протидію кримінальній корупції у сфері охорони довкілля, зокрема забезпечать екологічне благополуччя. У зв'язку з цим самі громадяни повинні робити все, щоб зменшувати корупційну активність не лише посадових (службових) осіб, але й власну корупційну активність у сфері охорони довкілля. Таким чином, в час тотальної корумпованості у всіх сферах суспільства, ми повинні зберегти довкілля від панування кримінальної корупції у ньому.

Громадськість, реалізуючи функцію контролю, може запобігати небажаним явищам, які виникають у процесі реалізації службовими особами своїх обов'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища. Цьому сприяв би постійний громадський моніторинг не лише за станом довкілля, а й за діяльністю державних органів у галузі охорони природи. Адже, не всі відомості про вчиненні кримінальні корупційні діяння у сфері охорони довкілля стають відомими широкому колу громадськості. Як відомо дані екологічного моніторингу стають ефективним інструментом охорони природи і протидії злочинності у ній, лише в тому разі, якщо вони доступні, відомі населенню, зокрема завдяки засобам масової інформації (це підтверджує досвід Німеччини, США, Швеції, Японії, Норвегії та інших країн) [4, с. 167].

Треба сказати, що досконалість та профілактичний потенціал, котрий може здійснювати громадськість у протидії корупційним екологічним злочинам, залежить від її інформаційного забезпечення. Ігнорування цього фактору знижує результативність такого контролю. Так як відсутність постійної об'єктивної інформації для широкого кола населення про екологічний стан природного середовища, причини його погіршення, про чинники поширення корупції, про правопорушників і про вжиті заходи для поліпшення ситуації створюють умови розвитку екологічної кризи [5, с. 15].

Слід зазначити, що інформування громадськості про діяльність посадових осіб, які виконують функції з охорони навколишнього природного середовища є однією із форм підтримки та розвитку громадського контролю у сфері довкілля. Це один із способів за допомогою якого можна налагодити зв'язок з громадськістю і цим підвищити рівень довіри до діяльності держави з охорони довкілля.

На нашу думку, для того, щоб успішно протидіяти корупційним злочинам у сфері охорони довкілля, мають стати відомими факти про кримінальні корупційні діяння, які вчиняються службовими особами на яких покладено обов'язок з охорони навколишнього природного середовища. Така пропозиція зумовлена тим, що ця категорія осіб за своїми службовими обов'язками повинна подавати приклад добропорядної антикорупційної поведінки у сфері охорони довкілля.

У нашій країні існує потреба у розробці механізму доступу громадськості до інформації про корупційні діяння, що вчиняються у сфері охорони навколишнього природного середовища. Так як це дасть змогу здійснювати дієвий громадський антикорупційний контроль, дисциплінувати як службових осіб, так і звичайних громадян і, тим самим, протидіяти вчиненню ними корупційних злочинів у сфері охорони довкілля.

Отже, ефективна протидія корупційній злочинності у сфері охорони довкілля може бути тоді, коли в ній належне місце відводиться громадському контролю. Адже він здатен успішно нейтралізувати негативні наслідки, помилки та упущення у роботі різних екологоохоронних органів. Тому потрібно робити все, щоб потенціал, який має громадський контроль не лише зберегти, але й створити умови для його розвитку.

Список використаних джерел:

1. Результати соціологічних досліджень, що проводяться державними та недержавними науково-дослідними установами, з питань поширення корупції / Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2013 р. – Міністерство юстиції України. – квітень 2014 рік.
2. Шемшученко Ю.С. Общественный контроль по соблюдению природоохранного законодательства. – Киев. : Знание, 1980. – С. 48.
3. Боротьба з екологічними злочинами (кримінально-правове і кримінологічне дослідження) / Ф.А. Лопушанський, О.Я. Светлов, І.П. Лановенко та ін.; за ред. Ф.А. Лопушанського. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 67.
4. Білявський Г. О. Основи екології: Підручник / Г. О. Білявський, Р. С. Фур-дуй, І. Ю. Костіков. – К. : Либідь, 2005. – С. 167.
5. Корнякова Т.В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : автореф. дис... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2011. С. 15.

Кудріна Ольга Юріївна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри бізнес-економіки та
адміністрування*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка*

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНА ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

В загальному положенні під визначенням *децентралізація* розуміють передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування.

Реформа децентралізації розпочата в Україні ще у 2014 році. Її вважають європейською і тому вона мала підтримку країнами Євросоюзу. Наш уряд запозичив деякий досвід впровадження реформи у різних Європи: : у Швеції – створення системи адмінпослуг, у Франції – інститут префектів, у Естонії – систему е-урядування, Австрії і Польщі – розвиток гірських територій. І на сьогоднішній день це – найуспішніша реформа в Україні.

Метою Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [1].

З дати введення закону про децентралізацію Білозірська об'єднана територіальна громада була утворена перша. І вже через рік мала величезні покращення. Відремонтували школу і дитячий садочок, кілька нових заасфальтованих вулиць, нові ліхтарі і т.д.

Пройшло вже п'ять років, і станом на кінець 2018 року було створено близько 878 об'єднаних територіальних громад.

Нова правова база значно підвищила мотивацію міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови і механізми для формування дієздатних територіальних громад сіл, селищ і міст, які об'єднують власні зусилля у вирішенні нагальних проблем. Нова модель фінансової підтримки місцевих бюджетів, які отримали певний ступінь автономії і незалежність від центрального бюджету, також виправдала себе.

Успіхи реформи на першому етапі показують, що Україна обрала правильний шлях і повинна рухатися далі. Більше неможливо зупинитися.

З 23 січня 2019 року Кабінет Міністрів України ініціював перехід до нового етапу реформи децентралізації, що забезпечує закріплення вже зроблених успіхів. У результаті чергові місцеві вибори восени 2020 року мають пройти на новій територіальній основі районів та громад. Повноваження між рівнями управління

повинні бути розмежовані за принципом субсидіарності. Мешканці громад мають бути забезпечені механізмами та інструментами впливу на місцеву владу та участі у прийнятті рішень.

Також видвинуто перелік основних завдань для другого етапу децентралізації:

1. Затвердження нової територіальної основи для діяльності органів влади на рівні громад і районів [2];
2. Передача повноважень виконавчої влади органам МС та їх розташуванням між рівнями і органами за принципом субсидіарності;
3. Створення незалежної ресурсної бази для здійснення повноважень МС;
4. Формування ефективної системи служби ОМС та ОБВ;
5. Упорядкування системи державного контролю та нагляду за законністю ОМС;
6. Розвиток форм прямого народовладдя: виборів, референдумів
7. Удосконалення механізми координації діяльності центральних та місцевих органів виборчої влади.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні" [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
2. Офіційний сайт ініціативи «Децентралізація» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua>

Лисенко Анна Сергіївна
*студентка 2 курсу
юридичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка*

МЕХАНІЗМИ ЗМЕНШЕННЯ ВПЛИВУ «ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ» НА ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ

Тіньова економіка – це те явище, що негативно впливає на публічні фінанси, а отже, і рівень життя кожного громадянина. Так, доходи, які приховуються, не оподатковуються, відповідно Державний бюджет є не таким великим, яким він міг бути, тому і не великі фінансові вкладення в інфраструктуру, соціальне забезпечення, розвиток, медичне обслуговування. Це все дає підстави впевнено стверджувати, що тіньова економіка є величезним недоліком, з яким необхідно боротися, проте боротися потрібно не радикально, а більш демократично й гуманно. Радикалізм у такій справі призведе до ще більшої тінізації, а от раціональний підхід і розуміння причин, чому деякі суб'єкти підтримують тіньову економіку, допоможе вирішити цю проблему таким чином, що це буде прийнятно і для держави, і для «тінізаторів». Зокрема розуміння причин дасть змогу усунути недоліки в суспільстві чи в законодавчій сфері. Так, якщо така тінізація трапляється

подекуди, - це означає податкове шахрайство, проте, якщо така тонізація перевищує за обсягами економіку, що не знаходиться в тіні, тоді це свідчить про серйозні прогалини в нормативно-правових актах, які не враховують всебічно можливості, тенденції та наміри соціуму.

Також аргументом, який переконує, використовувати раціоналізм в боротьбі з тіньовою економікою, є той факт, що каральні санкції не принесуть такого доходу, який могла б принести певна одиниця бізнесу (яка приховує дохід), якщо встановити адекватні умови для розвитку такої бізнес-одиниці, що могли б задовольняти одну з головних цілей засновника/керівника – отримання прибутку у відповідних до його старань розмірах.

Так звані «кити», на яких тримається тіньова економіка, - приховування реального доходу, приховування кількості найманих працівників, приховування виплаченої зарплати.

Хотілося б проаналізувати боротьбу держави із приховуванням реального доходу. Про цей аспект будемо говорити в перспективі, оскільки для розвитку необхідно не лише вивчати та аналізувати поточні справи, але й прораховувати перспективи та що може бути в майбутньому. Так, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг" та інших законів України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг» від 20.09.2019 № 128-IX (надалі — Закон), який має набрати чинності 01.08.2020 року. Цей Закон передбачає зміну умов і порядку використання реєстраторів розрахункових операцій з метою забезпечення балансу публічного та приватного інтересів.

Але, по-перше, нове правове регулювання не поширюється на: фізичних осіб, які продають на ринку власні вживані речі або продукти власного підсобного господарства; платників єдиного податку, що належать до I групи, тобто чий річний дохід не перевищує 1 млн. гривень. Це пояснюється тим, що такі заходи спрямовані не проти фізичних осіб, а проти великого бізнесу, який оформлює свою діяльність як групу з фізичних осіб-підприємців, тим самим зменшуючи обсяг сплати податків.

По-друге, ці умови стануть обов'язковими для бізнесменів лише з 1 січня 2021 року, тобто вони мають час ознайомитися з новими правилами, модернізувати організаційні процеси здійснення господарської діяльності відповідно до умов законодавства.

По-третє, держава всіляко сприяє тому, щоб суб'єкти господарювання виконували умови щодо виведення свого бізнесу з тіні, але одночасно з цим, це не повинно негативно впливати на фінансовий результат. Так, запровадження реєстраторів розрахункових операцій не потребує зайвих витрат, оскільки достатньо завантажити собі у телефон безкоштовний додаток, який розроблений контролюючим органом. Зокрема передбачається більш проста процедура реєстрації реєстраторів розрахункових операцій, яку можна буде проводити через електронний кабінет за допомогою одержання фіскального номера, що ідентифікує програмний реєстратор розрахункових

операцій. 20.09.2019 Верховна Рада України ухвалила закон, який передбачає запровадження електронного чека.

Усі ці заходи дають змогу не завдавати шкоду малому бізнесу та «детінізувати» великий бізнес, створити умови, що дозволяють не займатися податковим шахрайством.

Боротьба з приховуванням кількості найманих працівників та приховуванням виплаченої зарплати, на переконання автора цього дослідження, може здійснюватися шляхом залучення самих нелегально найманих працівників. Необхідно проінформувати все населення щодо втрат, які передбачаються особисто для них, у разі нелегального працевлаштування. Це, зокрема, послаблення соціального захисту, тому що рівень виплат з державних соціальних фондів у випадку настання соціального ризику розраховується відповідно до розміру Державного бюджету України. Взаємозв'язок: податки з нелегального працівника не стягуються – Державний бюджет втрачає значну суму грошей – розрахунок виплат є значно меншим. Тому при необхідності отримання соціальних виплат такий працівник отримує менше коштів, аніж міг би, якби усі дотримувалися вимог законодавства. Також втрати простежуються у випадку виходу на пенсію, який залежить від трудового та страхового стажу. Взаємозв'язок: працівник офіційно не влаштований – відсутній і трудовий, і страховий стаж – не отримання пенсій у майбутньому. Ще можна зазначити багато аспектів, проте головне – донесення цієї інформації таким працівникам. Повністю усвідомлюючи всі ці факти, я вважаю, працівник сам не захоче погоджуватися на неофіційне працевлаштування.

Відповідно до вищезазначеного, можна дійти до висновку, що для повного усунення такого явища як «тіньова економіка» необхідно перш за все вкласти у свідомість громадян раціональну думку, що тіньова економіка – це величезний та серйозний удар для розвитку держави. На переконання автора цієї доповіді, для реалізації вищезазначеного, потрібне не одне покоління. Проте, якщо рухатися навіть маленькими кроками, це в перспективі стане реально можливою перемогою над тіньовою економікою.

На даному етапі розвитку нашого суспільства необхідно, по-перше, розуміння таких вчинків та гуманне ставлення до них, боротьба, але не для покарання, а для виправлення; по-друге, максимальне інформування населення. На жаль, відповідно до статистики, понад половина громадян України (51,3%) недооцінюють суму податків, яку вони сплачують за державні послуги. Більшість (28,6%) вважають, що працівники віддають на забезпечення державних функцій близько чверті своїх доходів. Ще 14,6% вважають, що утримання держави становить близько третини доходів. Лише 7,9% правильно зазначили, що українські працівники сплачують близько половини своїх доходів на утримання держави. Майже 36% опитаних не змогли відповісти на питання. Такі дані опитування, яке провів Київський міжнародний інститут соціології з 1 по 12 грудня 2019 року.

Отже, розповсюдження інформації щодо використання коштів, отриманих з податків, не лише в офіційних джерелах інформації держави, а,

можливо, в ближчих для населення засобах масової інформації в доступному форматі, який буде зрозумілий для пересічного громадянина, може дати мотивацію «тінізатору» вийти з тіні та брати участь у розвитку його власної держави.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг" та інших законів України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг: Закон України від 20.09.2019 № 128-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/128-20> (дата звернення: 16.04.2020)
2. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення: 16.04.2020).

Медведєв Ігор Анатолійович
*кандидат з державного управління,
доцент, старший науковий
співробітник Комунального закладу
Тростянецької міської ради
«Музейно-виставковий центр
«Тростянецький»*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Весна 2020 року принесла для світу нові виклики та тривожності. Коронавірус охопив більшість країн світу. Людство вимушене витратити багато моральних та матеріальних ресурсів на подолання цієї хвороби. В цих боротьбі страждають як люди, так і конкретні підприємства, ціді галузі економіки. Досить суттєво ці негативні процеси впливають на галузь культури та туризм. Більше того, важче як раз тим підприємствам, які ще вчора розраховували на власні сили. Якщо у закладів культури, які знаходяться на повному фінансуванні держави або ж органів місцевого самоврядування є хоч якийсь стратегічне бачення свого найблизчого майбутнього, то в закладів які знаходяться на самофінансуванні дорожня карта розвитку в найблизчі місяці не є тією, що може моделюватися та прораховуватися. В умовах пандемії та припинення туристичної та екскурсійної діяльності заробіток коштів стає неможливим. Підприємства та заклади культури сьогодні терплять збитки та стають нерентабельними. В умовах відмови від основних продуктів споживання громадяни звичайно не можуть собі дозволити відкласти кошти на продукти галузі культури.

У ХХІ столітті в Україні з новою силою повстає питання розвитку правових аспектів публічного управління в галузі культури. В умовах масштабних реформ економіки на центральному та регіональному рівнях виникає проблема підсилення інноваційних можливостей розвитку закладів культури комунальної

форми власності. Галузь культури для України є важливою та пріоритетною. Разом з тим, в галузі реальної управлінської практики діяльності закладів культури ще залишається невирішеними низка наріжних питань, серед яких слід виділити:

- розвиток системи підготовки працівників закладів культури;
- удосконалення системи підвищення кваліфікації працівників закладів культури;
- узгодження діяльності закладів культури та профспілкових організацій;

Соціально-економічна значущість місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх роль у духовному, культурному та соціальному житті суспільства, держави у ХХІ столітті є загально відомими [1, с.25]. Одночасно в останні три десятиліття сформувалися та набули розвитку процеси, що висувають виклики системі державного управління, яка складалася в світі. Сьогодні, в більшості країн органи державної влади перебувають в процесі техніко-економічного, соціально-економічного, державно-управлінського та культурного перелому, який у подальшому буде негативно впливати на подальшу долю людства.

Загальна економічна криза, пандемія коронавірусу, що охопила весь світ поставила Україну в досить складні умови функціонування та життєзабезпечення. З іншого боку даний виклик дає можливості по іншому сприймати реальність. Рівність умов кожного конкретного громадянина в Україні та світі стає вже не конституційною тезою, а певним суперечливим викликом і пересічним громадянином і державно-управлінській еліті. Яскраве свідчення цьому є те, що більшість спеціалістів не усвідомлюють наслідків проблем, які можуть повстати перед суспільством. Публічна влада в Україні влада, на відміну від моделей, що діють у країнах світових лідерах (США, Китай, Російська Федерація) базується не на економічному накопиченні а на ідеальних політичних поглядах.

В сучасних умовах нової соціально-економічної дійсності перед Україною як державою повстають нові завдання. Перш за все нової уваги з боку фахівців галузі публічного управління, історії, філософії, права набуває усвідомлення українцями свого тезаурусу світосприйняття. Перед кожним українцем повстає питання про свідомий вибір не тільки свого життєвого шляху, а й стратегічного усвідомлення подальших кроків держави на шляху до цивілізаційного розвитку. В багатьох аспектах Україна як правова держава є ще не сформованою. Багатьох законів, таких, наприклад як Закон Про землю, Закон Про зброю в сучасній Україні ще не існує. Але це не означає, що реальна соціальна та правова практика дозволяє нам не розглядати їх розробку як потребу в русі держави до міжнародних стандартів.

Не лежить осторонь розробки нової законодавчої бази функціонування й галузь культури України. Потребують негайного вивчення та розробки розпорядчо-правові та регулятивні механізми діяльності закладів культури. Суперечність полягає в тому, що з одного боку галузь культури є стратегічною шалуззю для України, а з іншого знаходиться на залишковому принципі фінансування. Є безумовано, регіони, області, ОТГ та міста та села, які мають досить потужний культурний потенціал. Це насамперед, і АР Крим, Західна Україна, як великий соціально-економічний регіон, такі міста як Київ, Львів тощо.

Нас як дослідників цікавлять правові аспекти розвитку галузі культури на рівні об'єднаної територіальної громади. Перш за все в умовах адміністративно-територіальної реформи важливо з позиції практики побудувати нову вертикаль публічного управління галуззю культури в Україні. І проблеми в данному випадку виникають, наприклад, в усвідомленні того, що на данному етапі потрібно визначити межі та функціонал міністерств та відомств та чітко прописати їх повноваження та межі впливу. Як сьогодні називається міністерство? Міністерство Культури України? Міністерство культури, молоді та спорту? Інколи не тільки науковці, правознавці, фахівці в галузі публічного управління та й самі чиновники вищого управлінського рівня не можуть відповісти на ці запитання. Отож, є думка, що потрібно активізувати роботу над новою концептуальною доктриною галузі культури в Україні. Залучитися до цієї роботи повинні правознавці, фахівці з публічного управління, менеджери від культури, спеціалісти галузі управління спортом, ті хто займається проблемами молодіжної політики, політологи, філософи, широкі верстви населення. Такий підхід унеможливить одностороннє висвітлення даної проблем та дасть можливість всебічно розглядати галузь культури як важливу для України частину цивілізаційного розвитку людської діяльності.

Культура для народу є джеделом ідеї самовизначення та самоіснування. Вона як ікона в українській оселі дає можливість шукати відповіді та натнення. Головне любити українську культуру, а не просто на свята згадувати імена або ж цитувати твори видатних українців. Державні службовці, що опікуються галуззю культури в Україні повинні дбати про неї. Азарт збирання культурної спадщини повинен бути наріжним каменем усвідомлення розбудови галузі культури.

Організаційні аспекти діяльності галузі культури претерпівають сьогодні негативних впливів як загальної економічної кризи так і ризиків та загроз, які несе в собі криза спричинена коронавірусом. Перш за все негативний вплив полягає у тому, що нова світова реальність несе в собі риси антиглобалістики. Туристична галузь тим більше міжнародна її частина не може реалізовуватися в умовах міждержавної самоізоляції. Отож, на сьогоднішній день можна стверджувати, що встановлення міжнародних зв'язків між державами, певними регіонами, окремими закладами музейно-виставкового типу є проблематичною.

Разом з тим менеджери органів місцевого самоврядування, працівники закладів культури, депутати органів місцевого самоврядування повинні усвідомлювати важливість міжнародних культурних комунікацій. В данному випадку, слід підкреслити, що робота по встановленню таких комунікацій не повинна не тільки не припинятися, а й повинна бути підсилена. В момент появи нового часового та ресурсного простору в музейних працівників з'являється можливість приділити увагу цьому напрямку роботи по активізації міжнародних відносин. Важливо, щоб музейні працівники зрозуміли пріоритетність цієї роботи. Будь-який заклад культури повинен становити орієнтовні міжнародні тренди (напрямки). Наступним етапом є визначення країн партнерів. Потім слід зупинитися на визначенні конкретних закладів-партнерів за кондомом та встановити з ними не просто технічних а угодно-договірний контакт. Підписання таких угод або ж їх положень є розробкою конкретного механізму реалізації

державної політики в галузі культури на міжнародному рівні.

Для України у міжкультурному просторі давнім та традиційним партнером є Литовська республіка. Цей зв'язок сягає своїм корінням у середньовіччя. Саме у XIII-XIV століттях Велике князівство Литовське поєднало в собі як в державному утворенні балтійські та слов'янські народи. Пращури литовців, білорусів, українців та росіян спільними зусиллями боролися за відстоювання життя та свободи від орд зі сходу. Ці взаємозв'язки залишаються актуальними й сьогодні. Самими міцними є зв'язки культурні. Саме вони дають можливість відчувати себе частиною європейської цивілізації спрямованої на цивілізаційний розвиток.

Тростянецька об'єднана територіальна громада теж не лишається осторонь напрямків діяльності партнерства з країнами ради Європи. Напрямок дій визначений Головою Тростянецької об'єднаної територіальної громади Юрієм Анатолійовичем Бовою та Тростянецькою міською радою дає можливість усвідомлено не тільки знаходити закордонних партнерів, але мати можливість реінвестувати фінансові, економічні, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси в економіку Сумщини.

Досвідом вдалої міжнародної співпраці є діяльність Комунального закладу Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр» Тростянецький». Літом 2019 року делегація тростянчан, яка складалася із представників апарату Тростянецької міської ради, працівників відділу культури, музейних працівників, представників громадськості відвідала із робочим візитом м. Тракай Литовської республіки. Перебування у історичній столиці Литви дало представникам делегації змогу вивчити досвід роботи литовських колег та ознайомитися з основними напрямками їх роботи. Метою вивчення досвіду є виведення на новий якісний рівень культури управлінської діяльності та способів та методів організації роботи галузі культури зокрема.

Сьогодні, колектив Комунального закладу Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр» Тростянецький» працює на розширенні міжнародних культурних зв'язків. У межах співпраці заплановано стратегічним баченням Культурного фонду України музейні працівники м. Тростянець встановлюють нові міжнародні зв'язки. Історичний музей м. Крнава Литовської республіки висловив готовність співпрацювати з українськими колегами по наступним напрямкам:

- вивчення європейського досвіду створення музейних експозицій;
- проведення спільних комунікаційних та наукових заходів;
- написання колективних монографій та статей;
- обмін науковим та організаційним досвідом.

В сучасних умовах організації управління закладом комунальної власності виникає досить багато проблем, що вимагають застосування як традиційних так інноваційних методів управління (адміністративних, бюджетних, організаційно-розпорядчих). Але найкраще було б використання комбінації методів, які б враховували специфіку закладу, зміст його діяльності. За умов глибокої економічної кризи відносини закладу культури та органів публічної влади на місцевому рівні потребують розробки нових організаційно-правових заходів. Під організаційно-правовими заходами маються на увазі нормативно-

розпорядчий вплив на учасників професійних, профспілкових, майнових, трудових, наукових та інших відносин. Ці відносини виражаються у формі нормативно-правових актів органів публічної влади. Залежно від їх якості та компетентності у сфері публічного управління на рівні ОТГ розпорядженням в галузі культури можуть бути: постанова; розпорядження; правила та процедури; накази.

Разом з тим, для організованої діяльності роботи музейно-вистовкового центру потрібне застосування як певних універсальних позпорядчо-правових механізмів так і специфічних інструментів. Такі механізми потрібні для створення (або моделювання) культурного середовища на рівні об'єднаної територіальної громади, адміністративного району, області. Без цивілізованого формування основи для створення та роботи цих механізмів не можна уявити позитивного поступу та розвитку галузі культури на регіональному рівні[2, с.54].

Аналітики та науковці намагаються сьогодні спрогнозувати не тільки час виходу світової економіки з загальної цивілізаційної кризи, а й роблять припущення, що економіка буде дуже швидко відновлюватися. Разом з тим, слід зазначити, що галузь культури, як частина надбудови з філософської або ж політекономічної точки зору приречена на те, що вона буде знаходитися в стані стагнації більш довгий час, ніж наприклад, підприємства громадського харчування або переробної промисловості. Активна комерційна та туристична-екскурсійна діяльність закладів культури буде потребувати від менеджерів галузі публічного управління використання інноваційних підходів до активізації діяльності галузі.

Тростянецька міська рада у сучасних умовах намагаються розробити для галузі культури на рівні ТОГ та для Комунального закладу Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр» Тростянецький» індивідуально-орієнтований шлях по подоланню економічної та інформаційної кризи. По-перше розроблені моделі по збереженню унікального кадрового потенціалу закладу. По-друге, вибудований методичний механізм активізації певних видів специфічної для музейно-виставкових форм діяльності. В даному випадку мова йде про те, що менеджери від культури намагаються змінити акценти у пріоритетності дій з комерційної на наукову діяльність. В цьому є своя далекоглядність та стратегічна обачливість, що характеризує такий підхід як антикризовий. Саме такі підходи, на нашу думку можуть забезпечити в майбутньому галузі культури можливість випереджального розвитку та зберегти її від занепаду.

Список використаних джерел:

1. Медведєв І.А. Підготовка кадрів для аграрної сфери економіки. Інновації у підготовці фахівців аграрної сфери економіки./ Інноваційні аспекти управління підприємствами аграрної сфери. Монографія. За заг. ред.. Т.М.Лозинської. – Полтава. РВВ ПДАА. 2011. – 171с., С. 144-156.

2. Медведєв І.А. Розвиток публічного врядування на регіональному рівні. // Взаємодія органів державного управління та органів місцевого самоврядування: проблеми та перспективи розвитку: монографія / Н.М.Мельтюхова, Т.В.Набока, Н.В.Фоміцька та ін.; за заг. ред.. к.е.н., доц.. Н.М.Мельтюхової. –Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр». 2010. - 124с.; С. 25-31.

Мельник Юлія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та
адміністрування

Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Формов Володимир

здобувач вищої освіти ОР «Магістр»
спеціальності Публічне управління та
адміністрування

Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

ВПЛИВ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Економічне зростання передбачає кількісне або якісне збільшення ключових показників ефективності підприємства. Досить часто на шляху до зростання відбуваються кризові стрибки, які повністю зупиняють темп зростання або повертають його у зворотній напрям, у зону зниження, наслідком якої є збитки. Сьогодні світову спільноту охопила пандемія коронавірусу незалежно від рівня розвитку економічної системи, рівня доходів, розміру валового національного продукту тощо.

В Україні найбільше постраждали ті сфери бізнесу, на діяльність яких було накладено обмеження у зв'язку із введенням карантинних заходів: розважально-культурні заклади (театри, кінотеатри, виставки, фітнес-клуби тощо); готельно-ресторанний бізнес; туристичні послуги та сфера краси та надання косметологічних послуг (перукарні, салони) від повної зупинки до значного зниження виручки [2].

Для допомоги бізнес сектору державними органами були прийняті так звані карантинні пільги, які знижують податковий тиск на найбільш уразливі види підприємств. Ці пільги стосуються відміни на період карантину податку на землю та нерухомість, а також сплати єдиного соціального внеску [1]. Такі заходи є доцільними для малого та середнього бізнесу, оскільки вони не мають таких конкурентних переваг, які має великий бізнес.

Таблиця 1 – Вплив наслідків пандемії коронавірусу на діяльність підприємств різних галузей

Галузь/сфера діяльності	Рівень збитків*	Перспективи та шляхи подолання наслідків коронавірусу
Авіакомпанії	***	програми лояльності, промо-акції, очікуване зростання лише після завершення карантину;
Туризм	***	програми лояльності, внутрішній туризм, малобюджетні заходи;
Ресторани	***	послуги доставки, кейтеринг, промо-акції, зміна меню та асортименту послуг;
Торгово-розважальні	***	очікуване зростання лише після завершення

центри		карантину, програми лояльності;
Кінотеатри	***	очікуване зростання лише після завершення карантину, утримання існуючих споживачів;
Нафтовидобування	***	відкриття зовнішніх ринків, транспортних сполучень;
Перукарні косметичні послуги	***	системи лояльності, підтримання зв'язків з клієнтами;
Івент-індустрія	**	формат виїзних приватних заходів;
Банки	**	онлайн консультації, онлайн-сервіс, онлайн послуги;
АЗС	**	активізація господарської діяльності, зниження ціни;
Приватні лабораторії	**	збитки під час карантину швидко трансформуються у прибутки після його завершення;
Освіта	*	вихід на новий рівень дистанційної освіти, підвищення самоосвіти та освітніх відкритих курсів
Мобільні оператори	*	диверсифікація асортименту послуг;
ТВ і медіасервіси	*	ситуативне перенесення рекламних бюджетів на інші періоди, перехід в онлайн простір, збільшення «диванної аудиторії»;
Агросектор	*	пошук нових ринків збуту;
Металургійний сектор	*	розвиток економіки вцілому;
Аптеки	*	відновлення структури попиту;
Поштові оператори	*	перспективи зростання через збільшення обсягів онлайн-торгівлі;
Супермаркети	*	значні переваги перед дрібними точками продажів, маркетингові інструменти.
Умовні позначки: *** - максимальні збитки, ** - середні збитки, * - мінімальні збитки		

Таким чином, наслідки пандемії не минули жодної галузі, жодного підприємства, особливо постраждав невеликий бізнес у сфері послуг. Але криза – це не тільки збитки, а й пошук нових можливостей. Головним трендом сучасного бізнесу є трансформація діяльності у Інтернет (онлайн) простір. Основними інструментами є програми лояльності та заходи зі стимулювання збуту. Деякі організації навіть вже встигли використати ключові ознаки коронавірусу у своїх рекламних кампаніях та промо-акціях. Подолати наслідки кризи зможуть лише ті підприємства, які зможуть використати нові можливості та адаптуватися до сучасних вимог ринку та зміни настроїв і звичок споживачів.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T200540.html

2. Хроніки кризи бізнесу: кого в Україні найбільше накриє шторм коронавірусу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/03/19/658296/>

Омельяненко Віталій Анатолійович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та
адміністрування*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

Василевська Катерина

*здобувач вищої освіти ОР «Магістр»
спеціальності Публічне управління та
адміністрування*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОГО ФАКТОРУ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Розвиток науки, інновацій і технологій визначений в якості однієї з Цілей сталого розвитку. Відзначимо, що наукові відкриття й створені на їх основі технологічні рішення вкрай необхідні також і для досягнення всіх інших Цілей сталого розвитку. Зокрема інновації критично важливі для зменшення економічної нерівності та диференціації в суспільстві, розвитку сільського господарства, вирішення енергетичних проблем, якості води, боротьби з хворобами та змінами клімату.

Інноваційні технології підвищують рівень продуктивності виробництва, а отже, й рівень соціально-економічного розвитку. Але в той же час, вони занадто часто призводять до важких наслідків, в першу чергу екологічних. Сучасні промислові технології (зокрема технології видобутку ресурсів, особливо гідророзрив, теплогенерація та інші) за силою впливу на навколишнє середовище перевищують такі природні процеси, як землетруси, виверження вулканів, тайфуни, посухи та повені, інколи навіть стаючи їх причиною. Технології також впливають на життя людини, її психіку та здоров'я, викликаючи хвороби, стреси, психічні розлади, зміни генофонду тощо.

Однак ми не можемо однозначно відкинути технологічний прогрес як такий, що призводить до антропогенних проблем та суперечить цілям сталого розвитку. На сучасному етапі таке рішення є політично неможливим як таке, що призведе до дефіциту ресурсів. Сучасні фундаментальні науки та інновації необхідні для оцінки наслідків використання інших технологій, наприклад, щоб визначити вплив радіоактивних відходів на природу та людину, розрахувати вплив сучасних хімічних речовин та препаратів, які використовуються у сільському господарстві та харчовій промисловості.

Водночас надмірне захоплення технологіями, що наразі вважаються альтернативою сучасним, може інколи мати зворотний ефект. Наприклад, виробництво біопалива потенційно призведе до росту цін на продукти харчування та знищення лісів, а ядерна енергетика виробляє радіоактивні відходи та може стати джерелом жакливих техногенних катастроф.

Необхідність таких стратегій обумовлена аналізом поточних трендів змін природи, що чітко вказує на перспективу серйозних проблем вже в найближчому майбутньому. Це обумовлено стрімким зростанням глобального споживання в результаті збільшення населення планети. З метою збереження планети необхідні системні заходи зміни траєкторії техносфери. Зокрема потрібно треба не просто заощаджувати енергію та ресурси через нові технології, а повністю переглянути звичні для людства способи їх виробництва та споживання. Це варто робити як на рівні міжнародних механізмів і національних програм [1-5], а й також на локальному та персональному рівні.

Головна перевага інтернаціоналізації інноваційної діяльності полягає в можливості і (або) необхідності отримувати необхідні технології на глобальному ринку результатів інтелектуальної діяльності, а не створювати їх за рахунок своїх внутрішніх ресурсів через тривалі НДДКР. В результаті перед країнами постає завдання пошуку свого «технологічного» місця в світі.

Здатність до швидкого техногенезу (зміни поколінь техніки) визначає технологічне лідерство тієї або іншої країни. В сучасних умовах відбувається підтвердження ідей В. Вернадського, бо техносфера набуває глобального характеру. Технології й нові інноваційні продукти рівною мірою використовуються у всіх країнах, але техногенез інноваційних продуктів проявляється нерівномірно.

Відтак необхідно створити умови для зміни системи вектора розвитку економіки та суспільства. Це можливо тільки через тісну взаємодію органів влади, представників суспільства, включаючи наукові й експертні центри, ініціативні групи, підприємницьке співтовариство. Підсумком такої взаємодії має стати створення нової системи «сталого управління» всіма елементами життєдіяльності суспільства, заснованої на технологіях, ефективній роботі інноваційних підприємств та удосконаленні нормативно-правової бази.

Крім боротьби зі зміною клімату такий перехід на сучасні джерела енергії поліпшить здоров'я населення за рахунок зниження рівня забруднення повітря виробництвами, що використовують вугілля.

Досить часто при обговоренні заходів та стратегій сприяння просуванню технологій забувають про освітній (включення профільних дисциплін в освітні програми, міжнародний обмін досвідом, трансфер кращих закордонних практик і технологій, розвиток навичок XXI ст. тощо) та випереджальний (а не санкційний) мотиваційний компонент (удосконалення законодавства, впровадження сучасних заходів фінансового та адміністративного стимулювання).

За оцінками багатьох експертів, понад 50% ВВП основних країн ОЕСД формується на базі знань, а успіх національних економік визначається ефективністю в зборі та використанні знань і технологій. Відповідно до визначення ОЕСД, конкурентоздатність полягає у здатності компаній, галузей, регіонів і країн забезпечувати порівняно високий рівень доходів і заробітної плати, та будучи відкритими для міжнародної конкуренції. Аналогічної думки дотримуються Долар Д. та Вульф Е. вважаючи, що

конкурентоздатною є країна, що сполучає перевагу у міжнародній торгівлі на основі високих технологій та продуктивності з високими доходами і заробітною платою.

Таким чином, парадигма інноваційного розвитку концептуально обґрунтовує шляхи досягнення цілей сталого економічного росту через розвиток людського потенціалу та зменшення техногенного навантаження. Застосування інноваційних енергоефективних технологій і технологій ресурсозбереження дозволяє вирішувати завдання охорони навколишнього середовища, економії ресурсів, ефективної витрати засобів, у тому числі, фінансових. Необхідно, щоб стратегії державного та локального рівнів враховували баланс між соціально-економічним розвитком (інтереси людини) та природним середовищем. За цієї умови парадигми та стратегії сталого та інноваційного розвитку стануть взаємодоповнюючими та взаємозалежними основами прогресивного глобального і національного переходу від індустріальної формації суспільства до постіндустріальної.

Список використаних джерел:

1. Prokopenko O., Omelyanenko V. Priority Selection Within National Innovation Strategy in Global Context. *Economics and Business*. 2017. 31 (1), pp. 5–18.
2. Prokopenko O., Omelyanenko V., Klisinski J. Innovation Policy Development Conceptual Framework for National Resource Security Providing. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2018. v. 9, n. 5. pp. 1099–1107.
3. Прокопенко О.В., Омеляненко В.А. Міжнародний фактор забезпечення технологічної безпеки держави. *Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: колективна монографія / за наук. ред. Хлобистова Є.В. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2013. С. 89–98.*
4. Хворост О.О., Омеляненко В.А. Інституціональні основи міжнародного трансферу технологій. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. Т. 1. С. 202–207.
5. Омеляненко В.А., Вернидуб Н.О. Теоретичні основи та аналіз світового досвіту міжнародного розвитку високотехнологічних кластерів. *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. 2013. № 2. URL: www.es.rae.ru/mino/160-1281

Омельяненко Віталій Анатолійович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та
адміністрування*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

Омельяненко Олена Миколаївна

*аспірантка кафедри бізнес-економіки
та адміністрування*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

**ПРІОРИТЕЗАЦІЯ В РАМКАХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ
ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ СФЕР**

Участь України в процесах глобалізації інновацій характеризується

недосконалістю інституційного середовища найбільш ефективних каналів міжнародного трансферу технологій. Розвиток високотехнологічних галузей в Україні можна досягти через системні стратегії, що розробляються залежно від існуючого потенціалу, можливостей й цілей розвитку, а також потребують розробки економіко-правових моделей, що враховують умови конкуренції на ринку та необхідність впровадження коопераційних моделей (мережі, міжнародне співробітництво та міжгалузеві проекти).

Система міжнародного співробітництва має бути реалізована за відповідними пріоритетами [1-3]. Нормативно закріплена пріоритетність окремих сфер («growth points») є характерною ознакою багатьох розвинених країн. Відзначимо, що в Україні разом з розробкою нових пріоритетів не було проаналізовано виконання попередніх програм та досягнень інноваційного розвитку, а втрата провідних позицій за окремими перспективними на міжнародному рівні напрямками (приладобудування, феросплави, авіаційна й космічна промисловість) взагалі ставить під сумнів їх ефективність.

В результаті в Україні зберігається тенденція вибору значної сфери пріоритетних інноваційних напрямів, а світовий досвід свідчить про оптимальний склад пріоритетного пакету в максимум чотири базові напрями. Аналогічної думки дотримуються і фахівці НІСД, які вважають, що на базі обраних пріоритетів в подальшому варто виділити список груп високотехнологічних товарів, що дало б змогу оптимізувати фінансування проектів за цільовими державними програмами.

Можливість розвитку інноваційних пріоритетів в Україні гальмується відсутністю переліку високотехнологічної продукції та відповідних стандартів, що унеможливорює статистичний облік та цільову підтримку відповідних галузей і підприємств. Важливо також й те, що інституційна система не відповідає новим моделям інноваційної діяльності [4-5]. Зокрема на рис. 1 показано значення індекс відповідності публічного управління цифровим бізнес-моделям, що свідчить про відставання України в цій сфері.

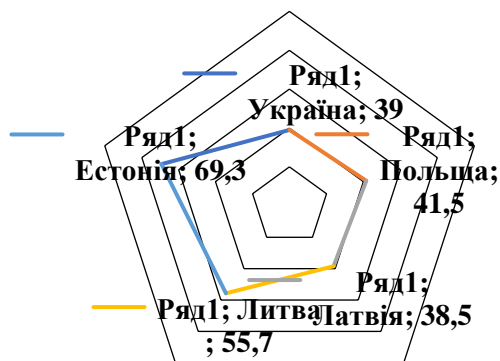

Рис. 1. Індекс відповідності публічного управління цифровим бізнес-моделям (складено авторами на основі Global Innovation Index)

Ефективність розвитку високотехнологічних галузей з метою досягнення міжнародної конкурентоздатності можна також суттєво

підвищити через використання еволюційної стратегії, що передбачає встановлення обов'язкових вимог та обмежень до технічних параметрів технологій, споживчої продукції і послуг, що встановлюється державою, з розбивкою по роках і наростанням їх вимог. Введення прогресивних вимог по окремих характеристиках кінцевої продукції викликає «ефект доміно». Навіть незначна зміна істотних характеристик кінцевої продукції може серйозно змінити умови не лише в галузі, до продукції якої встановлюються вимоги, але й у цілому ряді суміжних галузей, а також умови функціонування ринку. Щоб увійти в технічні рамки, виробники змушені змінити напрямок інвестиційних потоків, проводити реорганізацію і технічне переозброєння. Відповідно, змінюється структура попиту та пропозиції на суміжних ринках технологічного устаткування, інжинірингу, змінюється пропозиція та механізми ціноутворення на ринках кінцевої продукції, що власне і є об'єктом регулювання.

В контексті використання даного підходу особливо важливим, наприклад, є застосування стандартів у космічній галузі як міжгалузевому комплексі. Міжнародне співробітництво у створенні та експлуатації космічної техніки визначає необхідність гармонізації технічних вимог до виробів, що розроблені різними країнами. Причому ці вироби (комплекси, агрегати, системи, апарати та ін.) можуть виготовлятися та експлуатуватися в інших країнах. Найбільш яскраві приклади уніфікації стандартів – це МКС; «Морський старт»; стартові комплекси в Кореї і Франції (Гвіанський космічний центр); апаратура космічних технологій; запуск космічних апаратів тощо.

При пошуку рішення в еволюційній стратегії спочатку відбувається удосконалення та поєднання існуючих досягнень для одержання нових результатів, потім відбувається детермінований відбір кращих зразків із загальної множини вхідних та вихідних результатів. При цьому параметри нормального розподілу самоадаптуються в процесі виконання еволюційної програми, що дає додаткові побічні ефекти.

В якості найбільш важливих напрямів розвитку інноваційних технологій пропонуємо виділити:

- удосконалення підготовки висококваліфікованих кадрів по технічних спеціальностях, розвиток мобільності кадрів;
- формування інноваційної інфраструктури та стимулювання створення технологічних компаній, які б утворювали інноваційний пояс навколо великих підприємств;
- диверсифікованість діяльності учасників та вихід на нові ринкові ніші;
- реалізація соціальних проєктів;
- створення та підтримка комунікаційних мереж.

Таким чином, основний шлях розвитку інноваційних сфер полягає у зниженні навантаження на держбюджет за допомогою залучення приватного капіталу, пошуку нових напрямків та розширення міжнародного співробітництва. Це можливо за умови якісних інститутів та підвищення ефективності вкладених ресурсів через конкуренцію як зовнішню, так і

внутрішню, на отримання державного замовлення. При цьому, необхідно вирішити проблему розробки методик оцінки результативності інноваційної діяльності та державних програм з урахуванням балансу завдань розвитку інновацій та розвитку економіки.

Список використаних джерел:

1. Прокопенко О.В., Омеляненко В.А. Міжнародний фактор забезпечення технологічної безпеки держави. Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: колективна монографія / за наук. ред. Хлобистова Є.В. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2013. С. 89–98.
2. Хворост О.О., Омеляненко В.А. Інституціональні основи міжнародного трансферу технологій. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2011. Т. 1. С. 202–207.
3. Омеляненко В.А., Вернидуб Н.О. Теоретичні основи та аналіз світового досвіду міжнародного розвитку високотехнологічних кластерів. Междисциплинарные исследования в науке и образовании. 2013. № 2. URL: www.es.rae.ru/mino/160-1281
4. Omelyanenko V.A. Analysis of strategycal aspects of technology transfer in metallurgy. Metallurgical and Mining Industry. 2015. № 12. pp. 394–397.
5. Прокопенко О.В. Лізинг як інструмент інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. № 2. С. 150–158.

Самодай Валентина Петрівна

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри бізнес-економіки та
управління*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

Ткаченко Ірина Ігорівна

*студентка 3 курсу
фізико-математичного факультету
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

ЩОДО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Становлення сталої економіки держави входить до кола найбільш актуальних питань. Особливого значення набувають напрями інтеграції та глобалізації, які є важливими не тільки для національної економіки, але є і загальносвітовими тенденціями. Тому дослідження економічного розвитку України під впливом загальносвітових тенденцій є вкрай актуальним.

Дослідження, які проводилися з моменту становлення України як незалежної держави дали змогу побачити зсування української економіки до межі системної кризи – формування порогу несумісності з економіками розвинутих країн.

Політика держави під час структурної перебудови економіки не поєднувалася з перспективою реалізації інноваційної моделі розвитку, а виконання поточних заходів тримало курс на вирішення часткових завдань, які часто не були узгоджені, що мало лише погані наслідки – розвиток процесів стагнації економіки та її руйнування. Через це, упродовж

останніх років у більшості міжнародних рейтингів позиції України суттєво погіршилися.

Парадокси інноваційних процесів пов'язані з цілим ланцюгом проблем, які вирішувати треба в комплексі:

- брак стратегії підвищення конкурентоспроможності української економіки та її суб'єктів господарювання, план переходу України до інноваційної моделі розвитку і, як наслідок, – механізму їх причинно-наслідкових зв'язків та гармонізації;

- знищення потужного науково-технічного потенціалу та нездатність зробити інтегрований механізм сприяння розвитку інноваційної діяльності, створення інноваційно-сприятливого середовища та виховання інноваційно-активного індивіда;

- відсутність ефективного у першу чергу, за критеріями економії часу виробника і споживача механізму виявлення, форматування і комерціалізації інновацій, який би узгоджував інтереси всіх учасників інноваційного процесу;

- нестача достатніх фінансових ресурсів, що не дають змогу втілити перспективні, хоча й, з високим ризиком, проекти, а також співпрацювати з іноземними партнерами на паритетних умовах;

- фактична втрата висококваліфікованих робітників високотехнологічних і наукоємних виробництв, неспішні темпи створення української креативної мережі та мотивації до творчої діяльності, що сформували тенденцію руйнування або неперспективного використання накопиченого технологічного потенціалу через реалізацію необґрунтованих проектів конверсії, диверсифікації, реструктуризації.

Однак, через відомі події в економічному й політичному житті України останні роки вносять корегування щодо прогнозування майбутнього вітчизняної економіки. Так, зважаючи на означені обставини, окремі середньотехнологічні та високотехнологічні галузі або підгалузі, які зникли або знаходяться на межі існування в той час коли Україна отримала статус асоційованого члена у Євросоюзі. Крім цього, з'явилися чинники політичного і військового характеру, які значно вплинули, і впливатимуть у майбутньому, на ефективність експорту та імпорту в Україні, особливо, східних регіонів України. Для вирішення проблем найбільш ефективними, будуть наступні заходи:

- формування механізму для державного регулювання інноваційного розвитку держави;

- впровадження високотехнологічних галузей економіки, які підлягають першочерговому інвестуванню;

- розробка ефективної системи для мотивування і стимулювання розвитку малих інноваційних підприємств, які здатні акумулювати інноваційні ідеї та підприємницькі пропозиції;

- розробка, затвердження та ефективна реалізація механізму взаємодії органів державної підтримки і розвитку інноваційної сфери в Україні;

- стимулювання та внутрішня підтримка міжнародного

співробітництва в інноваційній сфері, активізація регіональних процесів такої співпраці, інструментарієм якого є єврорегіони, котрі інтегрують позитивні тенденції «нової конкуренції», «нової регіоналізації» та здобутків нової економіки, що базується на знаннях.

Інтеграція та глобалізація, що охопили світ, досить суттєво впливають на економічний розвиток загалом. Тому чим більше країн бере участь у цих процесах тим більше ступінь їх впливу. Але навіть вони мають свої позитивні і негативні наслідки. З позитивного те що, загальносвітові тенденції посилюють економічний розвиток за рахунок більш інтенсивного переміщення товарів, капіталу, науково-технічного співробітництва. Але з поряд з цим, зростає залежність від інших країн, виникає диспропорційність, незбалансованість економічного розвитку.

Для України щоб досягти поставлених цілей необхідно: по-перше, максимально ефективно використовувати власний економічний потенціал; по-друге активно взаємодіяти з іншими країнами світу; по-третє нівелювати негативні ефекти від впливу загальносвітових тенденцій на економічний розвиток країни.

Отже, раціональне використання ресурсів, освоєння внутрішніх інвестицій, розробка та впровадження новітніх технологій, розвиток людського капіталу, отримання вигоди від зовнішньої торгівлі за рахунок використання переваг від міжнародної спеціалізації, залучення іноземних інвестицій, технологій, висококваліфікованих фахівців шляхом розвитку науково-технічного співробітництва, посилення коопераційних зв'язків, досягнення збалансованої структури виробництва, підвищення ефективності економіки, забезпечення фінансування пріоритетних сфер, досягнення макроекономічної стабільності дозволить забезпечити економічний розвиток у нашій країні.

Список використаних джерел:

1. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
2. Гриценко А. А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку. Економіка і прогнозування. 2016. № 2. С. 9–23.
3. Гуторов А. О. Теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку національної економіки. Бізнес Інформ. 2018. № 11. С. 48–54.

Радецький Василь Миколайович

студент 2 курсу

Юридичного факультету

Київського національного

університету

імені Тараса Шевченка

ШЛЯХИ УНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

У зв'язку з посиленням глобалізації у міжнародному економічному просторі досить відчутно постала необхідність координації податкової

політики між державами світу, адже поширення впливу транснаціональних корпорацій (ТНК) досить сильно змінило менеджмент світових податкових систем.

Не відмітити роль ТНК, як головних суб'єктів міжнародної економічної діяльності неможливо. Саме тому уряди країн світу розробляють економічні податкові моделі для збільшення інвестицій в ту чи іншу державу. З огляду на такі світові процеси, подвійне оподаткування сповільнює економічний ріст, зумовлює підвищення цін та податкового навантаження на фізичних та юридичних осіб. Пошуком виходу з такої проблемної ситуації займалися держави, шляхом збільшення прозорості між національними податковими системами, тісної співпраці між податковими органами та виробленням єдиних стандартів податкової політики в цій сфері.

На доктринальному рівні розробкою механізмів уникнення міжнародного подвійного оподаткування займалося досить велика кількість як національних так і міжнародних вчених. Так, Г. Груберт, розглядає пропозиції щодо реформи оподаткування транскордонних доходів, Дж. Пеппер, що веде дослідження діяльності корпорацій у різних сферах економіки, механізмів менеджменту податків та фінансових схем [1, с. 152–160] та інші.

В Україні питання подвійного оподаткування було предметом дослідження Т. І. Єфіменко, Л. Г. Ловніської, Я. В. Олійник, які провели аналіз співпраці міжнародних фінансових інституцій з розвитку обліку та звітності на глобальному і національному рівнях [2]. Міжнародні договори України досліджував, зокрема, Ю.Г. Дем'янчук, який проаналізував поняття та основні ознаки подвійного оподаткування в правовому полі, а також звертав увагу на ключовій ролі міжнародного співробітництва в аспекті усунення проблеми подвійного оподаткування [3, с. 282].

Зовнішнє подвійне оподаткування, як правило, може усуватися державами або самостійно, або через укладення міжнародних договорів. Саме останній варіант є базовим способом уникнення такої несприятливої ситуації. Першою такою угодою став договір між Францією та Бельгією 1843 р. щодо питань оподаткування успадкованого майна громадян, отриманого з-за кордону та співпраці податкових служб цих країн. Протягом усієї першої половини ХХ ст. на базі Ліги нації між конкретними державами, підписувались подібні договори по мірі збільшення глобалізаційних процесів та посилення міжнаціональних зв'язків між державами. Проте, єдиний уніфікований нормативний акт був створений вже на базі ООН.

У 1961 р. було створено Організацію економічного співробітництва та розвитку, котра в 1963 р. розробила першу Модельну конвенцію проти подвійного оподаткування доходів і капіталу (Типова конвенція ОЕСР) і коментарі до неї. Сьогодні цей акт діє у редакції 2017 р. Окрім цього, були розроблені й інші документи: Типова податкова конвенція Британської співдружності націй (1964 р.), Типова конвенція про уникнення подвійного оподаткування між державами – членами Андської групи (1971 р.), Типова конвенція ООН про уникнення подвійного оподаткування між розвинутими країнами й тими, що розвиваються (1930 р.) [4].

Паралельно існують два підходи до оподаткування доходів міжнародних суб'єктів: за статусом платника (оподаткуванню підлягають доходи резидентів, отримані як у певній країні, так і за її межами) та за джерелом їх походження (оподатковуються лише доходи, одержані на території певної держави, незалежно від того, хто саме їх отримав: резидент чи нерезидент).

Виокремлюють такі найбільш поширені випадки подвійного оподаткування: 1) особа є резидентом однієї країни, одержує дохід або має майно (капітал) в іншій та обидві країни обкладають цей дохід чи майно; 2) декілька держав піддають обкладанню весь отриманий однією особою дохід; 3) кілька країн оподатковують одержаний у одній країні дохід особи, котра не є резидентом у жодній із них.

На сьогодні, модель ОЕСР та модель ООН використовуються, як зразок для укладення дво- й багатосторонніх договорів. Головною метою таких угод є безперешкодний рух товарів, послуг, капіталу й робочої сили шляхом усунення подвійного оподаткування. Такий договір стосується всіх податків на дохід і на капітал або їх елементи (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, податки на майно, промисловий податок і т. д.).

Конвенція ОЕСР використовує методи звільнення та кредитування для уникнення подвійного оподаткування, які можуть використовуватися в більш ніж одній формі.

Для усунення подвійного оподаткування застосовують також інші багатосторонні методи, а саме: 1) метод вирахування (дохід оподатковується в обох країнах – сторонах договору, але за умови вирівнювання до розміру податку в країні, де він менший); 2) метод відстрочення (відтермінування оподаткування іноземних доходів до моменту їх увезення в країну постійного місцезнаходження платника податків); 3) метод податкової знижки (податок, сплачений за кордоном, розглядається як витрати, на котрі зменшується сума доходів, що підлягають оподаткуванню).

Щоб забезпечити надходження доходів від оподаткування ТНК на користь країн, що розвиваються, ООН розробила та рекомендувала в 1980 р. іншу модель типової податкової угоди між індустріально розвинутими країнами й тими, що розвиваються. В моделі ООН повніше використовується принцип територіальності, котрий передбачає оподаткування всіх доходів на території зазначених країн. Цей принцип також дає змогу застосовувати вищі податкові ставки, ніж у моделі ОЕСР, на репатріацію прибутку в індустріально розвинуті країни.

Нормативна база України з уникнення подвійного оподаткування представлена Податковим кодексом України (далі – ПК) [5], підзаконними актами та міжнародними нормативно-правовими актами. Україна уклала податкові угоди з понад 70 країнами світу та перманентно сприяє міжнародній співпраці в податковій сфері.

Аналіз вищенаведеного законодавства дає можливість визначити наступні врегульовані питання.

Перш за все, ПК уніфікував визначення понять, що вживаються в міжнародних договорах про уникнення подвійного оподаткування: «дохід із джерелом їх походження з України»; «дохід, отриманий із джерел за межами

України»; «постійне представництво»; «резиденти»; «нерезиденти»; «нерезиденти, що мають офшорний статус».

Окрім того, ст. 13 ПК встановлює порядок усунення міжнародного подвійного оподаткування та передбачає загальні підходи щодо оподаткування іноземних доходів юридичних і фізичних осіб [5]. Відповідно до цієї норми, доходи, отримані резидентом України (крім фізичних осіб) із джерел за межами України, враховуються під час визначення його об'єкта та/або бази оподаткування в повному обсязі, а витрати, здійснені резидентом України (крім фізичних осіб) у зв'язку з отриманням доходів із джерел походження за межами України, враховуються в порядку та розмірах, встановлених ПК.

Отже, нормативне регулювання подвійного оподаткування є необхідним механізмом взаємодії держав у податковій сфері, що формує як внутрішню фіскальну політику держави, так і сприяє реалізації суб'єктами міжнародної підприємницької діяльності своїх прав і свобод. Аналіз міжнародних угод України про уникнення подвійного оподаткування свідчить про наявність у міжнародному податковому праві механізмів та інститутів, що якісно врегульовують структуру суб'єктів господарювання для цілей оподаткування, а також сам механізм оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Пеппер Дж. Практическая энциклопедия международного налогового и финансового планирования. М. : ИНФРА-М, 1999. 228 с.
2. Єфименко Т. І., Ловінська Л. Г., Олійник Я. В. Співпраця Академії фінансового управління з міжнародними інституціями в запровадженні сучасних ініціатив розвитку обліку та звітності на глобальному і національному рівнях. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 18–29.
3. Дем'янчук Ю. Г. Поняття та ознаки подвійного оподаткування. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34171/15Demjanchuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.04.2020).
4. OECD Model Tax Convention on Income and on Capital. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-2017-full-version_g2g972ee-en#page2 (дата звернення: 17.04.2020).
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 17.04.2020).

Тараненко Володимир Олександрович
*студент 3 курсу Навчально-наукового
інституту історії та філософії Сумського
державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИК ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Головною передумовою входження України до єдиного європейського освітнього простору є впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, яка передбачає посилення ролі самостійної роботи студентів. Найбільш ефективному розв'язанню зазначених проблем сприяє

дистанційне навчання, яке здійснюється на основі сучасних педагогічних, інформаційних, комп'ютерних та телекомунікаційних технологій.

Основні принципи дистанційного навчання – це встановлення інтерактивного спілкування між студентом та викладачем без забезпечення їх безпосередньої зустрічі та самостійне освоєння певного масиву знань і навичок за обраним курсом при використанні певних інформаційних технологій [2, С. 44].

Отже, дистанційне навчання – це форма навчання з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів та студентів на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі. Це ідеальне рішення для тих, хто надає перевагу сучасним інформаційним технологіям в освіті та цінує свій час. Дистанційне навчання дає студентам можливість цілодобового доступу до навчальних матеріалів, постійну підтримку й консультації викладачів та методистів, відеолекції в режимі online, віртуальні тренажери та інші технологічні рішення для забезпечення ефективного процесу навчання.

Проте організація навчального процесу в системі дистанційного навчання має свої психолого-педагогічні особливості, а саме:

- зміщення акцентів на самостійну діяльність студентів;
- необхідність формування навичок дистанційної взаємодії (обов'язкова комп'ютерна грамотність викладачів і студентів, зокрема володіння навичками застосування різноманітних телекомунікаційних технологій, ресурсами Інтернету тощо);
- зміна способів взаємодії між викладачами та студентами завдяки новим інформаційним технологіям;
- гнучкість навчання незалежно від проживання кожного із суб'єктів та часу проведення занять, що дає можливість організувати навчання в зручний для кожного час [4, С. 81].

Також можна виділити певні проблеми, які виникають при навчанні за дистанційною формою. Серед них:

- подолання психологічної ізольованості;
- проблема ефективного керування навчальною діяльністю студентів та ефективного зворотного зв'язку;
- проблема психологічної невідповідності студентів до самостійної роботи.

Важливою ознакою дистанційної освіти повинна бути також якість. Оскільки дана форма навчання не повинна поступатись стаціонарній, потрібно застосовувати найкращі навчально-методичні матеріали, професорсько-викладацький склад, передбачити здійснення контролю якості дистанційної освіти і відповідності освітнім стандартам [1, с. 217].

Особливої актуальності питання дистанційного навчання набуло у зв'язку з виходом наказу №406 Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2020р. «Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19», згідно якого заклади вищої освіти повинні забезпечити виконання освітніх програм закладів освіти, зокрема

шляхом організації освітнього процесу із використанням технологій дистанційного навчання, що не передбачає відвідування закладів освіти її здобувачами, та у виняткових випадках шляхом ущільнення графіку освітнього процесу, а також виконання працівниками закладів освіти з іншої роботи (організаційно-педагогічної, методичної, наукової тощо). Це додало нових проблем, адже поставило науково-педагогічні кадри перед вимогою в максимально стислі терміти перевести всі навчальні курси в дистанційну форму без переривання навчального процесу. З великою проблемою стикнулися і студенти, особливо ті, які проживають в сільській місцевості, де не всюди є можливість отримати доступ до дистанційного навчання через низьку якість інтернет-з'єднання [3].

Отже, дистанційна освіта на даний момент розвивається і поширюється швидкими темпами, і є перспективною формою навчання в Україні. Слід пам'ятати, що саме дистанційна освіта підвищує ефективність самостійної роботи студента, дає абсолютно нові можливості пошуку і закріплення різних професійних навичок, а викладачам дозволяє реалізовувати нові форми і методи навчання із застосуванням інформаційних технологій і способів комунікації. Саме дистанційна освіта дає змогу не тільки розширювати можливості навчання, але й забезпечити неперервність навчального процесу в форс-мажорних обставинах.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю. Технологія розробки дистанційного курсу: навчальний посібник. К.: Міленіум, 2008. 324 с.
2. Лапшина І.С. Адаптивні підходи до моделювання освітніх процесів у системі дистанційного навчання // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2012. № 6. С. 42–47.
3. Наказ №406 МОН від 16.03.2020р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zahodi-dlya-zapobigannya-poshirennyu-koronavirusu-s-ovid-19>
4. Танась М. Дистанційна освіта в дидактичній концепції // Вища освіта України. 2002. № 1. С. 79-82

СЕКЦІЯ 8.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В КРАЇНАХ СВІТУ

Алексащенко Віталій Олександрович

старший судовий експерт відділу судової експертизи Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Жирнов Володимир Іванович,

начальник відділу судової експертизи Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЧОСТІ КРАЇН СВІТУ

Кожен з нас колись чув про такий термін як державотворення і, можливо, не зважаючи на всю об'ємність та значущість даного терміну, просто могли сказати, що це процес утворення держави. Якщо коротко, то це дійсно так. Але даний процес зазвичай є досить довготривалим і містить в собі величезну кількість нюансів, тому ґрунтовно пояснити його значення декількома словами просто неможливо.

Якщо спиратися на визначення, то державотворення це комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, який включає культурні, політичні, міфологічні, релігійні та інші чинники [1]. Але що входить до «інших» чинників державотворення? Звичайно ж що їх переліку не існує тому що на утворення будь якої держави буквально може вплинути будь що.

Термін «інші чинники», що відносяться до державотворення у повному об'ємі, не прописаний у жодному нормативно-правовому акті та не зміг лаконічно узагальнитися ні в одному з наукових статей. Кожна стаття торкається конкретної проблеми при утворенні тієї чи іншої держави. Якщо взяти до уваги історію державотворення такої держави як Сполучені Штати Америки, що на початку свого існування піддавалася тиску з боку ряду вже сформованих європейських країн, то можемо бачити, що майже всі зусилля майбутньої держави були направлені на подолання тиску та встановлення незалежності держави. Нерівноправність у відношенні до темношкірого населення також породили немало конфліктів і залишили величезний відбиток як в самій історії США так і в ментальності кожного громадянина цієї держави. У даному випадку вже можна зрозуміти, що саме можна віднести до «інших чинників». Але, якщо вже існує будь-яка країна сьогодні, це ще не означає, що процес її державотворення вже завершився, оскільки держава – це самі люди, що і визначають як вона повинна виглядати та на що бути орієнтованою. Сама по собі держава ніколи не виникне, тому прагнення окремої групи, або ж однієї людини (ідеолога), що здатен

поширювати свої принципи влаштування суспільства на багатьох і визначає основи та напрямок формування держави як такої.

Беручи до уваги імперію можна зрозуміти, що сенсом утворення та існування держав із такою формою державно-політичного утворення є контроль однієї громади (держави) будь якими способами інших громад чи держав [2]. Тут вже не йде мови про подолання гніту з боку когось, а навпаки, створення пануючої сили такої держави. В історії існує немало прикладів імперій (Римська, Османська, Австро-Угорська та інші), але в першопочатковому вигляді на сьогодні вони не збереглися та з часом трансформувалися в інші держави.

Тобто, у широкому розумінні держава і є людиною, що її визначає. А як ми знаємо, будь яку людину класифікувати дуже важко, оскільки з розвитком інтелектуальних здібностей вона все менше перестає діяти шаблонно і передбачувано. Дані нюанси в повній мірі виявляються при формуванні держави такою людиною. Але, оскільки шлях держави найчастіше залежить не тільки від однієї людини чи групи людей, тому що часовий відрізок формування будь якої держави набагато триваліший за життя конкретної людини, чинники та принципи формування однієї і тієї ж держави трансформуються в інші. Це одна із причин чому держави виникають, розвиваються, занепадають або ж взагалі зникають з карти світу. Крім тих факторів, що згадувалися на початку тези, завжди буде існувати людський фактор, який лише частково можна назвати «іншим» чинником при державотворенні, тому що навіть такий різнобічний та об'ємний чинник не є всеохоплюючим при характеристиці причин та умов формування держави в цілому.

Наявні на сьогодні будь-які причини та умови, що хоч якимось чином впливають на утворення держави не є вичерпними. З часом можуть з'являтися абсолютно нові чинники, що, наприклад, можуть залежати від технічного прогресу людства чи розвитку і появи принципово нових ідей формування держави, або ж кардинально іншого підходу до розуміння терміну «держава» як такого. Тому дана тема завжди буде актуальною і чинники, що формують державу не можуть бути сталими з плином часу.

Список використаних джерел:

1. Електронний ресурс :<https://uk.wikipedia.org/wiki/Державотворення>
2. Електронний ресурс : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Імперія>

Дворник Вікторія Тарасівна

*курсантка 2 курсу Інституту підготовки
юридичних кадрів для Служби безпеки
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

**АДМІНІСТРАТИВНА РЕФОРМА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ
(ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ)**

Неефективна модель місцевого самоврядування, яка перейшла до нас ще з радянської системи, призвела до негативних наслідків у вигляді поширення

корупції та неспроможності реалізації реформ на місцях. У зв'язку з інтеграцією України до Європейського Союзу пріоритетного значення набуває розвиток та реалізація принципів децентралізації та субсидіарності.

У 2014 році адміністративно-територіальний устрій потребував змін, оскільки у більшості утворених територіальних громад не було утворено виконавчих органів відповідних рад, комунальних підприємств тощо, а здійснювати надані законом повноваження вони не могли, через те що майже всі були дотаційними, що й було обтяжливою обставиною на бюджету держави. Тому Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та План заходів її реалізації, за якими передбачалось створення трирівневої системи устрою: громада – район – область. До рівня «громад» включаються сільські, селищні та міські ради з їх виконавчими органами; до «району» відносяться районні ради, райдержадміністрації та територіальні органи центральних органів виконавчої влади; до обласного рівня – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні ради та їх виконавчі органи.

Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» затверджено Методику формування спроможних територіальних громад. Спроможні територіальні громади – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема, у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці[1].

В цілому, за останні роки в Україні прийнято цілу низку законодавчих актів, що реалізують політику децентралізації як однієї з умов модернізації та оптимізації територіальної, адміністративної та інших основ надання публічних послуг населенню. В той же час, як на це звертається увага, темп реформи не є достатнім. Показники статистики визначають доволі невисокі цифри, через наявність негативних факторів, серед яких: незакінчений етап законодавчого забезпечення проведення відповідної реформи, невисока активність населення та відсутність політичної згоди щодо реформування системи розподілу влади.

Своїми загальними рисами шлях адміністративного реформування в Україні досить схожий з реформами у Польщі, проте варто звернути увагу на те, що висока активність населення та баланс розвитку територій може змінити систему організації місцевої влади в нашій державі, а тому щодо цього моменту потрібно переглянути досвід Польщі в даній сфері діяльності.

На думку багатьох європейських науковців, основною метою адміністративної реформи в Польщі була демократизація в суспільстві і децентралізації державного управління для розбудови місцевої демократії. Незважаючи на те, що вона була успішною, реформа тривала досить довго:

початок – 27.05.1990 – набуття чинності реформи разом із першими виборами до місцевих органів влади (абоіншими словами – підготовка до реформи), і до 24.07.1998 року, коли закон про створення 16 нових регіонів був остаточно прийнятий і підписаний президентом Польщі.

Місцеве самоврядування в Польщі становило регіональні, повітові та спільноти гмін, які відповідають трьом різним рівням територіального поділу держави. Між трьома рівнями самоврядування немає відношення організаційної залежності. Вони є рівноправними, різняться за поставленими перед ними завданнями. У результаті цієї реформи змінено головний принцип організації польського суспільства: «Місцеве самоврядування організує людей навколо їхніх місць проживання, а не навколо робочих місць»[2].

Сьогодні кількість територіальних одиниць першого рівня місцевого самоврядування Польщі становить 2479 гмін, у кожній із яких живуть у середньому близько 15 тис. людей. Гміна (громада) виконує всі державні функції місцевого характеру, які не належать до компетенцій інших органів (у сфері територіального порядку, комунального господарства, соціальної допомоги, початкової освіти, охорони здоров'я тощо). Рада гміни – орган, що обирається прямим голосуванням, приймає рішення й контролює їх виконання на території гміни. Керує виконавчим органом гміни вїт (президент гміни). Повіт (район, їх у Польщі 314) – другий рівень місцевого самоврядування. Повіт також займається самоврядуванням локального типу, однак виконує завдання над муніципального рівня (боротьба з безробіттям, громадський порядок і безпека, середня освіта, захист прав споживачів, охорона здоров'я на рівні спеціалізованих госпіталів тощо). Обирається рада повіту, яка приймає й контролює рішення. Рада, своєю чергою, обирає правління повіту – його виконавчий орган, який очолює староста. Воєводство (область, їх у Польщі 16) – це одиниця адміністрації третього, регіонального рівня. Воєводство являє собою подвійний урядовосамоврядний тип державної адміністрації на рівні регіону. Самоврядування воєводства виконує завдання у сфері регіональної політики (визначення напрямів розвитку воєводства, створення умов для економічного розвитку та інвестицій, розвиток суспільної й технічної інфраструктур). Органи воєводського самоврядування – сеймик воєводства (рада, що обирається на прямих виборах) і правління воєводства (виконавчий орган на чолі з маршалком), яке обирається сеймиком. Державне управління у воєводстві здійснює воєвода. Він – представник уряду в регіоні[3].

Завершуючи зазначимо, що позитивний досвід європейських країн і взяті Україною зобов'язання, передбачені Європейською хартією місцевого самоврядування щодо повсюдності й фінансової самодостатності територіальних громад доводить, що зробити державне управління ефективним, а публічні послуги на місцях якісними без децентралізації неможливо в сучасній Європі.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від

01.04.2014 № 333-р. URL: <http://www.zakon0.rada.gov.ua>

2. Сірик З.О. Адміністративно-територіальний устрій Польщі: вертикально-рівнева система управління. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 6. С. 7–13.

3. Шаповалова Н., Пресняков І. Адміністративна реформа у Польщі: напрямки змін та реальні результати. URL: <http://www.dialogs.org.ua/ru/cross/page3636.htm>.

Кокорєв Олексій Вікторович
*кандидат філософських наук,
викладач Коледжу зв'язку та
інформатизації Одеської національної
академії зв'язку ім. О. С. Попова*

ДЕКОНСОЛІДАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В ЕСТОНІЇ: ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ПОГІРШЕННЯ ЯКОСТІ ДЕМОКРАТІЇ

У ст. 2 Лісабонського договору демократія визначена базовою цінністю ЄС. Однак вже друге десятиліття в країнах ЄС, як і загалом у світі, наростає дефіцит демократії («демократія в кризі» за визначенням Freedom House [1]). Щораз чіткіше окреслюються дефекти демократії та збільшується їх спектр. Радикальні громадсько-політичні актори різного кшталту щораз активніше протистоять неоліберально-демократичним цінностям і підривають їх мовою ненависті, інтолерантними діями тощо. Країни ЄС більшою чи меншою мірою стають прикладами висхідної підтримки політичних сил, які просувають наративи, що дисонують зі засадами неоліберальної демократії.

Відтак нині виправдано говорити про антидемократичний розворот, який більшою чи меншою мірою нині характерний усім демократичним державам. Схоже, демократія поступово втрачає свої ліберальне ядро. Зростають різні форми нерівності, а відтак зменшується прошарок середнього класу, що спричиняє піднесення антиліберального популізму. Відбувається, образно кажучи, корозія, ослаблення «будівельних блоків» демократії. Глобальна фінансова криза 2008 року, а згодом міграційна криза 2015 року посилили крихкість демократичних систем, поставили під загрозу демократичний консенсус. Схоже, деконсолідація демократії продовжить поглиблюватися в результаті всеосяжного руйнівного впливу пандемії COVID-19.

Відтак постала низка питань: чи відповідають держави ЄС, зокрема «молоді» демократії Балтії, обрані предметом нашого вивчення, демократичному (ліберально-демократичному) стандарту? наскільки нині виражений у них дефіцит демократії та з якими саме її дефектами ці країни стикаються? наскільки загрозливим для виконання цілей і завдань ЄС є демократичний відступ «молодих» європейських демократій.

Країни Балтії наразі не здійснили неліберального повороту, як це, до прикладу, сталося в Угорщині або ж Польщі, однак останнім часом вони

(за нашою робочою гіпотезою) увиразнюють стагнацію і навіть деякий регрес у зміцненні ліберально-демократичних цінностей. Тобто, мова про те, що держави, прийняті до ЄС в ході великого розширення 2004 року, відійшли від Копенгагенських критеріїв до держав-кандидатів на членство в ЄС. Перевіримо цю гіпотезу на прикладі кейсу Естонії, як країни, яку традиційно вважають лідером демократичних трансформацій з-поміж країн Балтії.

Донедавна Естонія розглядалася як «бастіон» ліберально-демократичних цінностей і сильної підтримки ідеї європейського дому. Демократичні інституції в Естонії наразі доволі сильні, а політичні та громадянські права в основному поважаються. Однак понад 5 % населення Естонії не мають громадянства цієї держави, а відтак не можуть реалізувати активне виборче право на загальнонаціональних виборах. Попри перехід до моделі е-держави, корупція (особливо – політична) залишається проблемою. Наявні випадки дискримінації національних, сексуальних та ін. меншин. Існує гендерний дисбаланс, особливо в питанні заробітної плати. Це не вичерпне коло проблем.

Нині в політичному процесі Естонії простежується деконсолідація демократії. Ще в часі свого президентства (2006–2016) Т. Г. Ільвес висловлював побоювання, що естонська демократія може бути «спустошена». Хоч темпи технологічного, економічного зростання Естонії значні (принаймні були такими до початку пандемії COVID-19), очевидно, що деструктивні процеси, спрямовані на підрив неоліберальної демократії, після парламентських виборів 2019 року вийшли на поверхню. Йдеться про електоральний успіх Консервативної народної партії Естонії (ЕКРЕ). Якщо у 2015 році новостворена партія ЕКРЕ, вперше беручи участь у виборах, одразу отримала 8,1% голосів (7 місць у Рійгікогу зі 101-го), то у 2019 – вже 17,8% (19 місць); це найбільший приріст електоральних симпатій з-поміж естонських партій.

Партія ЕКРЕ просуває мету збереження естонської етнічності та традиційних цінностей. Її програма з позицій консерватизму спрямована на підтримку молодих естонських сімей, зменшення еміграції естонців, запобігання імміграції з-поза меж ЄС, дискримінацію ЛГБТ-спільноти тощо. ЕКРЕ опозиційна до мультикультуралізму, сексуальних меншин, фемінізму тощо. Ця партія виступає за різке зменшення прав російської меншини, а також вважає, що єврейська меншина має надто багато привілеїв в Естонії. Критики курсу ЕКРЕ навіть звинувачують цю політичну силу в ксенофобії та неорасизмі. Вважаємо, що зміцнення позицій цієї партії у законодавчій та виконавчій гілках влади долучило Естонію до загальнопланетарної тенденції піднесення правого радикалізму.

Найбільшу популярність партія ЕКРЕ має серед сільського населення і, що найбільш тривожно, серед молоді, віком 18-24 роки. ЕКРЕ підтримують ті естонці, для кого пріоритетною цінністю є порядок (цінність неоавторитарного кшталту), а не свобода (ліберально-демократична цінність). В останній рік (тобто після парламентських виборів 03.03.2019 р.) ліберально-демократичні цінності в Естонії піддаються випробуванню різучим

піднесенням ультранаціоналістичної партії ЕКРЕ.

Стрімке піднесення радикальної партії ЕКРЕ в країні, котра довготривало незмінно імплементувала демократичні стандарти, пояснюється комплексом причин. Вкажемо на дві основні:

1) у 2012 році через корупційний скандал саморозпустився Народний союз Естонії – консервативна партія, яка увиразнювала інтереси сільського електорату¹. Її виборці, як і частина членів, частково перейшли до ЕКРЕ. Під впливом цього відбувся структурний зсув в естонській партійній системі;

2) угода прем'єр-міністра Естонії, лідера Центристської партії Естонії (ЕК) Ю. Ратаса з партією ЕКРЕ для формування у 2019 році нового коаліційного уряду. Це непрогнозоване союзництво ідеологічно протилежних сил (про- та антиросійських), завдяки якому партія ЕКРЕ нині представлена не лише в парламенті, а й в уряді.

Попри згадані ідеологічні розбіжності естонські партії ЕК та ЕКРЕ, які сформували коаліційний уряд, мають спільні точки дотику і вони, що важливо в контексті нашого аналізу, є доволі антиліберальними. Своєю політикою ці партії сприяють демократичному відступу Естонії. Наприклад, мова про солідарність у незгоді з принципом розподілу ЄС міграційних квот. Реалізація такого курсу може зумовити перетворення Естонії з «відмінника євроінтеграції» на опонента ЄС (як Угорщина, Польща, Чехія). Прогнозовано зросте напруга у відносинах з НАТО, позаяк естонському коаліційному уряду буде складно співпрацювати з Альянсом за ситуації, коли частина депутатів з коаліційних фракцій виступають за термінове виведення іноземних військових (місії НАТО) з державної території Естонії.

З якої б причини останніми роками мігранти не намагалися осісти в Естонії, значна частина естонців не розуміє цього та протестує з позиції «кожен повинен жити у своєму домі» («iga roju oma vi»). При цьому згадане гасло озвучується естонцями щораз частіше. А після початку європейської міграційної кризи в Естонії відбулися протести проти прийняття біженців з Близького Сходу та Африки. Політики (наприклад, ексміністр закордонних справ Естонії та член Європарламенту К. Оюланд) навіть озвучували гасла на кшталт того, що «білій расі загрожують темношкірі іммігранти» [3]. Це очевидний вияв мови ненависті. Відтак бачимо: політика Естонії поступово стає інтолерантною щодо мігрантів, які зрештою у своїй більшості намагаються переїхати до Фінляндії чи Швеції. Після приходу партії ЕКРЕ прийшла до влади, країна стає все більш закритою для мігрантів.

На тлі пандемії COVID-19 уряд Естонії використав ситуацію з поширенням вірусу для антиімміграційної політики. Міністерством внутрішніх справ, яке очолює лідер партії ЕКРЕ М. Хельме, було ініційовано внесення нормативно-правових змін, які дозволяють уряду в односторонньому порядку відкликати візи на довгострокове перебування та дозволи на

¹ 31,2% населення Естонії проживає у сільській місцевості. Тобто, виборці зі сільської місцевості становлять близько третини електорату країни.

проживання та роботу для громадян третіх країн, якщо вони втратять роботу на естонському ринку праці в умовах пандемії. 02.04.2020 р. внесення таких поправок до законодавчих актів про іноземних громадян було схвалено. Відзначимо, що в той час, як сусідня Фінляндія пом'якшує вимоги до трудових мігрантів, в Естонії зусиллями радикальних партій наростає мігрантофобія.

За результатами визначення Індексу демократії (Democracy Index визначає британська дослідницька організація Economist Intelligence Unit) за 2019 рік, Естонію віднесено до групи держав з недосконалою демократією (flawed democracy). Відзначено, що наявні вільні та прозорі вибори, основні права та свободи дотримуються, однак фіксуються порушення свободи медіа та прояви інтолерантності, недостатньо розвинена демократична політична культура населення, низьким залишається рівень його громадсько-політичної участі тощо. Починаючи від 2006 року, від коли Economist Intelligence Unit визначає Індекс демократії Естонії, ця країна не долала рубіж до повної демократії (full democracy).

Попри безумовний прогрес Естонії за останні три пострадянські десятиліття, наразі Естонію не можна віднести до «істинно стійких демократій» (genuine lasting democracy [2, с. 442–443]), не дивлячись на всі зміни у країні.

Список використаних джерел:

1. Freedom in the world 2018. Democracy in Crisis. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/democracy-crisis> (дата звернення: 24.04.2020).
2. Hobsbawm E. (1994). The Age of Extremes. The short twentieth century, 1914-1991. London: Viking.
3. Tambur S. Former liberal MEP Ojuland calls African refugees 'threat to white race'. URL: <https://news.err.ee/115949/former-liberal-mep-ojuland-calls-african-refugees-threat-to-white-race> (дата звернення: 22.04.2020).

Марченко Катерина Олегівна
студентка I курсу
юридичного факультету
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ: ЛИШЕ ПРИНЦИП ЧИ РЕАЛІЯ

Постановка проблеми. У світлі сьогодення це дуже актуальне питання. Конституція України та Закон України «Про судоустрій та статус суддів» зазначають моральні вимоги до судді та гарантують їхнє виконання, що забезпечує держава. Але чи точно відбувається це державне забезпечення?

Мета. Дослідити нормативно-правову базу українського законодавства. Встановити моральні основи судді та державне заохочення суддів, заради додержання їх неупередженості, незалежності та справедливості.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема знайшла відображення в роботах, як українських, так і зарубіжних науковців, а саме .

Основні результати дослідження. Перші моральні заповіді щодо

правосуддя можна відшукати ще в Біблії, дев'ята заповідь якої буде актуальною завжди, бо забороняє одне з найбільш аморальних діянь - лжесвідчення.

В наш час правосуддя має будуватись на світовій культурі духовного багатства і свободи та вироблених людською цивілізацією моральних засадах суспільного життя, уявленнях людства про істину, добро і справедливість.

У сфері правосуддя норми права і моралі співпадають за своїми цілями. Тут повною мірою має реалізовуватись принцип: на добро відповідають добром, справедливістю - на зло.

Але ж мета не виправдовує засобів. І в цьому аспекті важливо щоб засоби досягнення благородної мети були не менш шляхетними.

Право, як зазначалося ще в римських юридичних афоризмах, є мистецтвом добра і справедливості (*Jus est ars boni et aequi*). Воно має беззаперечно засновуватись на нормах моралі.

Законодавство про суд і судочинство має моральні підвалини і спрямоване на захист моральних цінностей, яких дотримується суспільство.

Стаття 6 «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» Конституції України закріплює принцип поділу влади і самостійності судової гілки влади разом з законодавчою та виконавчою владами. Це створює нормативну і ідейну базу для формування моральних вимог до представників судової влади. Судова влада, що діє в сфері соціальних і міжособистісних конфліктів, використовується як необхідний компонент системи засобів упередження, стримування, гальмування, протидії процесам, що дестабілізують життя суспільства. За цієї обставини судова влада повинна виправдовувати ті надії, що покладаються на неї суспільством у боротьбі зі злочинністю, бути відповідною високим моральним вимогам до своєї діяльності по зміцненню громадського порядку.

Також у статті 58 «Етика судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» розглядається питання етики судді і вказується документ, а саме Кодекс суддівської етики, що затверджується з'їздом суддів за пропозиції Ради суддів України. Більш детально розглянемо Кодекс суддівської етики, що був затверджений V з'їзд суддів України у жовтні 2002 р. У тексті преамбули зазначається мета та значення цього документу: «Усвідомлюючи значимість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці». Стаття 1 цього кодексу повідомляє, що суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону та верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду. Більш того, якщо проаналізувати цю статтю, можна дійти висновку, що у статті 1 Кодексу суддівської етики перераховано всі принципи правосуддя, які відповідно зазначені у більш високих за юридичним значенням нормативно-правових

актах, а саме в Конституції України та Законі України «Про судоустрій та статус суддів».

Також відповідно до статей Кодексу суддівської етики можливо визначити наступні критерії, якими повинен володіти суддя:

- Об'єктивністю і неупередженістю
- Відповідальністю (відповідальне ставлення до своїх обов'язків)
- Справедливістю
- Незалежністю
- Чесністю

А допоміжниками в дотриманні цих умов є державне забезпечення та перевірка, що зазначено у ст. 59, 60, 135, 136, 138, 139, 140, 141 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Держава намагається забезпечити професійні потреби судді, а саме:

Суддівська винагорода (ст. 135)

Відпустка (ст. 136)

Забезпечення житлових умов судді (ст. 138)

Забезпечення потреб судді, пов'язаних з його діяльністю (ст. 139)

Державний захист суддів та членів їхніх сімей (ст. 140)

Соціальне страхування суддів (ст. 141)

На практиці всі ці потреби виконуються державою, що не може позитивно позначатися на правовій національній системі.

Висновок. Проаналізувавши нормативно-правову базу, дійшли до висновку, що судова влада побудована моральних принципах: верховенстві права, справедливості, незалежності, компетентності. А підтримкою і гарантією цього є державне забезпечення суддів, що підвищує довіру громадян до судових та правоохоронних органів України.

Мирский Иван Павлович

магістр економіки, студент 1 курсу

інститута управленческих кадров

Академии управления при Президенте

Республики Беларусь

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Ценность права заключается в его реализации. Несмотря на наличие широких гарантий и механизмов, облегчающих свободное осуществление прав и свобод человека, возникают проблемы в их практическом применении.

Рассмотрим проблемы реализации прав человека и способы их решения на примере института смертной казни в Республике Беларусь.

Как и в любом другом государстве, Республика Беларусь имеет некоторые проблемы и спорные вопросы в области защиты гражданских (личных) прав, требующие дальнейшего правового регулирования на законодательном уровне.

Эти проблемы охватывают не только теоретические, но и практические аспекты. Так, статья 24 действующей Конституции гарантирует каждому право на жизнь. Однако пункт 3 настоящей статьи предусматривает возможность применения смертной казни до тех пор, пока она не будет отменена, применяется в соответствии с законом в качестве исключительной меры наказания за особо тяжкие преступления и только в соответствии с приговором суда.

Статья 59 Уголовного кодекса Республики Беларусь от 9 июля 1999 года ограничивает возможность ее применения лицам, совершившим преступления в возрасте до восемнадцати лет, а также мужчинам, достигшим возраста шестидесяти пяти лет, и женщинам [1, ст. 59].

Референдум, проведенный 24 ноября 1996 года по инициативе Президента Республики Беларусь, ограничил сферу либерализации системы уголовных наказаний. Поддержка граждан государства смертной казни в качестве наказания за особо тяжкие преступления на референдуме (80,4%) создала ситуацию, которая не способствует отклонению от принципов карательной политики государства.

Профессор В. М. Хомич, который не является сторонником сохранения смертной казни, отмечает, что «поддерживая смертную казнь, государственная власть поддерживает и питает настроение мести личности за каждое зло ближнего, потому что нет принципиальной разницы между уголовным убийством и лишением человеческой жизни в применении смертной казни. Независимо от того, насколько ясна оценка массового правового сознания, политика государства должна быть ориентирована на другие ценности. Государство должно возбуждать и стимулировать жизненно утверждающие ценности человека, точнее – бесценность и абсолютную неприкосновенность состояния жизни человека» [2].

Предлагая новые подходы к определению уголовных наказаний, в том числе исключительный характер данного института, государство должно:

- определить, что уголовные дела по обвинению в особо тяжких преступлениях при отягчающих обстоятельствах, за которые может быть назначено наказание в виде смертной казни, рассматриваются расширенным составом суда вместо традиционных «троек»;

- при реализации государственной программы по усилению борьбы с преступностью особое место должно быть отведено глобальным научным исследованиям в области профилактики преступности, не связывая назначение мер уголовной ответственности с динамикой преступности [3].

Вопрос об отмене смертной казни широко обсуждается во многих странах и имеет как сторонников, так и противников.

Серьезным аргументом для поддержания смертной казни является тот факт, что общество может защитить себя и своих членов от ряда серьезных преступлений и категорий опасных преступников, которые не подлежат перевоспитанию и исправлению, только сохраняя реальную угрозу лишения жизни. Это единственный способ помешать некоторым преступникам совершать тяжкие и особо тяжкие преступления. Однако весомым аргументом

против смертной казни является возможность осуждения невиновных людей. Такую судебную ошибку уже нельзя будет исправить.

Представляется, что существование института смертной казни в Республике Беларусь, установленного уголовным законодательством, все же противоречит праву на жизнь, гарантируемому статьей 24 действующей Конституции, поскольку само право на жизнь и наличие института смертной казни, предусмотренного статьей 59 Уголовного кодекса Республики Беларусь, противоречат друг другу.

В то же время, был достигнут определенный прогресс в решении вопроса отмены смертной казни в стране. Конституционный Суд Республики Беларусь в своем Постановлении от 11 марта 2004 года «О соответствии Конституции Республики Беларусь и международным договорам Республики Беларусь положений Уголовного кодекса Республики Беларусь, предусматривающих применение в качестве наказания смертной казни» [4] определил, что пункт 11 части 1 статьи 48 и статья 59 действующего Уголовного кодекса не соответствуют Конституции Республики Беларусь по причине отсутствия указания на временный характер применения смертной казни. По мнению Конституционного Суда, часть 3 статьи 24 действующей Конституции, устанавливающая возможность применения смертной казни как исключительной меры наказания только до ее отмены, позволяет объявить мораторий на применение смертной казни или полностью отменить этот вид наказания [4].

Полагаем, что часть 2 статьи 24 Конституции, пункт 11 части 1 статьи 48 и статья 59 действующего Уголовного кодекса, которые предусматривают смертную казнь в Республике Беларусь, должны быть исключены из соответствующих правовых актов. Самым строгим видом наказания в стране должно стать пожизненное заключение с отбыванием наказания в тюрьме, поскольку ни существование смертной казни, ни ее отмена не влияют на динамику преступности в целом.

Уголовное наказание должно быть не столько жестоким, сколько неотвратимым, поскольку жестокость наказания является показателем недостаточного правового сознания общества [3].

Примером начала пути к введению моратория на смертную казнь является Российская Федерация, где смертная казнь была «временной и предназначалась только для определенного переходного периода» в соответствии с действующей Конституцией 1993 года и больше не может применяться с 16 апреля 1997 года. Вопрос о его применении был окончательно разъяснен Конституционным судом в 2009 году на основании Конституции и международных договоров, но норма о смертной казни сохранилась в национальном законодательстве, которое имеет меньшую юридическую силу, чем Конституция и международные договоры.

Таким образом, отмена смертной казни позволит Республике Беларусь осуществить существенное сближение со странами Европейского Союза, войти в состав Совета Европы, заявку на вступление в который государство подало еще в 1993 году, и решить многие вопросы, в том числе в

экономической сфере, препятствием в которых является сохранение в стране института смертной казни.

Список використаних джерел:

1. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: 9 июля 1999 г., № 275-З: принят Палатой представителей 2 июня 1999 г.: одобрен Советом Респ. 24 июня 1999 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 11.11.2019 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Хомич, В. М. Отмена смертной казни в контексте общественного правосознания: об иллюзиях, реалиях и позиции публичной власти // Смертная казнь. Да? Нет!: Материалы междунар. семинара «Отмена смертной казни: европейский подход», Минск, 11 мая 2001 г. / под ред. В. В. Филипова. – Минск: Тесей, 2001. – С. 51-56.

3. Минец, И. Н. Назначение смертной казни в практике применения судами Республики Беларусь мер уголовной ответственности // Смертная казнь. Да? Нет!: Материалы междунар. семинара «Отмена смертной казни: европейский подход», Минск, 11 мая 2001 г. / Под ред. В.В. Филипова. - Минск: Тесей, 2001. - С. 17-23.

4. О соответствии Конституции Республики Беларусь и международным договорам Республики Беларусь положений Уголовного кодекса Республики Беларусь, предусматривающих применение в качестве наказания смертной казни: заключение Конституц. Суда Респ. Беларусь, 11 марта 2004 г., № 3-171/2004 Вестн. Конституц. Суда Республики Беларусь. – 2004. – № 1. – С. 89-100.

Овчаренко Владислава Сергіївна

студентка 2 курсу

Інституту підготовки кадрів для

органів юстиції України

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник:

Мохончук Б. С.

кандидат юридичних наук, асистент

кафедри конституційного права

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В АСПЕКТІ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Ще починаючи з античності люди зверталися до пошуків принципів та форм узгодженої взаємодії влади і права. Символом такої тісної взаємодії став образ богині правосуддя із зав'язкою на очах, із мечем і терезами правосуддя – Фемідою. Він є уособленням сили і права, адже правопорядок, що охороняється богинею, є обов'язковим для всіх у рівній мірі. Такий образ правосуддя виявляє не стільки ідею справедливого суду як спеціального органу, скільки ідею справедливої, правової влади.

Сучасна теорія правової держави своїм корінням йде із вчення німецького філософа Іммануїла Канта. Він був одним з найперших, хто обстоював думку щодо необхідності узгодження дій держави з правом, підкоренні її правовим

законам. На сьогодні термін «правова держава» сприймається як такий вид об'єднання суспільства, в якому літера закону та правопорядок має верховенство над державою та іншими інститутами влади, в якому права та свободи особи визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Досить широке тлумачення терміну правова держава презентував суспільству вчений-правник Тертишник В.М. в одній зі своїх статей: «Правова держава – держава, де діють справедливі і шляхетні закони, усі люди рівні перед законом і судом, втілюється принцип верховенства права, забезпечуються права і свободи людини, гарантується принцип недопустимості звуження існуючих прав і свобод людини, та відповідальності влади перед людиною, а реалізація принципу розподілу влади забезпечує гармонізацію державного управління, злагоду в суспільстві та створює умови недопустимості зловживань та повороту до гіршого» [1].

Процес розбудови правової держави є досить складним та вимагає беззаперечного вирішення усіх проблем, які виникають на цьому шляху. Одними з найважливіших є проблеми правосуддя як основи конституційного ладу правової держави. Першим кроком до поліпшення судової системи став законопроект № 1008 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», який 6 жовтня Верховна Рада ухвалила в другому читанні та в цілому. Судова реформа передбачала скорочення кількості суддів Верховного суду з 200 до 100, запровадження нового порядку формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів, створення при Вищій раді правосуддя Комісії доброчесності та етики, а також розширення списку посад, на які поширюється люстрація. Такі нові пропозиції щодо удосконалення судової системи викликали багато невдоволень, зокрема секретар Ради Європи Марія Пейчинович-Бурич у листі до міністра закордонних справ України Вадима Пристайка висловила, що такі законодавчі пропозиції можуть обмежити незалежність суду. Подібну позицію було озвучено і в Євросоюзі, про що повідомив глава представництва Європейського Союзу в Україні посол Матті Маасікас. Отже, розглянемо основні проблеми цієї реформи.

Першою проблемою реформування судочинства стало зменшення кількості суддів Верховного Суду. На сьогоднішній день кількість справ, які розглядає Верховний Суд дуже велика, тому скорочення його складу може призвести до послаблення діяльності та спроможності суду. Відповідно до статистики, наданої Головою ВС Валентиною Данішевською, за останні роки Верховний Суд розглянув набагато менше справ, ніж отримав, що свідчить про нестачу кадрів та перевантаженість суду. При цьому такі нововведення можна вважати прямим порушенням частин п'ятої, шостої та сьомої статті 126 Конституції України [2]. Крім того, негативно висловились щодо цього положення законопроекту і Венеціанська Комісія, яка стверджує, що скорочення кількості суддів призведе до ще більшого відставання у процесі розгляду справ і поставить під загрозу функціонування Верховного Суду. Отже, скорочення кількості суддів Верховного Суду до 100, очевидно, мало би негативний та руйнівний вплив на якість виконання державою своїх конституційних обов'язків перед громадянами України та ставить під сумнів незалежність судової влади.

Наступною проблемою було питання притягання суддів Верховного Суду

до відповідальності новоствореною Комісією з питань доброчесності та етики. Відповідно до положень законопроекту, така комісія може вносити подання про звільнення судді з посади до Вищої ради правосуддя. Таку пропозицію було також сприйнято негативно, зокрема судьями Верховного Суду [2]. Ми підтримуємо таке негативне ставлення, оскільки вважаємо, що надання таких повноважень Комісії з питань доброчесності та етики суперечить статті 131 Конституції України, згідно з якою лише Вища рада правосуддя може ухвалити рішення про звільнення судді. Крім того, згідно з положеннями законопроекту, можна дійти висновку, що стаття законопроекту щодо членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не гарантує суддівській системі представницьку більшість із суддів в одному із ключових органів суддівського врядування.

Питаннями, які потребують перегляду та удосконалення також є положення законопроекту №1008 щодо діяльності Вищої ради правосуддя та дисциплінарну відповідальність суддів. В даному законопроекті зазначається можливість розгляду дисциплінарної справи без участі судді, у чому ми також вбачаємо невідповідність нормам Конституції України. Також цим положенням вбачається обмеження права судді на захист, що є недопустимим у правовій державі. Крім того, передбачена цим законопроектом норма про можливість повідомлення суддів про засідання дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя лише за три дні до дня проведення такого заходу не відповідає положенням чинного законодавства. Така норма позбавляє суддю права та можливості у відповідний спосіб підготуватися та взяти участь у розгляді своєї справи, що, в свою чергу, є прямим порушенням принципу незалежності й недоторканості судді.

Отже, виходячи із аналізу зазначених положень законопроекту, можна стверджувати, що усі вони порушують права суддів та створюють ризик для існування такого принципу суду як незалежність. Як говорив экс-голова Вищої Ради Правосуддя Ігор Бенедисюк: «Усі гілки влади в Україні повинні усвідомити: без незалежного суду, без неупереджених суддів створення правової держави в Україні не відбудеться».

Стосовно ініціативи щодо скорочення кількості суддів ВС важливо зазначити позицію Венеціанської Комісії, на думку якої таке положення законопроекту може бути реалізоване лише після зменшення величезного навантаження справами на Верховний Суд, зокрема шляхом реформи судів першої та другої інстанцій, що має бути ключовим напрямом реформи. Також Венеціанська Комісія наголосила на можливості такого скорочення природним шляхом, а саме виходом на пенсію або добровільним переходом [3]. Щодо вирішення другої проблеми, то відповідно до ч. 1 ст. 126 Конституції України принцип незалежності судді слід розуміти таким чином, що добір та призначення суддів, вирішення питань суддівської кар'єри тощо повинно бути здійснено органом, більшість членів якого є судьями і обираються іншими судьями. Отже, вважаємо доречним залишити відповідні повноваження за Вищою радою правосуддя. Щодо можливості розгляду дисциплінарної справи без участі судді, а також про можливість повідомлення суддів про засідання дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя лише за три дні до дня проведення такого заходу, то вважаю доцільним виключення цих положень з тексту

законопроекту, адже вони не відповідають Конституції, оскільки запроваджують інструменти тиску на суддів, не узгоджуються із доктриною правової (справедливої) процедури, створюють умови для свавілля та порушують вимоги правової визначеності та гарантії незалежності суддів.

Варто зауважити, що у процесі написання цієї роботи значна частина положень розглядуваного законопроекту були визнані неконституційними рішенням Конституційного Суду України від 11.03.2020 № 4-р/2020. Орган конституційного контролю наголосив, що реалізація принципу верховенства права, права кожного на судовий захист можлива лише при реальному дотриманні конституційних приписів щодо незалежності суддів, які містять юридичні гарантії, спрямовані на запобігання будь-якому впливу на суддю та судову владу. На нашу думку для розбудови правової та демократичної держави важливе значення відіграє саме судова влада, яка повинна бути самостійним, безстороннім та незалежним інститутом захисту прав та вирішення спорів.

Список використаних джерел:

1. Тертишник В. М. Правова держава: гострі кути на шляху від концептуальної моделі до реальності. Вісник національної академії наук України. 2007. (№3). С. 25-29.
2. Закон і бізнес. Стаття: Норма про скорочення складу ВС призведе до дестабілізації роботи суду, — Пленум ВС. 17.01.2020. URL: https://zib.com.ua/ua/140993-norma_pro_skorochennya_skladu_vs_prizvede_do_destabilizacii_.html
3. Офіційний сайт Венеціанської Комісії. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/?id=2916>

Орлова Олена Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

**РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ В ОПАНУВАННІ ЮРИДИЧНОЇ
ПРОФЕСІЇ ТА СТАНОВЛЕННІ ЮРИСТА-ПРАКТИКА:
НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ
«ІСТИНА» ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Нерідко роботодавці скаржаться на те, що випускники юридичних закладів вищої освіти мають достатньо теоретичних знань, проте не вміють написати елементарний процесуальний документ або просто конструктивно поспілкуватися з клієнтом та виявити його проблему.

Через брак досвіду та практичних навичок випускникам буває вкрай важко влаштуватися на роботу за фахом. Таке замкнене коло є проблемою для молодих юристів, тому заклади вищої освіти можуть посприяти здобувачам вищої освіти у набутті тих знань та навичок, які цінуються роботодавцями у сфері права. В цьому контексті одним з ефективних інструментів є юридична клініка.

Юридична клініка створюється з метою закріплення здобувачами вищої освіти теоретичних знань та набуття ними практичних умінь і навичок професії юриста, формування у них поваги до принципів права, підвищення рівня правової культури населення, а також надання безоплатної правової допомоги особам, які її потребують.

Влучно зазначає Юлія Савелова, що дійсно, функціонування юридичних клінік при закладах вищої освіти юридичного спрямування, цілком виправдовує себе, оскільки з одного боку до них за безоплатною правовою допомогою звертається значна кількість малозабезпечених осіб, а з іншого випускники юридичних клінік, закінчивши навчання у вищому навчальному закладі, набувають певний досвід професійної практичної діяльності, що дозволяє їм бути конкурентно спроможними на ринку праці [1].

Сучасний навчальний процес перевантажений вивченням масиву нормативно-правових актів і не достатньо орієнтований на юридичну практику випускників-спеціалістів та поверхнево стимулює індивідуальну навчальну активність студентів. Навіть випускники найпрестижніших юридичних вишів стикаються з проблемою працевлаштування, оскільки вимогою більшості роботодавців є наявність в особі практичного досвіду діяльності за спеціальністю [2, с. 41].

Відповідно до Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право», незалежно від форм власності і підпорядкування, мали бути створені юридичні клініки [3].

Система клініки акцентує увагу не на теоретичних здобутках юридичної науки, а на реально функціонуюче право. Під час вивчення теорії студенти пізнають основи права, а на практиці вчаться застосовувати їх. Для того, щоб здобувач вищої освіти міг реалізувати свої знання, застосувати їх на практиці, існує певна форма діяльності: надання консультацій, юридичної допомоги громадянам, здійснення правопросвітницької роботи. Цікавим є те, що правничі заклади вищої освіти, здобувачі яких продемонстрували найкращі результати зі складання єдиного фахового вступного випробування до магістратури з блоку «Право», здебільшого мають юридичні клініки [4].

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ реагує на сучасні тенденції та існуючі потреби в сфері надання якісної юридичної освіти, тому на його базі з 2001 року створена і функціонує Юридична клініка «Істина». Спершу вона функціонувала як Центр правової допомоги «Істина», який в 2013 році був реорганізований в юридичну клініку.

Відповідно до Положення про юридичну клініку «Істина» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ [5], юридична клініка «Істина» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ є базою для практичного навчання та проведення академічної практики здобувачів вищої освіти.

Основною метою створення та діяльності юридичної клініки є

формування у здобувачів вищої освіти навичок практичної діяльності за фахом, здобуття ними теоретичних знань та практичних умінь професії юриста, формування у них поваги до принципів права, підвищення рівня правової культури населення, а також надання громадянам соціально вразливих верств населення безоплатної первинної правової допомоги.

Юридична клініка «Істина» є членом Асоціації юридичних клінік України і активно співпрацює з органами публічної влади, міжнародними організаціями та громадськими об'єднаннями.

Особливу увагу хотілось би зосередити на тому, що в роботі юридичної клініки «Істина» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ активну участь беруть як запрошені практичні працівники, які із задоволенням долучаються до консультивання клієнтів, проведення майстер-класів, тренінгів, інтерактивів, так і організації, з якими налагоджений тісний контакт для досягнення позитивного результату у вирішенні питань клієнтів юридичної клініки.

З метою надання безоплатної правової допомоги з питань захисту прав і свобод людини при юридичній клініці працює гаряча лінія – Call-центр юридичної клініки «Істина», який виконує допоміжну консультиативну функцію та гендерний консультиативно-інформаційний центр, який виконує консультиативну функцію при юридичній клініці для осіб, які потребують безоплатної первинної правової та психологічної допомоги і постраждали від проявів гендерної нерівності, гендерного насильства, зокрема насильства в сім'ї.

Велику увагу юридична клініка «Істина» приділяє науковим дослідженням у сфері юридичної клінічної діяльності, результати яких відображаються в опублікуванні низки наукових праць, фахових наукових статей та тез наукових доповідей у збірниках матеріалів конференцій на теренах України та в зарубіжних країнах.

Здобувачі вищої освіти, що є консултантами юридичної клініки постійно підвищують свої знання та мають високий рівень практичних навичок, що дає їм змогу якісно надавати безоплатну правову допомогу. У разі виникнення певних складнощів до надання правових консультиатій залучаються кваліфіковані викладачі, які разом зі студентами комплексно підходять до вирішення питань, з якими звертаються клієнти. Вони лишають по собі позитивні відгуки!

Відповідно до Положення про юридичну клініку «Істина» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, основними завданнями юридичної клініки є:

- набуття здобувачами вищої освіти практичних навичок професії юриста;
- створення місць для проходження здобувачами вищої освіти академічної практики;
- надання громадянам малозабезпечених верств населення безоплатної правової та психологічної допомоги;
- проведення заходів з правової просвіти населення [5].

На сьогодні вкрай гостро відчувається потреба в таких інституціях, як юридичні клініки, які дали якісно новий поштовх у розвитку правничої освіти та становленні здобувача вищої освіти як професіонала та фахівця.

Таким чином, наявність реально функціонуючих юридичних клінік для становлення юриста-правника як фахівця в своїй професії не викликає сумнівів. А закріплення здобувачами вищої освіти теоретичних знань та набуття ними практичних умінь і навичок професії юриста, формування у них поваги до принципів права, підвищення рівня правової культури населення, а також надання безоплатної правової допомоги особам, які її потребують є беззаперечними.

Список використаних джерел:

1. Савелова Ю.М. Поняття «юридичної клінічної освіти» в Україні. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=48u.
2. Сенчак, І.І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні. *Адвокат*. 2012, 11(146). с. 40-46.
3. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України від 03.08.2006 року № 592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>.
4. Власюк В. Чому Україні потрібні юридичні клініки. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/04/12/230236/>
5. Положення «Про юридичну клініку «Істина» ДДУВС» від 27.04.2017 року № 295. Дніпро: Видавництво ДДУВС.

Потапова Анастасія Олександрівна
*студентка 4 курсу Факультету
іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка*

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

24 серпня 1991 року відбулося проголошення державної незалежності України. Ця ключова подія по-новому поставила питання державного, політичного та економічного розвитку України. Наразі спостерігаємо, що із збільшенням періоду незалежності процес державотворення стає більш активним і змістовним, але разом з тим розширюється і коло проблем, які Україні потрібно вирішити як демократичній країні для свого розвитку, процвітання і збереження незалежності.

При аналізі наявних проблем державотворення на перший план виходять ті, які утворилися разом з державою. Умовно їх можна назвати ідеологічними. Зокрема, протиставлення Схід-Захід, державна мова, національна ідея. На нашу думку, зазначені питання з плином часу, з одного боку, показують штучність своєї появи, а з іншого – зрілість українського суспільства щодо викликів як внутрішніх, так і зовнішніх. Варто наголосити, що з'ясування власного ставлення українців до названих проблем є основоположним щодо тих, які виникли разом з ними або лише з часом.

Важливою складовою розвитку суспільства, держави є формування своєї національної еліти. Її наявність або відсутність істотним чином впливає на міцність державного організму, його здатність опиратися зовнішній загрозі. Події, що відбуваються в Україні, не потребують коментарів у цьому контексті.

Другий блок проблем, як нам здається, стосується економіки. Одразу після здобуття незалежності мали бути проведені кардинальні економічні реформи. Нажаль замість них робилися напів-кроки, напів-заходи, що тільки ускладнювало ситуацію. Здійснити їх у повній мірі, мабуть, і не було можливості, оскільки в Україні залишалася досить велика частка представників старої партійної номенклатури, яка не піддавалася жодним змінам. Розраховувати можна було тільки на зміну поколінь та українську національну рису – підприємництво. Із світової практики відомо, що підприємництво сприяє створенню додаткових робочих місць, розвитку конкуренції, а також помітно швидкому наповненню ринку товарами та послугами. До певного моменту це вдавалося втілювати на теренах України, але великий бізнес почав дуже швидко визначати вектори економічного розвитку, позбавляючи середній та малий бізнес можливості розвиватися та впливати на державне життя.

Дуже важливим є те, що малий та середній бізнес виступає фундаментом формування середнього класу, сприяє соціально-політичній стабільності суспільства та відкриває шляхи вільного вибору українцям. Для збереження конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу з великим необхідно провести реформи у всіх сферах державницького життя.

В останні роки влада все більше звертає увагу на проблеми середнього та малого бізнесу. Це низка законів, які полегшують ведення бізнесу різних рівнів. Зокрема, закон про спрощення ведення бізнесу [1], онлайн-комерцію, зниження єдиного соціального внеску з 36% до 22% тощо.

До третього блоку проблем, які впливають на державотворення, на нашу думку, відноситься соціальна неврегульованість та дезорганізація традиційних цінностей. Це пояснюється не тільки тим, що цінності радянського суспільства були зруйновані, ідеали нового українського суспільства ще не вкоренилися, а й початком війни Росії проти України в Криму і на Донбасі. Описаний стан суспільства близький до так званої аномії [2]. А соціальна аномія шкодить усім виявам культури, в тому числі й державотворчим процесам. Одним з негативних проявів проблем аномії державотворення є соціальна дезінтеграція. Вона виступає чинником критичної втрати координації між ключовими інститутами держави, між складовими, які утворюють основу державного управління, у приватизації функцій держави, її криміналізації, у збільшенні частки тіньової економіки. Дезінтеграція утворює сприятливе середовище для тривалих соціальних конфліктів [3].

Щодо перспектив українського державотворення, маємо зазначити, що у найближчому майбутньому Україна як держава має більше піклуватися та захищати інтереси своїх громадян. А українці мають зрозуміти, що тільки в Україні вони можуть почуватися захищеними, вільними та спроможними

творити зміни у масштабах своєї держави.

Отже, державотворення в сучасній Україні знаходиться на етапі становлення, а значить переживає болючі перетворення як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. А зважаючи на те, що суспільство сприйняло про-європейський вектор розвитку, така перспектива дає надію вірити, що Україна буде незалежною і процвітаючою.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція): Закон України від 12 лютого 2015 р. № 191-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19> (останній перегляд: 21.04.2020)

2. АНОМІЯ URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Anomiia> (останній перегляд: 21.04.2020)

3. Маляренко Т. А. Соціальний конфлікт у системі загроз економічній безпеці держави: монографія / Т. А. Маляренко; за наук. ред. В. В. Дементьєва. 2010. – 407 с.

Санченко Алевтина Євгенівна

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства, керівниця Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини в сфері економіки Інституту економіко-правових досліджень ім. В.К. Мамутова НАН України

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ЙОГО
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ: *A POSSE AD ESSE*¹**

Перебіг європейської інтеграції та глобалізації супроводжується розширенням і урізноманітненням мережі взаємозв'язків між суб'єктами міжнародних відносин крізь державні кордони. Цим процесам сприяє участь держав у міжнародних організаціях, що спрямовують консолідовані зусилля в різних сферах, але для забезпечення можливості людей реалізувати свій потенціал в умовах гідності й рівності - на досягнення Цілей сталого розвитку. Так, членство України в Раді Європи (далі – РЄ), яка працює задля зміцнення миру на засадах справедливості та міжнародного співробітництва, сприяння економічному і соціальному прогресу європейських країн через більш тісне єднання, створює міцне політико-правове підґрунтя для транскордонного співробітництва (далі - ТКС) між нашою та іншими європейськими державами.

Прагнення держав співпрацювати одночасно з багатьма партнерами на теренах Європи реалізується завдяки їх участі в договорах РЄ - Європейській

¹ *A posse ad esse* – з лат. «від можливого, до того, що реально існує»

рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадридська конвенція) [1] та трьох протоколах до неї – Додатковому, Протоколі № 2 і Протоколі № 3, спрямованих на оптимізацію ТКС. Україна поступово ратифікувала всі названі договори. Актом ратифікації вона дала згоду визнати ці норми юридично обов'язковими та виконувати їх.

Варто зазначити, що разом з Україною в реалізації Мадридської конвенції беруть участь 39 держав-членів РЄ, 25 з яких є одночасно і членами Євросоюзу. Це беззаперечно свідчить про фундаментальність її положень для регулювання загальноєвропейських відносин у сфері ТКС. Власне, Мадридська конвенція закріпила визначення «транскордонного співробітництва» як будь-які спільні дії з посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох держав-сторін через укладення з цією метою будь-яких угод або досягнення домовленостей. Конвенція зобов'язує держави сприяти ТКС, а українські суб'єкти ТКС (органи місцевого самоврядування та їх об'єднання, місцеві органи влади) та їх зарубіжні партнери з подібним статусом мають право в межах їхньої компетенції реалізувати спільні ініціативи. Крім того, окреслено сфери ТКС: сільський розвиток, охорона довкілля, поліпшення діяльності підприємств громадського користування і комунального обслуговування, взаємна допомога у надзвичайних ситуаціях, ін. Для узгодження формалізації ТКС Конвенцією запропоновано ряд типових угод, які дозволяють суб'єктам ТКС та державам унормувати його у найбільш сприятливому контексті, що найкраще відповідає їхнім потребам. Водночас, на державу покладається обов'язок доручати відповідним органам контролювати або наглядати за реалізацією суб'єктами ТКС угод про таку співпрацю.

На основі 15-ти річного досвіду застосування Мадридської конвенції у 1995 р. був прийнятий Додатковий протокол [2], який, крім іншого, забезпечив можливість територіальним громадам або властям створювати орган ТКС в рамках відповідних угод. Ним врегульовано умови створення і функціонування органу ТКС, у т.ч. його правовий статус, завдання, джерела фінансування його діяльності, ін. Цей Протокол поряд з Україною виконують 23 держави РЄ.

Протокол № 2 до Конвенції [3] далі розширив можливості ТКС. Він запровадив правове регулювання «міжтериторіального співробітництва» як будь-якої спільної діяльності щодо розвитку відносин між суб'єктами ТКС двох або більше держав, які не межують одна з одною, але між якими існують спільні інтереси. З цією метою зацікавлені суб'єкти ТКС можуть укласти угоди про міжтериторіальне співробітництво у рівноцінних сферах їхньої компетенції. При цьому Протокол встановлює взаємозв'язок між термінами «транскордонне співробітництво» та «міжтериторіальне співробітництво».

Здавалося б, запровадження таких положень здатне зруйнувати перешкоди для поширення ТКС. Водночас, нерівномірний процес приєднання держав до Мадридської конвенції, Додаткового протоколу та Протоколу № 2 накладає специфічний відбиток і спричиняє перестороги. Зокрема, коли українські суб'єкти ТКС вивчають перспективу укладення угод про

міжтериторіальне або транскордонне співробітництво з партнерами з певних європейських держав, слід з'ясувати, чи є обрані держави сторонами цих 3-х міжнародних договорів. Це важливо, адже з огляду на участь або неучасть держав у цих договорах термін «міжтериторіальне співробітництво» може тлумачитися різними державами неоднаково з точки зору його співвідношення з терміном «транскордонне співробітництво». Україна ратифікувала і Конвенцію, і Додатковий протокол, і Протокол № 2. Тому для суб'єктів ТКС нашої держави термін «транскордонне співробітництво» *«mutatis mutandis»* (з лат. - із врахуванням відповідних відмінностей) фактично означає й «міжтериторіальне співробітництво». Й українські суб'єкти ТКС мають право укладати угоди саме про міжтериторіальне співробітництво, передбачені Протоколом № 2, не лише з суб'єктами ТКС із сусідніх європейських держав (Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини), але й з інших 19-ти держав-членів РЄ, які є повноправними сторонами цього Протоколу. Проте Закон України «Про транскордонне співробітництво» [4], на жаль, лише одноразово згадує «міжтериторіальне співробітництво» і не містить ані роз'яснення змісту цього терміну, ані інших норм щодо його здійснення. На наш погляд, це необхідно з огляду на очевидну корисність встановлення ТКС із віддаленими від нашого кордону державами та з врахуванням подальших правових інновацій у сфері ТКС, які запроваджені Протоколом № 3 [5] до Мадридської конвенції.

Протокол № 3 закріплює право суб'єктів ТКС утворювати орган ТКС у формі «об'єднання євро регіонального співробітництва» (далі - ОЄС) на території держав-членів РЄ. Метою його створення є заохочення, підтримка та розвиток в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції та в межах повноважень, наданих національним законодавством. Протокол визначає правовий статус ОЄС як юридичної особи з найширшою правоздатністю, яка має право на власний бюджет і повноваження його виконувати, може укладати контракти, наймати персонал, придбавати рухоме та нерухоме майно й здійснювати процесуальні дії. Особливістю умов членства в ОЄС є те, що членами ОЄС можуть бути не лише територіальні общини або власті, але також і зацікавлені держави-члени РЄ. Встановлено, що для заснування ОЄС необхідно укласти письмову угоду між її членами-засновниками, яка має бути зареєстрована та оприлюднена, й складовою такої угоди має бути статут ОЄС. До того ж, Протокол містить положення про сферу діяльності ОЄС та його завдання, строк існування ОЄС, джерела фінансування, його відповідальність та порядок вирішення спорів між ОЄС і його членами або третьою стороною, про нагляд, адміністративну та юридичну перевірку рішень і дій ОЄС, фінансовий аудит менеджменту і виконання бюджету ОЄС.

Україна ратифікувала цей Протокол у 2012 р. та станом на квітень 2020 р. є однією з 7-ми держав-членів РЄ - Кіпр, Німеччина, Російська Федерація, Словенія, Франція, Швейцарія (5 з них входять і до ЄС), що є його сторонами. Таким чином, органи місцевого самоврядування та їх об'єднання, місцеві органи виконавчої влади України і сама держава Україна мають право створювати ОЄС із суб'єктами ТКС із цих країн. Але прикро, що

мінімально необхідні зміни до Закону України «Про транскордонне співробітництво» внаслідок ратифікації Протоколів, були внесені лише восени 2018 р. Зокрема, положення про ОЕС містяться в його статтях 1, 5 та 9. Остання додана 4-ма спеціальними частинами, що окреслюють його мету і завдання, вимоги до створення ОЕС в Україні; унормовують участь українських суб'єктів ТКС в ОЕС, якщо воно утворюється на території іншої держави-члена РЄ; визначають питання матеріально-фінансового забезпечення діяльності ОЕС. Стаття 12 Закону до функцій центральних органів виконавчої влади щодо ТКС додає повноваження погоджувати участь суб'єктів ТКС у заснуванні ОЕС.

Втім, нові законодавчі норми недостатнім чином забезпечують процес ведення ТКС в формі ОЕС та інших формах - єврорегіон та європейське об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС). Останнє є формою ТКС, що запроваджена в європейський простір не вищенаведеними договорами РЄ, але регламентами Євросоюзу №№1082/2006 і 1302/2013. Українським Законом воно визначено як об'єднання суб'єктів ТКС України та відповідних суб'єктів сусідніх держав-членів Європейського Союзу зі статусом юридичної особи відповідно до національного законодавства держави-члена ЄС, на території якої є його місцезнаходження. Однак, положень щодо ЄОТС, подібних тим, що регулюють ТКС в формі ОЕС, у Законі немає. Відсутні вони й в підзаконних актах, що прийняті в 2019 р., щонайменше через півроку з часу ухвалення змін до Закону. Серед таких актів, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України про затвердження Типової угоди про утворення ОЕС та Типового статуту ОЕС, накази Міністерства розвитку громад та територій України про затвердження Типової форми угоди про ТКС та Порядку повідомлення та забезпечення функціонування реєстру угод про ТКС, яким затверджена форма цього Реєстру. Проте, нині такого Реєстру у вільному доступі, як це передбачено Законом, немає. Натомість Мінрегіон веде Реєстр міжрегіональних угод про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво, про які в Законі не йдеться, але більшість яких є угодами про співробітництво між суб'єктами ТКС. Тож, можна припустити, що жодної угоди про ТКС допоки не укладено, незважаючи на спеціальні зміни до Закону та щойно прийняті підзаконні акти.

На наш погляд, таке становище пояснюється тим, що українське законодавство, хоча й увібрало норми договорів РЄ щодо ТКС як юридично обов'язкові, не «засвоїло» їх належним чином, а суб'єкти ТКС не готові і не можуть працювати, напряду спираючись на норми міжнародних договорів та актів. Єдиним показовим явищем у цьому контексті є створення в 2015 р. ЄОТС ТИСА між Закарпатською обласною радою, Загальними зборами Саболч-Сатмар-Березької області і Самоврядуванням міста Кішварда з Угорщини. ЄОТС ТИСА демонструє впевнені успіхи, впроваджуючи за рахунок членських внесків, щорічної фінансової підтримки Уряду Угорщини та підтримки фондів ЄС проекти вагомego соціально-економічного значення. Вони спрямовані на вирішення проблем щодо переробки твердих побутових відходів і подоланням небезпечних техногенно-геологічних процесів

Солотвинського солерудника.

Однією з перепон на шляху створення ОЕС на засадах норм РЄ, як здається, є вузькість розуміння поняття «сусідні держави», що застосовується у вітчизняному визначенні терміну «транскордонне співробітництво». Комітет міністрів РЄ ще в 1998 р. в офіційному Пояснювальному документі до Протоколу № 2 розтлумачив, що транскордонне співробітництво може встановлюватися не лише між сусідніми общинами або властями, які географічно безпосередньо пов'язані через спільний кордон. ТКС так само може здійснюватися й общинами або властями, які є сусідніми опосередковано - через їхнє членство в групі суб'єктів ТКС, які мають спільні кордони. Сприйняття такого розуміння «сусідства» в контексті ТКС, на нашу думку, сприятиме створенню ОЕС між українськими суб'єктами ТКС та їх партнерами з 5-ти європейських держав, які зараз є сторонами Протоколу № 3, але жодна з яких не є нашим безпосереднім сусідом на західних кордонах.

Однак, як свідчать дослідження, існує цілий ряд факторів, що стримують ТКС в Україні, незважаючи на можливості, надані міжнародно-правовими нормами, а також і на реальні потреби суб'єктів ТКС використовувати його багатий потенціал, що є вкрай необхідним для соціально-економічного розвитку громад, якщо не рятівним для тих із них, що розташовані в особливо депресивних регіонах України. Не зайве згадати й те, що розвиток ТКС є одним із зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, адже таке співробітництво здатне сприяти повноцінній участі України в динамічних інтеграційних процесах Європи «без розділових ліній», спонукати модернізацію господарського законодавства та розвиток економічних відносин.

Тож, очевидно наявний феномен, коли ми не користуємося об'єктивно даним нам можливим, а те, що нині реально існує в Україні в сфері ТКС не є достатньо життєздатним. Отже нам варто переглянути чинне законодавство і регуляторну політику, аби належно втілити парадигму *a posse ad esse* в контекст ТКС між нашою та іншими європейськими державами для реалізації перспектив розбудови правової, соціальної та економічно спроможної держави.

Список використаних джерел:

1. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (м. Мадрид, 21.05.1980 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106 (дата звернення: 19.04.2020 р.).
2. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (м. Страсбург, 09.11.1995 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_099 (дата звернення: 20.04.2020 р.).
3. Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва (м. Страсбург, 05.05.1998 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_520 (дата звернення: 20.04.2020 р.).
4. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV. Відомості Верховної Ради України від 05.11.2004 р. — 2004 р., № 45, стор. 1829, стаття 499.
5. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань євро регіонального співробітництва (ОЕС) (м. Утрехт, 16.11.2009 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947 (дата звернення: 21.04.2020 р.).

Наукове видання

**РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ**

*Матеріали
III Міжнародної науково-практичної конференції
29 травня 2020 р.*

Частина 2

Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск ***В. І. Шейко***
Комп'ютерна верстка ***В. А. Замошнікова***

Здано в набір 29.04.2020. Підписано до друку 25.05.2020
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman. Друк ризогр. Папір офсет.
Умовн. друк. арк. 10,5. Обл.-вид. арк. 14,8.
Тираж 100. Вид. № 13.

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка